VÁNDORLÁSOK A SZEPESSÉGEN.

SZEPESVÁR

ÉS

KÖRNYÉKE

HRADSZKY JÓZSEF-től.

IGLÓ.

NYOMATOTT SCHMIDT JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1884.

Külön lenyomat a Magy. Kárpátegyesület X. és XI. Évkönyvében megjelent „Vándorlások a Szepességen“ című értekezésemnek.

Midőn a Magyarországi Kárpát-egyesület 1875-ki Évkönyvében megjelent „A mongolok betörései Magyarországba és a Menedék-kő“ című értekezésemnek a X. és XI. Évkönyvben „Vandorlások a Szepességen“ címe alatt leendő folytatására eltökéltem magamat és czélúl „Szepesvár és környéke“ leirását kitűztem; szemem előtt lebegtek mind azon nehézségek, melyek vidéki szerzőre gazdag könyvtár hiánya miatt súlyosodnak. S ez szolgáljan mentségeműl, hogy itt-ott még hézagok vannak.

Szepesvárnak monographiája, melyet útmutatóúl felhasználnom lehetett volna, mai napig nem levén, a különböző szerzőknél elszórtan található adatok s chronologiai támaszpontok összeböngészésére szorúltam, míg a még most is fenálló várromok leirása személyes megtekintések és mérések eredménye.

A történelmi részt illetőleg alapúl Wagner „Analecta Scepusii Sacri et Profani“ okmánygyűjteményét vettem azért, mert ennek adatai közhitelű okmányokból merítvék, miről a leghíresebb magyar történészek, mint Katona, Fejér és többen, kik szintén azokat felhasználták, szavatolóim. Azonkivűl oly szerencsés voltam, hogy némely adatot eredeti, eddig közé nem tett kéziratokból is meríthettem

Minden történelem-csinálási viszketegtől menten az eseményeket úgy adtam elő, a mint azokat a részemről felhasznált források feljegyezték. Ezzel csak azt akarom mondani,

hogy, a mennyire a rendelkezésemre állott anyag tekintetbe jön, ismeretlen dolgokat nem mondtam.

Hogy egyes eseményeket, melyek fontosságuknál fogva talán bővebb elbeszélést igényeltek volna, csak körvonaloztam, annak mentségeműl szolgáló oka abban rejlik, hogy egyesületünk nem kizárólag történelmi társulat, s hogy ezért a szerkesztőség nagyobb tért nem bocsáthatott rendelkezésemre. Mind az által az egyesületnek nagy hálával tartozom, hogy Évkönyvébe felvéttetett jelen értekezésem.

Szepes-Váralján, 1884. júniusban.

Hradszky József,

TARTALOM.

Előszó.

Lap.

Darócz 1
Lőcse 2
Görgő 6 16
Koncsán és Dolyán 16
Nemessán 6
Klinek, Almás 6 99
Szepesváralja 7 16
Drevenyik, Hotkócz 9
Zsegra, Dobravola 10

A vár.

Keletkezésének ideje bizonytalan 11
A középkorban épült várakhoz hasonló 13
A tatárjárás előtt és után a vár környékén létezett falvak . 15
A XVI. századtól kezdve a vár vidéke keveset változott, csak alakja 17
Az építkezés módja és anyaga 19
A vár utolsó beosztása. A talaj emelkedése és a várba való bejárat 20

Földszint.

I. 1—13 folyó szám 21
II. 29 - 31 f. sz. 22
III. 28 14—36 és 34 35 36 f. sz. 23
IV. 37—47 f. sz. 24
V. 48—96 f. sz. . . . . 25—36

Emelet.

VI. 57—96 f. sz. 36

Utójegyzetek.

Claustrum magnum 38
Harang 39
Várkápolna 29 39
Kút 23 39 39
VII. Csontmaradványok. Temető 40
A várban talált tárgyak 9 39 40

Lap.

VIII. A vár minden helyiségei fedél nélkűliek 41
IX. A várnak régibb időből való leirását nem ismerjük. A vár hadi felszerelése 1638 és 1711 . . . . . 41—42

Szepesvár grófjai és Szepesvármegye főispánjai, várnagyjai stb.

A várgrófságok intézménye . . . . . 42—46
Szepesvár területe 46
Szepesvár első grófja ismeretlen 47
Borics herczeg 47

1202.

Tamás várnagy. Ruttker várgróf. Kálmán herczeg 47
Gyula. Fülöp. Arnold főispán. Kis megye 48
A lándzsások lakóhelyei. Jordán várnagy. Detricus főisp. . . 49
István várn. Torony 30 32 50 94
Palota 35 50 94
Mihály főisp. Lőrincz főisp. Loránt várgf. Polán és Rikolf testv. 50
Moys várgf. Rolandus. László főisp. 51
Kuzel várgróf Jakab prépost. IV. László király bevonulása a várba 52
Ünnepélyességek 53
Vásár 54
Bald főisp. 55

1308

Miklós várn. és főisp. Venczel elfoglalja Szepesvárt. Róbert Károly által elüzetik 55
Csák Máté 56
Rozgonyi ütközet. Drugeth II. Fülöp főisp. A vár ostromlása. Usz Miklós hőstette. Drugeth Vilmos főisp. 57
II. Tamás főisp. II. Miklós de Peren főisp. Bogus várn. I. Konya János főisp. András főisp. Isip. várn. Péter főisp. és várn. I. Szapolyay. II. Jakab. János 58
Balázs várn. 60

1409.

György várn. II. Jakab főisp. és várn. II. Berzeviczy Péter főisp. Kázmérfalvi János. III. Perényi János. A husziták pusztitásai 60
I. Rozgonyi György főisp. I. Rozgonyi István főisp. Saffranecz kapitány. Perényi Péter 61
Giskra elfoglalja a várat és Axamithot teszi várkapitánynak. Berchal de Dobra. Giskra visszamegy Csehországba. Bratri 63
Giskra ismét visszatér Magyarországba. Gregorius Marcus várn. Szapolyay Imre örökös főispán 64
Mátyás királytól kapja Szepesvárt. Kazinkay László várn. Pár-Lagy várn. Martinus de Frych várn. II. Szápolyay István . 65
Goblinus György várn. 67

1500.

IV. Szápolyay János örökös főispán, később magyar király . 67
Derencsényi az osztrákoknak engedi át a várat. Laszky Jeromos főisp. kapja a várat János királytól 68 86

Lap.
I. Thurzó Elek főisp. kapja Szepesvárt I. Ferdinándtól . . 68
I. Ferdinánd engedi át Szapolyay János Zsigmondnak Szepesvárt. V. Thurzó János 69
Alatta a vár hadi szerekben nagy hiányt szenvedett . . . 70
Pawschner várparancsnok kegyetlenségei 71
Scharskó rabló 72
I. Thurzó Szaniszló. Erőszakoskodásai. Ripscher várkapitány . 73
II. Thurzó Elek 73, 87
A megye régi és új pecsétje 74
II. Thurzó Szaniszló 74, 87
Hajdúk a Szepességen 74

1603.

Thurzó Kristóf 74
Tharjány Demeter hasztalanúl ostromolja Szepesvárt. II. Thurzó Szaniszló másodszor főisp. 75
III. Thurzó Szaniszló. I. Thurzó Ádám. I. Thurzó Mihály. Özv. Erdődy Zsúzsana ujra behozza a várba a kath. istentiszteletet 76
III. Csáky István örökös főisp. I. Rákóczy György. Csáky István 1638. Szepesvárt kapja. Csáky Ferencz. A pozsonyi „Judicium Delegatum“ 77
IV. Csáky István. Tökölyi 78

1700.

Gróf Csáky Mihály. Csáky Zsigmond 78
II. Rákóczy Ferencz 79
Trencsényi Mátyás várszolga a várat Rákóczy hiveinek feladja . 79
Forgách Simon fogoly 33, 80
Szentiványi Ádám várparancsnok. Hartleben tábornok Szepesvárat 1710 júl. 13 elfoglalja 81
II. Csáky György. VI. Csáky Miklós. Csáky Nepomuk János. A XVI szepesi város kerülete. Szentiványi József főisp. 82
Csáky József 83

1800

Gróf Csáky Antal, Csáky Manó, Csáky István, Csáky Károly, Csáky Tivadar, Csáky László örökös főispánok. Megyefőnökök. Csáky Gusztáv örökös főisp. A főispáni hivatal administrátorai. Csáky Albin 83

Szepeshely.

A szepesi káptalan. Viszontagságai 85
A püspöki palota. Papnevelő intézet. Szepesi tanitóképző intézet 88
A székesegyház 88, 96, 107
Szapolyay kápolna 26, 91, 123
Hiteles hely 55, 92, 96

A szepesi káptalan prépostjai

A prépostság alapitási éve ismeretlen 94

1209.

Adolf. I. Benedek. Mátyás 50, 94

Lap.

II. Benedek. I. János. Muthmer. Lukács prépost hat kanonoki állást sajatjából alapít. Baach Bertalan 95
Jakab előbb prépost, azután szepesi püspök 62
A kúnok feldulják a hiteles helyet. A káptalani pecsét elvész . 95

1301.

Pál. Henrik. II. János 97
I. Miklós. III. Benedek. II. János Miklós 98
Fraternitas XXIV. Regalium Pastorum . . . 99—103, 113, 117
Matricula Moler 100, 104
Matricula Goltz 100, 105
és Codex XIII. oppidorum 100
Charnói György prépost 106

1406.

Domonkos. II. Palóczi György. III. Késmárky György . . 86, 106
Huszíták a Szepességben. III. György Prágában éhhalállal mulik ki. III. Stock János 106
Alatta 1462 kezdődött épűlni a jelenlegi székesegyház. Back Gáspár. IV. Meckhe György 107

1505.

I. László. IV. Horváth János 108
A kath. egyház siralmas állapota a Szepességen. A hitujitás. A papok nyomasztó helyzete 109
Kretschmár Lőrincz prépost. Horváth lemondása. Várallyi Szaniszló prépost. Zsinat. Luther tanai 1536 a Szepességen kezdenek terjedni 110
Pétervaradi Balázs prépost. A reformatio a Szepességen nagyon terjed 111
Péter prépost. Bornemisza prépost. 112
A szepesi prépostság fölötti kegyurasági joghatoság. A jogi viszonyok nagyon szomorúak. Concordia-könyv 113
Pethe Márton prépost. A kath. egyház jogainak vizszaállitása a Szepességen. A Bocskay-féle vallási mozgalmak 114

1606.

Hosszúthóty prépost 114
Bethlen zavargásai. Több kath. község visszanyeri templomait. Thurzó Kristof visszatér a prot. vallásra 115
A fehér galamb 116
A XIV. kir. város testületének hitvallása. A prot. vallás állandósitása a Szepességen 117
A prot. zsinat megtartása Szepesváralján 120
Xylander superintendensnek megválasztatik 121
Hivatalába való beigtatása a szepesi várkápolnában. Díszebéd a várban. Forgách bibornok. II. Tarnóczy Mátyás Szepeshelyt gymnasiumot alapít. 122
V. Pálfalvay János. V. Bársony György. A úrnapi körmenet Késmárkon. Bársony prép. Turolukán. Több kath. község visszakapja templomait. A XIII. vár. prot. lelkészei hivatalaiktól megfosztatnak 123

Lap.

Luzenszky Joachim prép. Sebestény prép. A Tökölyi-féle mozgalmak. Loca Articulata a Szepességeu III. Balogh Miklós prép. III. Mattyasovszky László prép. A protestánsoknak szabad vallásgyakorlat engedtetik 124
VII. Sigrai János 124

1703.

Rákóczy-féle vallási villongások 124
Brenner János prépostá kineveztetik. Pongrácz prép. VIII. Pelcz János prép Barkóczy prép. Máriássy Sándor prép. Zbiskó prép. A szepesi prépostságnak püspökségre való emelése, Császka György , ... 125
Pažica 125
Sibra. Baldócz. Branyiszkó 126
Mindszent. Kolbach. Szepes-Olaszi 128
Márkusfalva 129
Igló 130

I.

Vándorlások a Szepességen.

Németből *Hradszky József* után forditotta: *Vidonyi József.*

(Egy melléklettel)

A mongolok betörése és a Menedék-kő (Lapis refugii) című értekezésünk kapcsán (Kárpátegyesület Évkönyve II. évfolyam. 1875. 121 l.) folytatjuk körutunkat tovább. Mostani célunk „Szepesvár" és annak környéke.

Csütörtökhelyről körülbelől $^3/_4$ órányi távolságra éjszak felé fekszik Darócz, tótúl Drávecz, németül Autz. A falucska 58 házat és 449 r katholikus tótnyelvű lakost számlál.[1]) Határa 2105 katasztrális hold; magassága 641 m.

Darócz ma egészen jelentéktelen hely. Oklevél szerint 1282. óta ismeretes, ezen időben László király a szász biró (Comes saxonum) Helias, Jordán fiának, 100 ezüst márkáért (400 ezüst forint) és fél arany márka (két arany forint) évi fizetés mellett hűbérül adván.[2]) Az említett okmányban „Dravetz"-nek neveztetett, a mi a német szóval Autz (autzen, ätzen=étetni) egyenlő, minthogy itt királyi sólymászok és madarászok laktak, a kik a vadászathoz a solymokat szolgáltatták, és azok fiait étették.[3]) A felső szepesmegyeiek mai napság is „Die Autz"-nak hívják e helyet.

Történelmileg megállapíttatott az, miszerint Daróczon a Szt.-Antalról nevezett keresztes vitézek 1288-ban már zárda és kórházzal bírtak.[4]) A kolostor alapítását Kokos mesternek tulajdonítják; ez t. i fia volt a még most is virágzó Berzeviczy-családból származott Ricolfnak, ki Chydericus, Arnold gróf fiának megölése s különféle rablógyilkolás és zsarolás miatt birói ítélet alapján 1307-ben hat zárda alapítására kötelezte-

[1]) Lásd: A magyar korona országainak az 1881. év elején végrehajtott népszámlálási eredményét. Szepesvármegye XLVII. füzet Budapest 1881. 16—68 lap. — A magyar korona országainak helység névtára stb.

[2]) Supplementum Analectorum Scepusii Pars I. 225 l

[3]) Suplementum Analectorum Scep. P. I. 96 l. 50 sz.

[4]) Anal. Scep. P. II. 9 l.

tett, ezek között volt a daróczi is. A többi öt zárda következő volt: Lechnitz (Veres-kolostor), Villa Canis (Hunfalva), Ewr (Sztráska), Krompach közel Richnóhoz és a sárosi Heinburg. Említett Chydericus, állitólag a komlósi keresztes vitézek prépostja, a hunfalvi templomban temettetett el.[1])

A kolostor előljárói közt, kik külömböző időkben különféle neveket viseltek, mint: Comandatores, Magistri és Priores, 1313-ban bizonyos Remundus vagy Raymundus említtetik. Az utolsó (1538) Joannesnek neveztetett. Ez nagy nyomorban élt, mert a kolostorhoz tartozó fekvő vagyont Rybi Sebestyén, Szepesvár igazgatója, sajátjává tette. Az említett javak később Lasky Jeromos által Tluk Menyhért birtokába jutottak[2]). Tluk, eredeti nevén Skop, Skopec, cseh származású és híres kóborló volt, szünetnélküli kóborlása miatt nyerte Tluk gúnynevét, melyet Darócz birtokába jutván Dráveczkyre változtatott át.[3])

Darócztól egy óra alatt elérjük Lőcsét. L ő c s e, németül: Leutschau, latinul: Leutschovia, tótul: Levocsa, dombon fekszik. Lipszky szerint 38° 6′ 40″ éjszaki hosszúság és 49° 0′ 58″ keleti szélesség alatt. Tengerszin fölötti magassága 572 m. 843 házat és 6603 lakost számlál. A város határa 16185 kat. hold. A nép alsó osztálya tótul, a polgári osztály azonban németül beszél, a társalgási nyelv a felsőbb társaságokban magyar. A lakosság túlnyomó része katholikus vallású.

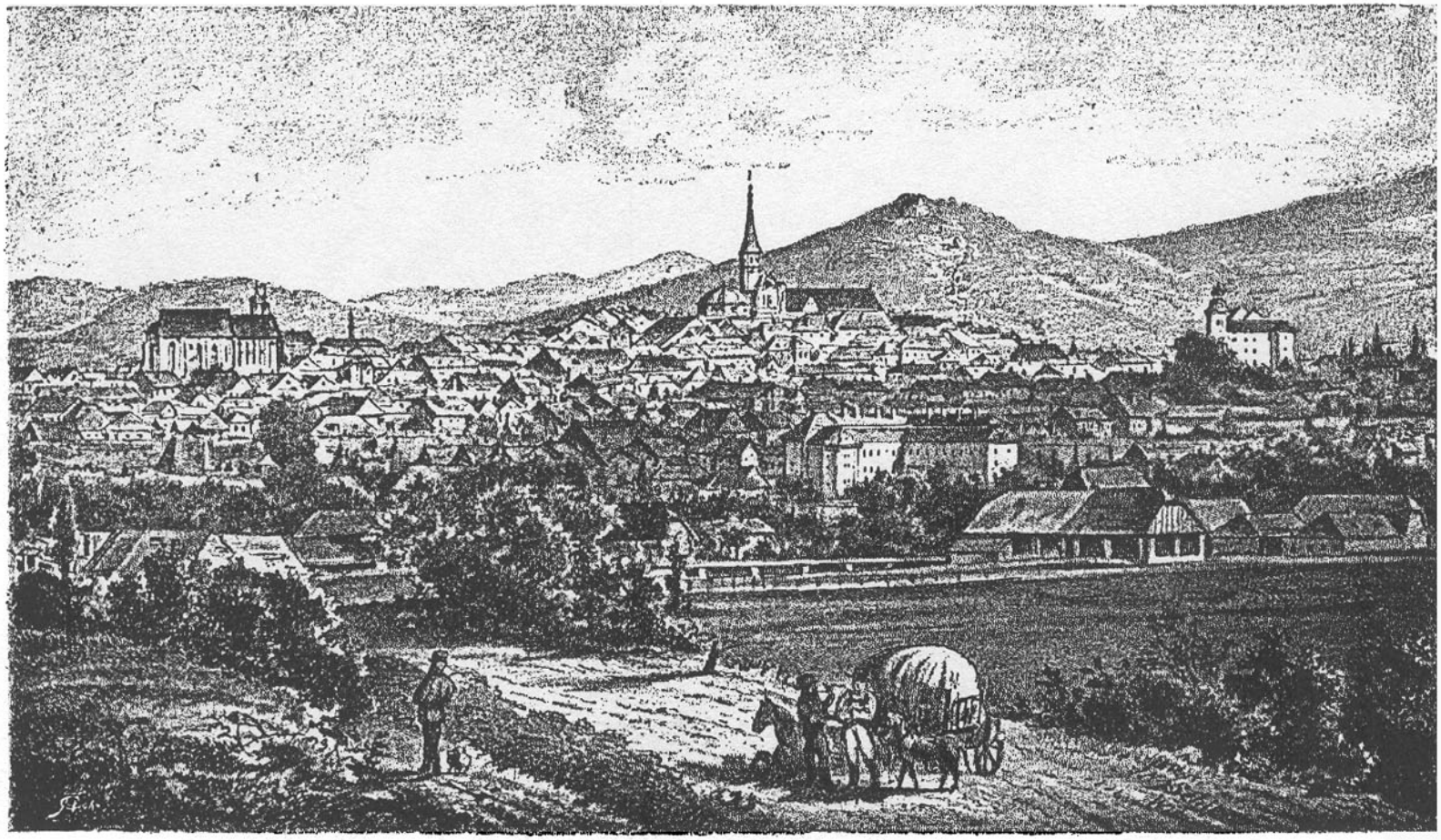
Löcse Szepesm. fővárosa, a megyei hatóság és a törvényszék székhelye, van járásbirósága, adóhivatala, póstája és távirda-hivatala, nyolcz osztályú katholikus főgymnasiuma, állami főreáltanodája, felsőbb állami leánynevelő intézete, róm. kath leányiskolája a Paulai Szt.-Vincze nevéről nevezett szatmári irgalmas nénék vezetése alatt, mind a kettőben a tanítási nyelv magyar; végre van kath., evang. és izraelita népiskolája, összesen nyolcz nevelő intézete.

A város épületei közül legelső sorban a Szt.-Jakabról nevezett róm. katholikus városi p l é b á n i a - t e m p l o m tűnik ki. Első rangú, gyönyörű épület. Magyarország nagyobb templomai közzé tartozik. A középső hajó hossza 49 m.; az úgynevezett csarnok-templomok osztályához tartozik. Valószinüleg

[1]) „Jacet iste Chydericus interemptus in Ecclesia Hunsdorfiensi, dicitur fuisse praepositus Crucigerorum in Komlos“ (Lásd I. Elenchus documentorum . . . RR. PP. Camaldulensium M C. Claustrum Lechnitz et ejus Bona concernentium. Conscriptus An. 1773. pag. 45 et II. pag. 85. Descriptio Historico-Oeconomica Carthusio S. Antonii Abbatis de valle Lechnicz Eredeti kézirat, mely a szepes káptalani levéltárban található.

[2]) Anal. Scep. P. III. 163—172. l.

[3]) Nagy Iván, M. O. Cs. II. köt. 395—8.

LÖCSE.

a tatárok elvonulása után a XIII-ik században alapíttatott. Azon egy az éjszaki oldalkápolnában levő ablak kivételével a többi, számszerint 13, a déli és keleti oldalán van. Néhány ablakon üvegfestészet látható, mely Császka György, szepesmegyei püspök, ajándoka.

Két kapuja van, az egyik az éjszaki, a másik a déli oldalhajóban.

Szt. Jakab nagyoltára aranyos rajzával nagyszerű s talán a gótstylű oltárok közt az egész Osztrák-magyar monarchiában a legnagyobb. Az oltár egész a karzat bolthajtásáig nyúlik fel, mely magasság körülbelől 10 m. Ujabb kutatások folytán a lőcsei illetőségű Pál mester építette e főoltárt. Sírköve nehány évvel ezelőtt a szentély falában fedeztetett fel; a felirat alapján s az oltárra vonatkozó egyéb útmutatások folytán Henszlmann azt következteti, hogy a nagyoltár 1510—1515 előtt előbb nem lehetett felállítva. Megtekintésre méltó a többi kis oltár is mind.

A faliképek közül, melyekkel a templom egykor gazdagon ékíttetett, még ma is szemlélhető egynehány; ezek közül kettőt említünk meg: az éjszaki oldalhajó falán a sekrestye ajtaja mellett a keresztény irgalmassági cselekedetek, ez alatt mindjárt közvetetlenül a hét halálos bűn. A színes képek jelképeket ábrázolván jobbról-balra tekintendők; a másik falikép Dorottya és társnői legendájára vonatkozik. (Vorogine Jakab szerint † 287 és Rabedeniera † 304 stb.)

Az oltár evangyelmi oldalán áll egy valóban csinos, mesterileg készült szentség-házacska, szabadon álló tornyocska alakjában, magassága 10—11 cm. Felállítása valószínüleg a XV-ik századra esik. Az idők folytán nagyrészt megrongált, gyönyörű művet 1863-ban egy lőcsei képiró, Faragó, az elhalt Merklas, gymnásiumi tanár, utasítása nyomán kijavitotta, csak egy részének aranyozása hiányozván még.

A keresztelő-medencze harangérczből való. Alakja régi kehelyformáju, különféle dísz-sujtások és kis domború alakokkal ékesítve, mint Krisztus a keresztfán, Mária és János, Péter és Pál apostolok. Oltára a XIV-ik századból való. Régibb, fából faragott templombútorai ma már, fájdalom, nagyon is megrongált állapotban vannak. Ide tartoznak: a padok, az imaszékek faragott mennyezetű s áttört lombozatú magas háttal. Ezen imaszékek egyike az 1494. évet tünteti fel.

A lőcsei templom kevés idővel ezelőtt más orgonával birt. A régi orgona renaissance-stylben épült; a maga idején Magyarország legszebb és legnagyobb orgonája volt, szokatlan nagy czinsípjai 28 sorozattal s nyolcz fuvóval birtak, de 1830 óta az orgonát többé nem használták. A jelenlegit, ide értve

a réginek használható részeit is, kilencz mutatioval nagyobbítva, 6000 forintnyi költséggel a salzburgi Mozer Lajos 1869-ben építette. Januárhó 16-án adták át a nyilvános isteni tiszteletnek. Van 378 fa-, 1492 czinsípja, vagy is összesen 1870 sípja; a prospectusban lévő sípok a régi orgonából valók.

A szószéket renaissance-stylban Colmitz Keresztély állította fel (1626). A szép korona-gyertyatartó, mely a bécsi István székesegyházban lévőnek pontos utánzata, a lőcsei oltáregyesület ajándéka. A korona-gyertyatartó Estel E. aranyművestől ered, s 1879-ben készült.

A régibb sírkövek közül megemlítendők: Ulebach Györgyé † 1392, lőcsei polgár, ki egy 1418-ki okmány szerint Krisztina feleségével a György-kápolnát alapította; továbbá a Thurzó-család sírköve, a jelenlegi keresztelési kápolnában (II. János †1508, Elek †1543, V. János †1559, II. Elek †1594, III. Szaniszló †1625, III. Kristóf †1614.)

Az 51 m. magasságú eredeti torony az ismétlődő tűzvészektől sokat szenvedvén 1792 egész a templom fedeléig, 1825-ben pedig tökéletesen szétromboltatott, s ugyancsak azon év folyamán egy másik torony alapja tétetett le. A tervet ehhez Mück Ferencz, lőcsei épitész, készitette. De az épités oly sokáig huzódott, hogy a kereszt a toronyra csak 1857-ben aug. hó 10-én tétetett fel. A toronyfala 45 m. és 51 cm., egész magassága 70 m. és 17 cm. Felépitése 85,000 forintba került.

A gymnásiumi templom a Lányi-féle krónika szerint Dank László gróf által Szent Lászlónak, később a jezsuiták által az angyalok királynéjának volt szentelve. A régi iskola épületet Szelepcsényi György, esztergomi herczegprimás, 1672-ben emeltette. A jelenlegi 1768-ban egészen újból épült, 1844-ben pedig megnyittatott. Első tanárai jezsuiták voltak, ezek után következtek a minoriták világiakkal együtt, később egyedül csak világi tanárai voltak; végre ezek után premontréiek és 1851-től világiak és papok. Megemlítjük még a minorita-zárdatemplomot a felső kapu mellett, és a piaczon a protestans templomot.

A városháza 1615 előtt épült; közvetlen közelében a harang-torony áll, melynek alapköve a lőcsei krónika szerint 1656-ban szeptember 12-én tétetett le.

A magán házak közül, melyekhez történelmi visszaemlékezések fűződnek, leginkább a Thurzó-családé emelkedik ki, melynek homlokzata e feliratot viseli: „Renovatum 1824“; e ház a főtér keleti oldalán áll. Az ujabban épült házak közzé tartozik a megye-, a kávéház stb.

A sétatéren áll közvetlenül a honvéd-emlék, Faragó mintája után Prakfalván öntetvén érczbe 1876-ban. Ez emlék

a branyiszkói csata emlékére emeltetett, melyet 1849. év február első napjaiban a honvédsereg előcsapatja a császári katonákkal vívott.

Nem messze Lőcsétől, az ú. n. Máriahegyen (781·07 m.) Mária tiszteletére kápolna építtetett 1247., kijavittatott 1696. Az idők folytán düledező kápolna lebontatott és újból épült 1766. A görög kath. kápolna 1842-ből való. E kegyeletes helyet minden év julius 2-án a búcsújárók áhitatos sokasága látogatja.

A körfal tövében, a város körül húzódó árokban jelenleg gyümölcsös kertek vannak s a legfinomabb asztali gyümölcs tenyésztetik bennök. Ezen kertek közül egyikében a Propstner-félében a kis kapu mellett, a körfalban ajtó látható; ez ajtóra egy női alak fehér éjjeli öltönyben van festve, a ki újjával a kulcslyuk felé mutat. Deák Farkas e fehér nőben Andrássy István, Rákóczy szepességi tábornoknak, kedvesét sejti, kinek cselszövényei következtében a város a császáriak hatalmába került volna (1710. febr. 13.); a nevezett kis ajtón t. i. e nő eresztette volna be az ellenséget a városba, minek következtében Andrássy őrsége megadta magát. (Lásd „Századok" 1872. 616—617. l.)

Sajnos, hogy a levéltár, hol a város alapitása s fejlődésére és nevezetes eseményekre vonatkozó fontos oklevelek voltak a régibb időből, 1550-ben a pusztító lángok martaléka lett. A jelenlegi városházi levéltárban van még így is sok fontos eredeti oklevél, mely úgy a város mint a megye történelmére, különféle időkben hadviselésére, továbbá a reformatio és egyes kiváló személyiségekre vonatkozik. A legrégibb okmány 1280-nal van jelezve, mely Alsó-Répás határjáró levele.*)

Jegyzet. Lőcse Szepesvármegye fiatalabb városai közzé tartozik s a Németországból bevándorlott szászok által, a kik a tatároktól való félelmökben a káposztafalvi erdőségekben, az úgynevezett Menedék-kőre húzódtak, a tatárok elvonulása után alapittatott. Előbb azonban Szepes Szombat, később Szepesváralja mellett a Drevenyik mészkő-sziklán akartak várost épiteni, de minden fáradalmuk különféle helyi akadályok folytán hajótörést szenvedvén, utóljára arra határozták el magokat, hogy a várost oda épitik, a hol most Lőcse áll. Az év azonban, melyben a város alapitása megkezdetett, ismeretlen. Általában a lőcsei krónika alapján alapitását 1245-re teszik. Úgyszintén az sem bizonyos, mikor épülttek bástyái és körfala.

Közönségesen azt állitják, hogy körfala már 1394 előtt meg lett volna byzanti stylben épült, ma már azonban nagyon is megrongált állapotban szemlélhető.

*) Anal. Scep. Pars I. 88. old. Anal. Scep. Pars II. 1. 7. 71 stb. oldalakon; továbbá 121 oldal stb. Momamenta Hungariae archaeologica volumen III. Pars. II. Lőcsének régiségei irta Henszelman Imre, Budapest 1878. Lőcse sz. kir. város Szent Jakab temploma. Lőcse 1862. Geschichte des deutschen Volksthum im Karpathenlande mit besonderer Rücksicht auf

Lőcséről Görgőre érkezünk (tótul Harchov), tengerszin feletti magassága 441 méter. Van temploma, 761 tótnyelvű lakosa, házainak száma pedig 134.[1]) Szántóföldjeinek határa 2062 katasztrális hold. Görgő igen régi helység, mert már a XIII. század előtt is gyakran a királyi oklevelekben Gorgou elnevezés alatt említtetik. Eredetileg az egész község a Görgey-családé volt. ősük gróf Elyas, a Jordán fia, nevezett helységet jutalom fejében 1278-ban IV-ik Lajos királytól nyervén, melyért úgy ő, mint az utána következők kötelezettek évenként egy Ferto-t (egy negyedmárka, vagyis egy magyar forintot) fizetni.[2]) Szepesség régi nemesei között a Görgey család a legidősebb. Eredeti okmány szerint 1256-ban nyerték nemességöket. A családi levéltárban van 21 Árpádkorbeli okmány (1000—1301) és 12 drb. hiteles másolat, összesen 33 drb. őriztetik meg és ezek közül 23 drb. 1872-ig sehol sem tétetett közzé Wagner s Bárdossy nevezett okmányok közül csak 10-et közöltek (Századok 1872. 216. oldal.)

Görgőről Szepeshely felé menve mintegy fél óránylra a baloldalon kissé félre az országuttól észreveszünk két kis helységet: Koncsán és Dolyán-t (előbbi 553, utóbbi 538 m. magasságban) Együtt képeznek egy községet 25 ház és 224 tótnyelvű lakossal, a község határa 652 katasztrális hold[3])

Távolabb az országút baloldalán Kolcsó helység egy részét érintjük (493 m. magasságban). E község 74 házat és 393 tótajku lakost számlál; határa 947 kat. hold.

Nem messze Kolcsótól, az országút jobboldalán van Nemesány (471 m. magasságban). Tótnyelvü lakosainak száma 249. Házainak száma pedig 44, határa 692 kat. hold.

Nemesányt elhagyva, Klinek előtt haladunk el. Ez egy magában álló vendégfogadó az országút szélén. Klinek mellett kezdődik az úgynevezett Pazsicza. mely az országút jobboldalán egész a Káptalanig húzódik. Klinektől az emelkedés a domb legmagasabb pontjáig igen jelentékeny. Feljövet. balra látható nem messze az országúttól egy helység, névleg Almás,

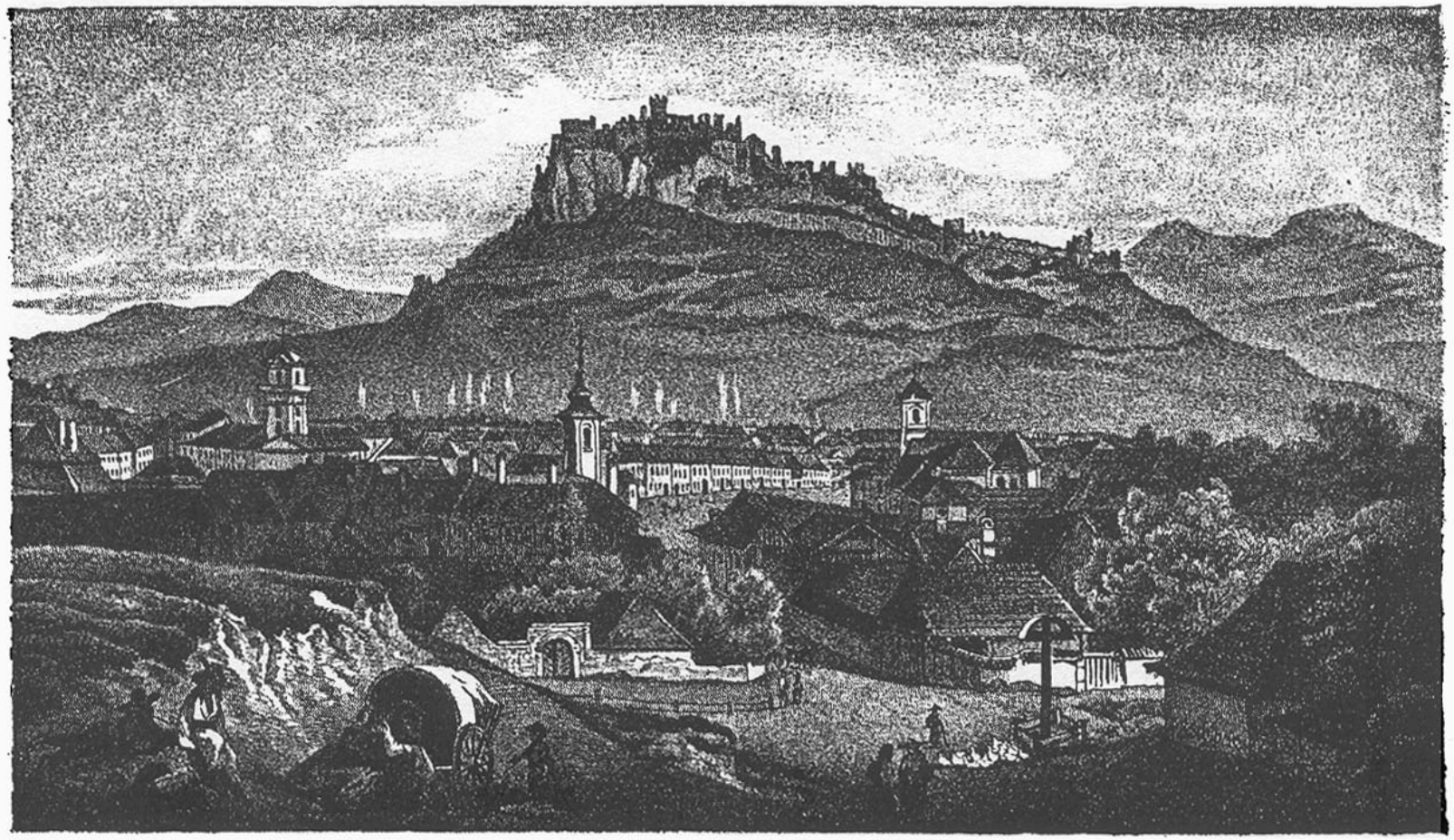
---

die Zips. Studie von Dr. F. Krones. Graz 1878. A lőcsei magy. kir. állami főreáliskola értesitője az 1879—1881-iki tanévről XI. szám. Lőcse 1880. Századok XIX. füz. 1872. 580. l.

[1]) A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei stb. szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statistikai hiv. Szepesvármegye XLVII füz. Budapest 1881.

[2]) Anal. Scep. P. I. 118 oldal; Supp. Anal. Scep. P. I. 119 oldal Ferto ugyan azon oldal 41 nota 20. Századok 1872. folyama 220 és 221 oldal.

[3]) A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei stb.

SZEPES-VÁRALJA ÉS SZEPESVÁR.

tótúl Jablonov, németül Apfelsdorf, (481 m. magasságban). E község 173 házat és 1001 tótnyelvű tisztán római kath. lakost számlál; határa 4176 kataszrális hold. Almás ősidőktől mindég a szepesi prépostsághoz tartozott. A szepesi püspökség alapítása után 1776. jövedelme a püspökséghez tartozik. Almás a szepesi káptalan legrégibb helységeinek egyike e vidéken, megemlítése egyidejű a történelmileg ismeretes szepesi káptalannal összeesik.

Végre egy negyedórányi távolságra a kereszttől (az Almás felőli szántóföldi útról) elérjük a szepesi káptalant — Szepeshelyet. Utunkat akár ezen, akár az országúton, mely a körfal körül a seminárium épület előtt halad, folytathatjuk Szepesváraljára le.

Pihenő szállásúl a városi kávéház — a keresztuton — kinálkozik. Kirándulásainkat e helyről tetszés szerint eszközölhetjük.

Szepesváralja.

Szepesváralja annyit jelent: „Szepesvár alatt", szepesi vári város, szóval város a szepesi vár tövében. Német neve Kirchdrauf Kirchdorffal egyértelmü. Mind a két elnevezés történelmi eseményekre vonatkozik, melytől a város nevét nyerte. Szepesváralja, mely több századdal előbb származott, mint Kirchdrauf. Subarxnak is nevezve, a régi időben azon házak összegét jelentette melyek a Várhegy nyugati oldalán voltak, és a mai várutczában vannak. Előbb, még mielőtt Szepesváralja község lett volna, a város mostani részeiben hivatalnokok és a vár szolganépsége lakott. Szepesváralja a Szepességen nevezetes hely volt. Itt tartotta a megye gyüléseit, e gyülésekben intézte el a megye jogi és politikai ügyeit.[1]) Későbben azonban a főgyülések felváltva majd Lőcsén, majd Késmárkon tartattak.[2]) Több mint háromszáz év óta azonban a megyei gyülések egyedül Lőcsén tartatnak.

A szász gyarmatosok bevándorlása következtében, a kik a vár alatt telepedtek le, nagyobbodott Szepesváralja, lassacskán fejlődött ki azonban német községgé.[3])

A város egy kies völgyben fekszik, Lipszky szerint 38° 26, 5" hosszusági és 48° 58' 40" szélességi fok alatt. Tengerszin feletti magassága 335 méter. 1876 januárhó 1-ig mint szepesi XVI város a szepesi XVI városok közé tarto-

[1]) Anal. Scep. P. III. 196. oldal.
[2]) Weber Bochus után in opere M. S. Scep. General art. I. C. 7.
[3]) Supp. Anal. Scep. P. I. 61 oldal.

zott, melyeknek Igló vala székhelye. Felosztatásuk után úgy Szepesváralja mint a többi XVI szepesi város a megyéhez tartozik, rendes városi tanáccsal látta el magát. Lakosainak száma 3417, nagyobb része tót, kisebb része azonban német anyanyelvű. Mind a három vallásfelekezetnek, úgy mint a katholikus, protestáns és az izraelitáknak meg van a maguk saját temploma, lelkészi hivataluk és népiskolájuk. A szép katholikus iskola 1879-ben épült. Van 534 háza, határa pedig 2343 katasztrális hold. A népesség e vidéken élénk kereskedést űz. Heti vásárok tarthatására jogot a város 1456-ban Lajos királytól nyert. Heti vásárai, melyeket csütörtökön tart. és országos vásárai a Szepesség leglátogatottabb vásárai közzé tartoznak. Országos vásárokat 1433 óta tart.

A város még most is álló legrégibb házai a XV. és XVI-ik századból származnak. A városháza bemeneti kapuja felett egy kövön a következő felirat olvasható bevágva: MAG. FOLLEREY UBER. HANT. NEM. — MAG. NICHT. LANK: EYN. GVT. REGIME(N)T: — BESTEN. (Hol tobzódás uralkodik, ott jó igazgatás sokáig nem tart.) ANNO. DOMINI. 1.5.4.6. RENOVATVM. 1875. Szepesváralja házainak nagyobb része, valamint pinczéinek boltozata homok-kőből épitvék. csak az ujabb időben emelt épületek vannak mészkőből. A főpiacz közepén áll az Isten anya szobra — homokkőből. E szobor alapitója Lubomirszky Tivadar, a XIII város kapitánya. Hasonló szobrokat állíttatott Lubomirszky a többi (XVI? vagy a XIII) szepesi városokban is.

Régente Szepesváralján több rendbeli zárda volt, melyek azonban már elpusztúltak.[1]) Jelenleg csak is az irgalmasok zárdája létezik, mely Magyarországon e rendnek ismert zárdái közt a legrégibb; Lubomirszky Szaniszló Heraclius által (1650) alapíttatott ki lengyel tábornok és akkor az 1412-ben elzálogosított szepesi városok kapitánya volt. Lubomirszky Szaniszló azon a helyen, a hol a mostani zárda áll, az irgalmas testvéreknek egy régi zárdaépületet ajándékozott, melyből idők múltán, többféle átalakítás után a jelenlegi zárda állt elő. A régi zárdaépület mellett volt egy kápolna is, de mely a jelenlegi templom épitése alkalmával leromboltatott. Az első kő a zárdatemplom alapjához 1736-ban áprilishó 8-ikán tétetett le.[2])

Szepesváralja[3]) az előbbeni századokban, a szerencsétlen

[1]) Anal. Scep. P. I. 416. oldal.

[2]) Anal. Scep. Pars. III. 139 oldal; és Prothocolum Ven. Conventus Varallensis Ordinis FF. Misericordiae. 15 oldal és stb. Kézirat. Eredeti okmány a zárda könyvtárában.

[3]) A mészárosok czéhének egyik jegyzőkönyvében említés történik, hogy a magyar koronát 1622. márcz. 26-án a városon át tovább szállították

háborukban, melyek várfalai alatt ismétlődtek, felette sokat szenvedett, mindazon által a Szepesség szebb városai közzé tartozik. Különösen az utóbbi két évtized alatt igen emelkedett.

Előbb emlitettük már, hogy Szepesváraljáról tetszés szerint eszközölhetjük kirándulásainkat, mind az által a kirándulásoknál a következő úti rendet ajánljuk.

Szepesváraljától délkeletre esik a történelmileg és botanikailag nevezetes mészkőszikla, a Drevenyik, régi okmányokban azonban Durnyiknak[1]) is neveztetett, a mi felfúvottat jelent. Ezen elnevezés a mészkőszikla tulajdonságának eléggé megfelel, mert valósággal azt a benyomást gyakorolja ránk, mintha csakugyan fel volna fújva.

Köve szilárd, mészégetésre igen alkalmas, úgyszintén épületekre, valamint kőfaragó munkákra nagy mennyiségben használtatik. A szikla fensíkja körűlbelől egy centimeter vastag húmussal fedett. A hegy egyik repedésében van az úgynevezett „Jégbarlang".[2]) A barlangba való juthatás nem nehéz. A fensíkról a vidékre való kilátás nagyszerű.

A szikla egy része gróf Csáky hotkóczi uradalmához tartozik. A többi része azonban a szepesi káptalan tulajdonát képezi. A termőföld a sziklahegyen igen csekély, csak a szepesváraljai oldalon az Aranyas-erdőbe nyúló lejtőségen, és köröskörűl a sziklahegy lábánál nő törpe cserje, itt-ott egy erdei fa.

Megemlítésre méltó végre még, hogy az utóbbi időben a káptalani erdész, Leber S. úr fáradságának sikerült a Drevenyik körűl a fáczántenyésztést a szabadban meghonosítani.

A Drevenyik déli lejtőségén van Hotkócz. Gróf Csáky István, 1638-ban márczius hó 25-én a szepesi várat III-ik Ferdinandtól hübérűl nyervén, a hová Hotkócz is tartozott, levelezéseiben, melyek Hotkóczon keltek, vagy Szepes-Újvárt, vagy: „In allodio Novo Scepus — Új-Majort — használ. Hotkócz jelenleg 12 házat és 136 tótnyelvű lakost számlál. Határa 544 katasztrális hold. A hotkóczi kastély 492 méter magasságban van; az egy ősrégi és földszinti épület, melyet nagy szép franczia modern liget övez körűl; itt van Kosma és Damian csínos kápolnája is. A kápolna közelében van egy ravatal, itt nyugszik diszes koporsóban az utolsó negyvennyolcz előtti szepesmegyei főispánnak, grőf Csáky Tivadarnak, földi maradványa, meghalt 1852-ben. A kápolna körül több emlék

[1]) Supp. Anal. Scep. P. I. 95 old.
[2]) Kárpátegyesület Évkönyve. 1881. 417 oldal.

áll, feliratuk után ítélve, mind a Csáky-családra vonatkoznak. Ezen emlékektől nem messze van egy remetelak; ajtaja felett ezen felirat olvasható: „Hic me non agitant populi fasces, nec purpura regum.“ A kastély közelében van felállítva öntött vasból egy ágyúcső, mely a várból került ide. A cső hosszúsága 2·24 centiméter; szájnyilása 9 cm. kerületű, a gyujtólyuk átmérője pedig 1 centimeter

A kastély mindég kedves mulató helye volt a vár urának. Simplicissimus útirajzában, mely 1683-ban Lőcsén jelent meg, azt mondja, hogy IV-ik gróf Csáky István, a szepesi vár ura ezen időben Hotkóczon lakott. A kastély egyik szobájában különféle régi butordarabokat mutogatnak; ezek közt van 6 drb. bőrrel bevont aranynyomásokkal ellátott szép, magashátú karszék, egy régi álló óra, más különféle vastárgyak, mint kés, kulcs, sarkantyu stb., melyek mind a várban találtattak.

Megemlítésre méltó Trencséni Csák Máté arczképe is, továbbá Chák Lászlóé, mely következő felirattal van ellátva: Comes Ladislaus de Chák, Comit. Comar. et Zolien. Supp. Com. Praesid. Levens et Tot. Supp. Capitan. Ind. Cur. Reg. in Hung. S. C. R. M. Cons. et Camerar. Ugyan e kép felül a jobb sarokban a következő jelmondattal van ellátva: Nec prosperis, nec adversis. 1650. — Ettől jobbra láthatni Szepesvár képét azon időből, midőn az a Csáky-család birtokába jutott; a vár a hotkóczi oldalról vétetett fel.

Hotkócztól délre fekszik Zsegra községe, (442 m.) 32 ház és 272 tótnyelvű lakossal Határa 1154 katasztrális hold. Megtekintésre méltó temploma még 1275-ben épült;*) itt nyugszik alapítója is, gróf Sygrai János. A templom belsejében a falon igen régi és igen érdekes műtörténelmi drága fresko-festmények vannak, egyik részök Szent László († 1095) idejére vonatkozik; továbbá látható a sekrestye ajtaja felett a 12 apostol, a szentélyben pedig Sz. István és Sz. László életnagyságban. Figyelemre méltó e két kép már csak azért is, mert szemlélhetővé teszi, hogyan ruházkodtak ezen időben a magyar királyok. Ezen festmények sok évvel ezelőtt mind bemeszeltetvén, csak az újabb időben sikerült Duchon János lelkésznek nagy fáradság után sajátkezüleg a meszet róluk eltávolitani és így újból napfényre hozni.

Zsegráról egy kis 139 tót nyelvű lakossal bíró Dobravola (422 m.) nevű helységen keresztül, az országúton a Drevenyik alatt és a Ribnyicsek mellett térhetünk vissza Szepesváraljára.

*) Anal Scep. Pars. I. 108. l.

A vár.

A vár, melytől a megye nevét nyerte, régi okmányokban: Cips, Zips, Cepus, Scepus, németül közönségesen Zypser Hus vagy Zipser Hausnak neveztetik.*) Jelenleg latinul: Arx Scepus, magyarúl Szepesvár, németül Zipser Haus vagy Zipser Schloss, végre tótul: Spisky zámek-nek neveztetik.

Amaz okmány pecsétjén, melynek erejénél fogva „Hildebrandus, Comes Saxonum et Jurati, ac universi Judices cum tota Universitate de Scypis" Euzenbach nevű közös birtok egy része miatt a csütörtökhelyiek és Pál, egyik polgártársuk, között támadt peresügy Lőcsén 1295-ben szabályoztatott, következő körirat olvasható: S. Saxonum de Cips (Supl. Anal. 392 l), és a XXIV. Pastorum Regalium (királyi városok lelkészei) nagy pecsétnyomóján állott: „S. Universitatis Plebanorum de Cips (Matricula Goltz, 490 l.)

A vár, melyhez ezeréves történelmünk szerint sok visszaemlékezés s esemény fűződik, a magyarországi várak között egész 1710-ig a jelentékenyebbek sorában foglalt helyet.

Addig, mig a háború főfegyvere a nyíl és íj volt, Szepesvár mint határerősség stratégiai tekintetben is hatalmas védelmi pontja volt az országnak. Mely sorscsapás okozta a vár elpusztulását, villámcsapás-e vagy (mint Szepesváralján általában hiszik) 1780-ban egy mulatság alkalmával a várbeli vendéglőben kitört tüzvész-e, biztosan megállapítani lehetetlen.

A légköriek romboló behatása folytán teljes pusztulásnak induló várrom mészkő-sziklán áll, mely kelet, nyugat és éjszak felől meredek és járhatatlan, csak déli oldalán mutatkozik egy kis menedékes lejtőség.

Szepesvár régiségére avagy első épitésére nézve semmi bizonyosat nem tudunk. Hogy a vár Pannoniának a rómaiak által történt meghóditása előtt állt volna, az nagyon kétséges, mivel épen történelmi beigazolása ezen állitásnak mind e mai napig hiányzik.

Annyi bizonyos azonban, hogy e vár Pannonia Árpád által meghóditása előtt még nem létezett; mert ha létezett volna, mint Fessler véli, III. Béla névtelen jegyzője történelmi művében bizonyára megemlítette volna. Anonymus mindazon várakat névszerint sorolja fel, melyek a magyarok

*) Suppl. Anal. P. I. 31 l.

bevándorlása előtt állottak Pannoniában.[1]) Árpád vitéz tetteit elbeszélvén, egyedül a roppant nagy erdőséggel bővelkedő Zepusról emlékezik meg.[2])

Sokan azt tartják, hogy Borsu, Bunger egyik fia, a ki Álmos és ennek fia Árpáddal jött Ázsiából Pannoniába, lett volna Szepesvár épitője.

Eme felfogást maga Anonymus azon állitása is megerősíti, mely szerint: Borsu a Szepességet kapta Árpádtól ajándékúl, a ki a galicziai határon egy várat épített.

Ha tehát ezen állitás az igazságnak megfelel, úgy Szepesvár fennállásának idejét ezer évre tehetjük, minthogy 1884 és 1889 közt immár ezer éve lesz annak, hogy a magyarok Álmos vezérlete alatt Magyarországon megtelepedtek.

Nehány oklevél, valamint több iró, mint például Melczer Jakab szerint, a Borsu által épített határvár nem állt volna ott, a hol jelenleg romjai szemlélhetők, hanem a Sztráska és Késmárk közti tájékon. E szerint azon hely, hol a kérdéses határvár állt volt, talán ott volna keresendő, hol ma napság Sztráska községe van. Sztráska (a német Nehre, Nagy-Ewr-ből származik) magyar nyelven ma is Őrnek neveztetik, a mi máskülönben őrházat is jelent. Ezen régi magyar elnevezés nyelvi jelentősége Ewr, Oer,[3]) betüszerint a még ma is szokásos tót Sztráska[4]) elnevezésnek megfelel, a mi hasonlóképen őrházat jelent.

Azon nézet tehát, mintha Szepesvárt a Németországból bevándorlott szászok építették volna tributumuk fejében,[5])

---

[1]) Bánya, Bihar, Bolondócz, Borsova, Diósgyőr, Galgócz, Gömör, Gyelovár (Szamosvár), Harum, Keve, Nyitra, Orsova, Sóvár, Szatmár, Trencsin, Vasvár és Veszprém. A magyarok építették: Bars, Csongrád, Himesudvar, Szabolcs, Tas (Sárvár), Várad és Zólyom-ot. A telepedés, után azonban a következő várak épültek: Csanád, Csákvár és Pata. Bizonytalan ámbár, de még is úgy látszik, hogy ezen időben épült: Pest és Poroszló. (Lásd: Czobor Béla: Magyarország középkori várai. Bpest 1876. 37 old.)

[2]) Az LII. fejezetben azt mondja Anonymus: „Et subiugaverunt sibi (Árpád et sui milites) Omnes habitatores terrae a Crisio usque ad fluvium Zogena, et usque ad Silvam Zepus."

[3]) Anal. Scep. P. I. 408 l.; továbbá Századok 1872. 217, 681 és 683 lap.

[4]) A Sztráska elnevezésnek, mely a magyar Oer-ből lett tótra forditva, hasonmása e Stóla nevű falu Poprádtól nyugatra (856 m.), magasságra az ötödik helység a Szepességen. Szék tótul annyi mint: stolec, németül Sitz vagy Residenz. Ujabb vizsgálódás folytán ismeretes, hogy a Poprád jobbra elterülő vidék, a Kárpátoktól le egész Savnyikig „Széknek" neveztetett és magyarok lakták azt. Ezen hely tehát, közvetlen a magyarok bevándorlása után Felső-Magyarország egyik főhatárvára volt. (Lásd a Benedek-rendnek széki apátságának alapitását Münnich Sándortól. Szepesi Hirnök 1881. október hó 15. 42. száma.)

[5]) Dr. Scherner A. K. Tátraführer. Breslau. 1881. 51. l.

mint ezt Scherner K. A. állitja, csak az esetben érdemelne hitelt, ha megbizható okmányok szólnának mellette. Azon állítás, hogy a mi kőből épült várunk katonai célokra, védelmi szempontból ezer év előtt épittetett volna, könnyen vonhatná magunkra a meg nem gondolt történelemcsinálás vádját. Hisz tudvalevőleg a legrégibb várak a VIII. IX. és X-ik században fából épitvék, csak a XI-ik században állván be jelentékeny változás váraink épitésében, mi eddig fából volt, erre ezután már gyakran követ használtak.

Megbizható azonban a várak régiségére vonatkozólag a laikusok számára ama vezérelv, mely szerint: mennél magasabbak és karcsúbbak, mennél inkább koczka-alakra vannak az épületek összeszorítva, mennél vastagabb a fal, mennél kisebbek, szűkebbek ablakai s ajtai, mennél alacsonyabbak s keskenyebbek az egyes szobák és kamarák: annál régibb az épület, hogy e mellett azonban az alapitó állása és gazdagsága döntő volt s hogy a vár urának csak fokozódott pénzereje következtében, tehát újabb időben emelték fel a tornyok büszke tetőit, ez nyilvánvaló.*)

Korszerinti határozott határvonalat, hiteles okmányok hiánya miatt, a vár régiségére nézve nem húzhatunk. Annyit azonban még is megállapíthatunk, hogy Szepesvár sok tekintetben a középkorban épült várakhoz hasonló. E szerint tehát sem lovag-, sem rablóvár, hanem katonai célokra használt erőség volt.

Ezek után nagyon kétséges, vajjon a X-ik század előtt létezett-e már a kőből épült vár.

Mi azon véleményben vagyunk, hogy a várnak kőből épült legrégibb részei vagy a XI. század vége vagy a XII-ik század elejéről származnak. Ezen osztályhoz tartozandónak számitjuk az épület alapfalának egy részét 47. sz. (Lásd a mellékelt alaprajzot), továbbá a földszinti szobák alap- és homlokfalait, melyek 52—61 irányban húzódnak. Hogy az árok 31., az elővármű 29.28, a körfal 47-től kezdve 46, 37, 40, 40—41 irányban a rákövetkező épitkezési időszakhoz tartozik, azon körülményeknek tulajdonitandó, mivel ezt az erődítési épitkezések terjedésével a talaj minősége követelte,

*) Burgen und Schlösser unter der Enns. J. Scheiger Wien 1837. Über Bau und Einreichtung der Hofburgen des XII és XIII Jahrhunderts. Alvin Scholtz Posen 1873. — Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien. Anton Peter Teschen. 1879. — Die Ritterburgen. Rauheneck, Scharfereck und Rauchensteiu, Herausgegeben von Franz Leber Wien 1844. — Vajda-Hunyad vára 1452.1681. 1866. szóban és képben szerkesztette és kiadta Arányi Lajos tanár Pozsony, 1867. — A lőcsei bizottság jelentései. Csáky-nemesség lőcsei levéltára 36—42 csomag. Arx. Scepus. Századok 1872. 519 l.

hogy így az említett elővárművek az erődítési vonalba jussanak. Mert, tekintve a XI—XIII. század előtt épült várakat, nagynehezen barátkozhatnánk meg azon gondolattal, hogy Szepesvárt oly terjedelemben tervezték, vagy pedig felépitették volna, mint ezt a fent érintett épületek kerülete mutatja; magától érthető azonban, hogy ezen épitkezések a földszinti homlokfalak (52 53—61 bezárólag) kivételével különféle lebontások és ujból felépitések által idők folytán sok tekintetben megváltoztak, nevezetesen akkor, midőn az első emeletet ráépitették. Végre megjegyzendő, hogy a vár, valahányszor „erősségnek"-nek kellett használni, századról-századra mindinkább veszített eredetiségéből. Okmányilag csak annyi konstatálható, hogy Szepesvár már 1120-ban létezett, mivel ezen évben Boris herczeg II. István mostoha testvére mint várgróf említtetik.

Régi okmányokból annyit még is kivehetünk, hogy a vár és környéke századokkal ez előtt egészen másként nézett ki, mint ma. A Vár- és az Éles-hegyet sűrű erdő borította, a lejtő minden része, mely a hegyet a déli oldalon a Drevenyik felől határolja, hársfákkal volt benőve. Emlitett rész, ámbár ez idő szerint semmiféle hársfa elő nem fordúl, még is „Hársas"-nak neveztetik. A Várhegy, az Éles-hegy és a Drevenyik tövében mindkét oldalán sűrű bozót burjánozott.

A vár körül, mint a Szepesi-kerület akkori politikai és katonai kormányzat főhelyén, melyhez Óvár- (jelenleg a szandeczi kerület Galicziában) Újvár- (ma Sáros) Szepes- és Tornavármegyék tartoztak,[1]) jelentékeny közlekedési, az ú. n. királyi utak központosúltak, innen ágazván Magyarország különféle kereskeldelmi vidékére szét.

A felső-szepesmegyei királyi út, mint ez később kelt okmányokból világosan látható, Lőcséről Almáson keresztül és Kolbach mellett, a vár keleti oldalán vezetett ebbe be. Itt a várfalai alatt, két ágra oszlott, az egyik a korotnoki erdőn, a Ruda-hegyen húzódván keresztül, mely ma az u. n Branyiszkói-hegylánczhoz tartozik. Egy okmány ezen útról azt mondja: hogy ezen az úton jártak Magyarországba „Quo itur versus Hungariam"[2]); a másik ág Zsegrán, Boanón (ma Bujanov, dülő a szepes-olaszi határban), „Olazy"-ba (Szepes-Olaszi), innen Kolinfalva, (jelenleg Kolinócz) stb. Kassa felé vitt.

Százhuszonegy esztendő elmúlt volt azon idő óta, hogy Boris az első okmányilag ismert vár gróf volt, midőn 1241-ben

[1]) Supp. Anol. Scep. P. I. 34. 86, es 454. — Moldoviensis vel Szepsiensis decimae indagatio stb. Joannes Bárdosy Posonii 1802. 20 és 83 old.
[2]) Supp. Anal. P. I. 422 oldal.

a tatárcsordák egy része a Szandeczi-szoroson át a Szepes ségre rontott. E vad harczosok dúlási dühének nem csak a földszinti vár, de sőt a Márton-hegyén lévő prépostság s ennek környéke mind áldozatul esett.[1]) Félelemből a mongolok elől a városok és falvak lakosai a szélrózsa minden irányában szétmenekültek. A szepességi németek, miként ismeretes, Illés gróf vezérlete alatt a Menedék-kőre húzódtak vissza.[2])

A mongolok elvonulása után a megfélemlített lakosok egy része visszatérvén előbbi, most azonban feldúlt tűzhelyeikre. újból épitettek házakat s falvakat [3]).

A hátramaradt parlagon heverő gazdátlan szántóföldeket a királyok érdemes egyéneknek adományozták. Ennek következtében uj telepitések történtek.

Azon falvak, melyek napjainkban a vár környékén vannak, nagyobbára már a tatár inváziő idejében is léteznek, mert az idevonatkozó okmányok ezen községekről mint már hosszabb idő óta állóról emlékeznek. Ezen okmányok közül némelyet szabad legyen itt megemlítenem.

1243-ban IV. Béla Olazy Villa Italorum, Szepes-Olaszi. várost a régi szabadalommal megerősítette.[4])

Egy másik 1245-iki okmányban, melyben Mathias, szepesi prépost, gróf Sygrai János az általa épült zsegrai templom javára történt adományozását megerősíti, említtetnek Sygra, Olsavka, Boan, Szlubicha (hegy), Chonrád, ma Hernád; továbbá Viccees, ma Vitész Sárosban és stb.[5])

1249-ben erősíti meg IV. Béla király a szepesi társas templomot Almás birtokában.[6])

1258-ban IV. Béla adományozza Szepesváraljának Kalderbach, ma Kolbach községét.[7]) Ugyanezen esztendőben tétetik emlités a Castrum Nádosth, vagy Nádasról (németül Walchdorf és Eckersdorf, tótúl Trsztyán).[8])

1262-ben, különféle okmányban Aranyasch (ma Aranyoserdő) Durnyik, (ma Drevenyik mészkő-hegy) megemlítése fordúl elő.[9])

---

[1]) Anal. Scep. P. III. 7.

[2]) Lásd: A mongolok betörése Magyarországba és a Menedék-kő (Lapis refugii) a Szepességen. Hradszky Józseftől. A Kárpátegyesület Évkönyve. II. évfolyam.

[3]) Merkwürdigkeiten der Freistadt Késmárk. I. 104—119 l.

[4]) Supp. Anal. P. I. 30. l.

[5]) Supp. Anal. Scep. P. I 39—40.

[6]) Anal. Scep. P. II 279; továbbá P. III. 7. Supp. Anal. Scep. P. I. 159.

[7]) Supp. Anal. Scep. P. I. 441.

[8]) Anal. Scep. P. I. 80; továbbá Supp. Anal. Scep. P. I. 91. végre Littere metales de Gebel falva Belae regis de Anno 1258. Eredeti átirat 1319-ből Szepesváraljai városi levéltár.

[9]) Supp. Anal. P. I. 94.

1278-ban már Gorgou. ma Görgő is előfordúl.[1])

1280-ban már létezett Doman, (ma Domanyócz).

1287-ben Kolcsva említtetik (ma a nép nyelvén Kolcsó).[2])

1290-ben egyenesen kitétetik, hogy Kolinfalván (Kohlsdorf, ma Kolinócz) a Kundert (ma Hernád) folyó híd vámját Szepesvár szedi be.[3])

1293-ban kapott Pyrin mester két aratrum (120 holdjával) szántóföldet nem messze a vártól.[4])

Dolyán 1297-ben alapittatott.[5]) Ugyanezen év folyamán a korotnoki erdőben a még ma is fennálló Korotnok alapíttatott. Végre megemlítjük még, hogy Pongrácz, Fyoch fia, falva ma Pongráczfalva, 1297-ben szintén állt már.[6])

Messze kellene eltérnünk célunktól ha mind azon helységeket előszámlálnánk, melyek a XII. és XIII. században ezen vidéken már állottak. Csak azon helységekre szoritkoztunk, melyek a vár legközelebbi környékén léteztek.

Rövid kitérésünk után felveszük ismét elbeszélésünk fonalát ott, a hol elhagytuk.

A „Hospites nostri de Suburbio“ (váraljai vendégeink) így neveztetvén a szepesváraljai szász bevándorlók a királyi okiratokban, a mongolok elvonúlása után a földmivelésre adták magukat, mire többek között azon körülmény is kényszerítette, hogy kötelesek voltak, évenkint bizonyos termesztményeket beszolgáltatni Szepesvárra.[7])

Baldócz vidékén mocsáros földdarabot csapoltak le és itt épült a mai Baldócz.[8]) Egy másik helység, Stokfalva, támadt a Pazsicza nyugati tövén, mely azonban már hosszú idő óta nem létezik.

A hothendorfi, ma hotkóczi gyarmatosoknál dicséretkép említtetik, hogy szántóföldeiket különös gond és szorgalommal mivelték.

A gyarmatosok szorgalma daczára azonban csak lassan haladt a szántóföldek mivelése.[9])

---

[1]) Anal. Scep. P. I. 118.

[2]) Századok. 1872. 225; továbbá Anal. Scep. P. I. 82 l. és Supp. Anal. P. I. 230.

[3]) Priviligium a Ladislas rege super telemo in Kolinfalva. Mért nem kell Kolinócznál vámot adni. Eredeti átirat 1456-ban. Szepesváraljai levéltár.

[4]) Supp. Anal. Scep. P. I. 368 és az Aratrumra vonatkozólag ugyanott 37.

[5]) Anal. Scep. P. I. 444 és Supp. Anal. I. 415.

[6]) Supp. Anal. I. 422.

[7]) Litterae Palatini Nicolai de Gara, de exemptione vectigalium ad arcem Scepus pertinentium. Eredeti oklevél 1407. Kassán keltezett. Szepesváraljai városi levéltára.

[8]) Münnich. Ein Jahr aus der Glanzperiode des Zipserschlosses. 1288.

[9]) Priviligium de eligendo Sacerdote et exstir pandis sylvis a Stefano rege. Átirat. Eredeti oklevél 1392. Szepesváraljai levéltár.

Midőn Henczman, szepesváraljai katholikus lelkész, a XIV. század első felében, a most Klastorszko nevű telken — ma Szepesváralja birtoka — a régi zárda-utczában a zsidó imaházzal szemben a Sz. Ágostonról nevezett remeték számára kolostort, továbbá Sz. Erzsébet tiszteletére templomot és egy kórházat épített volt saját költségén, az említett telek és környéke sűrű[1]) bozóttal és cserjével be volt nőve. A régi árokban „Sztari Jarek" kevés apró faházacska volt, melyeket, mellesleg legyen említve, fentebb nevezett Henczman a zárda részére megvett volt, később azonban a zárda körül több ház épült, melynek következtében előállott a „zárda-utcza" (Klastorszka ulicza), mely a temetővel egy irányban haladván, a Várhegy tövében annak nyugati oldalán van.

Míg azonban a vár környéke a fák és bozóttól megtisztúlt, nagy időbe került. A hol Szepesváralja legtermőbb szántóföldjei, az ú. n. Goldfurche (arany-barázda), terülnek el a város alatt, az országút baloldalán, Szepes-Olaszi felé, ott 1497-ben még sűrű bozót tenyészett.[2]) Valamivel távolabb, az említett dűlőn túl az országút jobb oldalán áll egy csinos kis erdészlak. Ribnyicsek a neve. Ez még csak nem is régen mint vendéglő kedves mulató helyül szolgált a Szepesváraljaiaknak; nevét (Ribnyicsek) az ezen vidéken Szápolyay Imre, Magyarország nádora. Szepesmegye született főispánja által 1465—1487 létesitett halastavaktól nyerte, melyek azonban ma nyomát sem lehet már felfedezni.[3])

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy a vár déli oldalán még a XVI. században is szép nagy kert volt.[4])

A XVI. századtól kezdve a vár vidéke keveset változott. A szántóföldek évről-évre mindinkább jobban kiterjedtek. Azon dűlők, melyek a Várhegyet veszik körül, mind régi elnevezéseiket tartották meg, mint: „Proviant", „Pod csigu" (a magyar csigából.) a vár keleti oldalán a falak alatti úton; „Köpfsbild" (lefejezési kép). Galgenberg (akasztó-hegy[5]), stb. Ezen időn túl egy község sem keletkezett itt, és azok, melyek már akkor is fenálltak, ma is megvannak. Csak a vár alakja változott — fájdalom, míg rommá lett. S mint maga magának

[1]) Anal. Scep. I. 416.

[2]) Privilegium pro plebano Váraljaensi super metis Váraljaensibus, ad mandatum Eppi Strigoniensis peracta inquisitio et reambulatio facta, continens in se ex fassionibus testium descriptum terrenum oppidi Váralja, ex quo parochus Varaliensis decimam accipere solebat, peracta 1498. Eredeti oklevél a szepesváraljai levéltárban.

[3]) Privilegium pro plebano Varaliensi etc. mint fent.

[4]) Litterae metales oppidi Váralja cum arce de Scepus. 1581. Eredeti oklevél a szepesváraljai levéltárban.

[5]) Lásd Szepesváralja régi és újabb telekkönyvét.

sírköve, bánatosan tekint a vidékre, az utazóra kiáltván le: Állj meg vándor; napjaim megszámlálvák.

Azon terjedelmes tért, melyet a várromok takarnak, egykor összefüggő mindenféle építmények foglalták el; a vár hajdan nemcsak nagyobbszabású háztartásra nyujtott elég kényelmet, hanem a tűzfegyverek behozatala előtt hatalmas erősség is volt.

A főfal, mint általában a várépület csaknem minden fala, sziklás alapon nyugszik s ezzel mintegy össze van forrva. Az „ágyalások"-ra, azaz a szikla-alapban kifaragott helyekre, melyekbe az alsó koczkaköveket beillesztették, nem akadtunk. Több helyütt a földből kibukkanó sziklákat a körfalba vették be úgy, hogy azok ennek a részét teszik. Általában, de különösen az első udvar körfala nem oly szilárd, mint ezt egy várerősség falától várni lehetne. A falak külső oldala, a tetőfal, a homlokzat, a falköpenyeg némi rendszerinti épitést mutatnak, ellenben a belső fal egyszerű apró tört kövekkel van megtöltve. Ezen töltelék hasonló azon vakolathoz, melyet a középkorban használtak, ha mennél szélesebb falakat kellett előállítani. Ezen építkezési módot vehetni észre a vár azon részén is, melynek falait a legrégiebbekhez kell számítanunk. A kőanyagban nem igen válogattak, tört kövek, nyersen faragva képezték a körfal külső oldalát. Az újabb épületekben azonban már a mi építkezési módunk látható mindenütt. Feltűnő nagy kőtuskók, milyeneket más várakban találhatni, különösen azon helyeken, melyek az ellenség támadásainak leginkább ki voltak téve, Szepesvárban nincsenek sehol. A falak több mint harmad része mészkő-, a többi pedig homokkőből áll, úgyszintén az ajtók és ablakok. Mészkő csak az újabbkori épitkezéseknél az ajtóívekhez alkalmaztatott. A különféle építési korszakok közül, melyeket a vár századok folytán megélt, egyik sem ragaszkodott bizonyos határozott kőfajtához.

Jelentékeny tégla-épitkezés Szepesvárban elő nem fordúl. Téglát csak a falak alkalmi tatarozásánál használtak, mint ez több helyen látható, például a körfal 48. táján. (L. a mellékelt s 1871-ben felvett alaprajzot.) A körfal ezen része mondják, hogy az utolsó ostromok egyikénél szenvedett sérűlést. A téglák, melyek manapság találtatnak, különféle méretüek: a legnagyobb 11 cm. széles, 27 cm. hosszú és 7 cm. vastag.

A még meglévő boltozatok általában donga-bolthajtások, s csaknem kivétel nélkül mind lapos homokkőből valók. Ezek nagyon hasonlók azon kövekhez, melyeket jelenleg Ordzovján helység környékén, nem messze Szepesváraljától, fejtenek s utczák burkoltatására használnak.

Helyenként, különösen ott, hol a falak felemelése szükségessé vált, a körfalak szögletei jelentéktelen nagyságú koczkakövekből állnak. Ezek között kivételt képez — nagyságra vonatkozólag — a külső kapu (1).

A kaputoronynak (28) ívei és a fellegvár kaputornyának (53) bejárata tömör, nagy homokkő-koczkákból, ellenben a külső kapu (1) négyszögletű kövei, valamint a kaputorony (37) s a kapu ívei (47, jelenleg teljesen befalazva) mészkőből épültek.

Lapos vagy négyszögletes kövek burkolatának nyoma az egész várban nem található. Az ajtószárakat (illetőleg ezeknek végei), melyek a fellegvár (58. stb.) felső emeletének dísztermében voltak, úgy látszik, a kovácsműhelyekben képződni szokott salakokba falazták be, jelen sorok írója a díszteremben (60), hol az ajtó falai beépítve voltak, sajátkezűleg több salakdarabot törvén ki.

Kemenczére a vár egyetlen egy szobájában sem akadhatni, kemencze-cserép azonban sok helyütt található. Nagyobb része 1—1·5 cm. vastag, minden máz nélkül, ennélfogva nyilvánvaló, hogy régi. Az értekező talált egy cserepet, melyre az osztrák sas a hadijelvényekkel vala rányomva.

A szobák még ma is álló kőfalai között a belső falak, a fellegvár dísztermét sem vévén ki, meszelve vannak. A festészetnek csak az egyik falon van imitt-amott észrevehető nyoma. Oly képek nyoma, melyek valami történeti eseményt ábrázolnak, sehol sem található.

A lakószobák, pinczék, erődítési czélokra szánt helyiségek stb. száma a következő módon oszlik fel. Az első udvarban van 17 helyiség, ezek között 9 istálló, a II-ik udvarban van 23, ezek között 1 pincze, 2 erődítési czélra szánt helyiség, 1 őrház stb.; a III-ik udvarban van 8 helyiség, ugyanis 2 erődítési, 4 lakószoba, 1 kamara a sziklába vágva és egy száraz malom lóerőre; a IV-ik udvarban van 81 helyiség, ebből esik a fellegvár nyugati részére 3 erődítési, 35 helyiség a legrégibb és régi korból és 2 pincze; összesen 40. A keleti várrészre esik 31 különféle helyiség, úgymint lakószoba, kamara, konyha, 2 pincze és egy lóerejű száraz malom.

Ezen udvar közepén van tíz helyiség, ezek között a négy emeletes mentsvár (őrtorony), egy várbörtön, összesen 129 külön helyiség. Leszámítva a négy udvart, a kis gátközt (29), a lovagterem melletti kis szabad tért (95) és a száraz árkot (31), mindössze van százharminczhat helyiség a legkülönfélébb czélokra, melyek közt csak 50 olyan, hogy építési szerkezete után gyanítani lehet, hogy egykor emberek használták, illetőleg lakták.

Szembetűnő azonban az, hogy az egész várban valamely építési remekmű nem található.

A várba való bemenet nem nehéz. Szepesváralja piaczát véve kiindulási pontnak, fél óra alatt kényelmesen elérhetjük.

A vár utolsó beosztása szerint, a mint ezt mai állapota mutatja, öt udvarból állott: 1, 23, 29 (kis gátköz), 39 és 78, melyeket kaputornyokkal és elővárművekkel bíró falak egymástól elválasztanak.

Az egész várművet erős körfal futja körül. Ez azonban egyáltalában nem képez szakadatlan külön kerítést, hanem helyenként erre a lakásokúl használt helységek falai is szolgáltak, a mi különösen a fellegvárban majdnem általános az eset, hol a körfal egyszersmind a szobák homlokzatát is képezi. A körfal azon részei, melyek külön magában állanak, illetőleg a mellvédő fal részei ormóhézagok és lövőrésekkel (kémlelőlyukak nélkül) vannak ellátva. Faállványok, gyilkoló folyósók a rések megett vagy olyanok, melyek vállköveken kiállottak a falból a támadó ellenség megkövezésére, olvasztott szurokkal, vizzel stb. leöntésére, ma nem vehetők észre. Még is hogy ilyenek léteztek, gyanítatja sok nyoma, szuroktartók azonban sehol sem találhatók a várban.

A körfal, a lövőrések és a mellvédő falak vastagsága igen különböző. Helyenként, mint például a 3. sz. mellett 2·7 m.; 5. mellett 2·6 m.; a 13. sz. mellett 2·7 m.; a 30. sz.-nál azonban már csak 1 m. Igy a falak magassága is igen különböző, például: az 5. sz. mellett körülbelől 7·77 m., belülről a magassága 5·88 m.; a 3-nál a mellvédő fallal együtt kivülről 10·24 m., belülről azonban csak 8·72 m. Némely helyen a körfal magassága még jelentékenyebben emelkedik, p. o. a 64. szám mellett kivülről 23 m.

A talaj emelkedése, melyen Szepesvár áll, igen jelentékeny. Az ajtó küszöbe (12. sz.) 48 m., a kaputornyoké (37 sz.) 60·39 m., végre a fellegváré (53 sz.) 83·87 méterrel magasabb, mint a külső kapu (1. sz.) küszöbe. A legmagasabb hely a várban az őrtorony párkánya (74. sz.), mely 19. 25 méterrel magasabb, mint alapja; a külső kapu földszinénél azonban (1. sz.) 103·51 méterrel magasabb.

A várba a szepesváraljai oldalon a külső kapun keresztül juthatni (1. sz.) és a Lotkóczi oldalról a kaputornyon át (28. sz). A bejárás az ajtóhoz hasonló nyíláson (7. sz.), továbbá a sziklarepedésen (31. sz. e) a lakóosztályokba (34. sz. b), végre a sziklazugon vagy a körfal nyílásán keresztül (93. sz.) nem ajánlatos.

I.

1. A kaputorony felvonó kapuval. A torony főfala mészkőből áll, beomlott boltíve azonban homokkő. A külső kapu íve szintén mészkő; a kőkoczkák párkány-bevágásai rusztika. A kapu nyílása 2·8 m. magas, 3.3 m. széles; a torony mélysége 9·56. Az udvarra néző kapuívek' hatalmas mészkő-koczkákból épültek; ezek legnagyobbika 1·3 m. hosszú és 0.76 m. magas. A kapunyílás tesz 2.66 m., szélessége 3·75 m. — 1 **a**. Felmenet a párkányfalhoz. 1 **b**. felül, a kapus lakása.

2. A fal magassága kivűlről 8·72 m., belűlről 5.31 m.

3. A fal magassága kivűlről 9·6 m., a körfal szélessége 2·7 m., a mellvédő 2 m. magas és 0·75 m. széles. A lövőrések nyílása belűlről 0.79 m. magas és 0·3 m. széles. A folyósó a mellvédő előtt 1.9 m. széles. A fal magassága belülről a földszinttől kezdve a folyósóig 5·38 m.

4. A körfal tornya **a**-nál 14·73 m. **b**.-nél 11·78 magas. A torony négy emeletes volt; mindegyik emelet 3·3 m. magas, belterjedelme 27 □ m. A torony homlokzatában, mely egyszersmind a körfalat képezte, itt ezen a helyen, az első emeleten van 1.65 m. magas és 0·85 m. széles ajtó, mely a loggiához vezetett, ez utóbbi 1·25 m. hosszúságra két vállkövön nyugodott, ebből egy m. a falban van, 0·25 m. pedig kinyúl. A bemenet az első emeletre egy az éjszakkeleti harántfalra néző, 1·73 m. hosszú és 0·80 m széles köríves ajtón keresztűl történt, de mely jelenleg be van falazva. A legfelső, harmadik emeleten van az árnyékszék. A torony nyugati fala összeomlott már. A déli fal három támaszoszlopának alapja faragott mészkő. Különben az egész déli körfal hatalmas kődúczokból áll.

5. A körfal kivülről 7 77 m. belűlről pedig 5.88 m. magas.

6. A körfal egyik tornya. Ennek fala kivülről 17 79 m. magas, 2·05 m. vastag. Van ezen toronyban pinczeszerű, 4 m. széles, 4·9 m. magasságú lakóosztály, és e felett még három emelet. A legalsó emelet nyugati oldalán van egy, a második emelet éjszaki oldalán kettő, végre a harmadik emelet déli oldalán három ablak. Az udvarra néző fala összeomlott. A nyugati falban van két árnyékszék.

7. Ajtószerű nyílás 1·79 m. széles és 2·53 m. magas.

8. Körfal, külső oldala 10·48 m., belső oldala 7·89 m. magas.

9. Oszlopok, az istállók maradványai.

10. Ismeretlen használatú építmény alapja (valószínüleg kutya-ól).

11. Támaszfal, éjszakkeleten 2.20 m magassággal.

12. Nagyobb ajtó nyílása, mely az alsó udvarból a második udvarba vezet (23. sz.) Jobbról a bemenet mellett, a falban van egy 0·6 m. széles, 0 5 méter magas csatorna. A keresztfal nyugati része 9.93 m., keleti része 8 m. magas, hosszúsága pedig 107·71 m.

13. Körfal, 2·7 m. vastag, külső oldala 7·7 m. magas. A körfal egy része (a 13. sz. környékén) mintegy 16 méternyi hosszúságban összeomlott. Ezen körfal a keresztfallal (12. sz.) nincs szerves összeköttetésben, a keresztfalra csak támaszkodik, mi arra mutat, hogy a körfal (13. sz.) későbbi eredetű.

Az udvar nagyon egyenlőtlen, és számos ásatást sejtet. Ugyan ezen udvar tengelye (1—12 sz-ig) 184 m. hosszú, az alsó oszlopon alól (9. sz.) egyenes irányban az egyik körfaltól a szemközt állóig 85 m. széles.

II.

Az elővárművek közül különösen a 28—32. sz. tűnik ki, ezt magas, gyűrűalakú lövőrésekkel ellátott fal veszi körül. Külső oldalán fut végig egykor vonóhíddal ellátott száraz árok; vonóhídon keresztül az őrség intézte a kirohanást, itt fedezte a visszavonúlását s eresztette be a segédcsapatokat.

31. A száraz árok **c**) oldala egész a földszínig ki van kövezve. Mélysége 3·6, szélessége 7, hosszúsága pedig 54 méter.

32. A száraz árok előtt áll tizenegy, 5—5 m. magas gömbölyű falazott kerítési oszlop; két legerősebbike közt volt a kapu.

Ezen árkon keresztül **d**) mellett vonóhíd vezetett 20.76 széles és 24.22 m. hosszú szabad térre.

29. Gátköz (Zwinger) ugyanez

30. fallal van körülvéve, mely **a**) mellett 4.77 m., 31. b. mellett pedig 11.85 m. magas A fal alsó részében ablakok, felső részében pedig lövőrések vannak.

A gátközben (29. sz. **d**) mellett, felül) négy és az árokban (31. sz **c**) mellett) fekszik 9 nagyobb darab kőtuskó, melyek villámcsapás következtében váltak le a sziklafalról, melyen a körfal (33. és 34.) áll.

A gátközből (29. sz.) közvetítette a kijárót az udvarra (23. sz.) a kaputorony (28. sz.)

III.

28. Toronykapu; ez két emeletes, homokkőből szilárdan épült. Jelenleg csak a négy főfala áll; sarkai faragott homokkőből valók. A keleti homlokfalban lévő csúcsíves bolthajtású kapunyílás 3·63 m. magas, 3·53 m. széles. A nyílást el lehetett zárni, mivel a falban észrevehetni a toló gerenda rekeszlyukát. A kapu felett volt egy nagyobb, ma befalazott nyílás, s e felett a homokkőbe vájt kémlelőlyuk. A nyugati kapu nyílása köríves, 3·48 m. magas és 3·53 m. széles.

a) A feljáró ajtó homokkőből álló körív, még ma is jó állapotban van, magassága 1, szélessége 1·41 m. E felett létezik egy lövőréslyuk. A kaputorony felső részének mind a négy oldalán kis ablakok vannak, melyek közül kettő függőleges és ugyanennyi vízszintes vasrácscsal bírt.

Itt nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy a kaputorony keleti homlokoldalán a vakolat rétegében számos apró lyukak vannak, melyeket állítólag puskagolyók ütöttek az 1710-iki megszállás alkalmával, midőn a várat „Hartleben tábornok bevette."

A kaputorony (28. sz.) baloldalán látszanak 14—22-ig újabbkori építkezések romjai, a traditio szerint a Csákyak gazdasági hivatalnokainak lakóosztályai. A 15. sz. alatt van jó karban lévő bolthajtásos pincze, hossza 3.8 m., szélessége 3·2 m.

23. Udvar. Eléggé tágas, legnagyobb átlója 24-től 27 sz. irányában egész 28 sz.-ig 101 m., legnagyobb szélessége 12. sz.-tól egyenes irányban bezárólag 35sz.-ig 64 m.

Az éjszaki sarkán található magas falu helyiségek valószínűleg takarmány- és gabona-tárak valának.

24. Bejáró ajtó, 2 m. magas, 1.45 m. széles; földszintjén van pinczeszerű mélyedés. A falakban üszkös mestergerendák maradványait lehet észre venni, nyugati falán pedig számos lyukat állvány-gerendák számára; a fal felső része lövőréslyukakkal van ellátva.

25. A nyugati fal hossza 38·2 m. Ezen falban van különféle méretű 26 lövőréslyuk és négy keskeny ablaknyílás.

A földszinten sok a falhalmozott törmelék, mely az udvar (39. sz.) körfaláról hullott le; hasonlólag sok a körfal alapját képező sziklárol levált görely.

26. Toronyszerű építmény, melynek ez időszerint már csak négy kőfala áll. Ez építmény belső felét tekintve, két emeletes volt. A fal felső része lövőréslyukakkal van ellátva.

Ezen építményben is sok törmelék található. A fentebb említett helyiségek (24. 25. 26) keleti falát azon függőleges szikla képezi, melyen az udvar (39. sz.) körfala épült.

Az udvar (23. sz.) közepén áll 27 falmaradék; ezek nagyobb fele 16·78 m. hosszú és 11 m. széles, kisebb fele szonban 10.70 m. hosszú és 10 m. széles.

Itt volt (a-nál) egy ajtó földalatti helyiségekbe, melynek czélja ismeretlen, némelyek véleménye szerint a vár fegyvertára lett volna.

33. Sziklarepedés következtében támadt falelvállás.

34. Elővármű. Két külön térből áll, a nyugati fal és a keleti körfal, mely az elővárművet vette körül, lövőrésekkel bír. Az elővárműbe való bejutás a keresztfalban levő kapun keresztül történt. Ez úton (35. sz.) haladván és a felső sarok nyugati falhosszában a kapuba fordulván be, támaszfalhoz (a.) és udvarszerü térségre (b) érünk; innen szép kilátás nyílik a vidékre; különösen gyönyörűen látszik a szepeshelyi székesegyház.

35. Kőbe vágott út; hossza a kaputoronytól (28. sz.) a toronyig (37. sz.) egészben véve 75 m. felül, az utóljára nevezett kapu mellett az út szélessége 3·13 m.

36. Sorompa, egyrészt kőfalból való, másrészt azonban a sziklába vágva. A sorompónak azon része, mely a kapuhoz (37. sz.) közelebb fekszik, kőfalból áll; ennek egy része jelenleg már összeomlott: a sziklába kivájt rész azonban még ma is jó karban van.

IV.

A középső udvarba (39. sz.) való bemenetel előtt áll (37. sz.) a magas, ez időszerint már csak négy főfalával, három emeletes kaputorony, kapuíve 3·63 m. magas és 2·75 m. széles s faragott mészkőből való. A 39. sz. udvarbeli kapuív kőkoczkái itt egészen hiányoznak. A torony homlokzata a földszinten megméretvén, szélessége 7·92 m., mélysége pedig a kapuív alatt 5·58 m., a 35. számú út felé néz, de igen megrongált állapotban van, minden pillanatban összeomlással fenyegetvén.

38. Támaszfal; 1880. nyarán kincskeresők egészen szétháníták.

39. Udvar. 30 méternél hosszabb, legszélesebb része 10 méteren felüli.

40. Emeletes terem. A földszinti fal 1·83 m. vastag, délen és nyugaton egy-egy ablakkal bírván. Az alsó, régibb

része mészkő. Az emeletnek már csak a déli, nyugati és éjszaki fala áll, keleti fala régen összeomlott. A bemenet a földszintre a keleti, a felmenetel az emeletre az éjszaki falban van. Mint fekvése gyanítatni engedi, a vár őrének szolgálhatott lakásúl.

41. Mélyedés a földbe, a) és b) falak, mindegyik 6.08 m. magas. A falak egész a földszinéig kiépítvék. Itt állitólag száraz malom lett volna.

42. Kamara, a sziklafalba vágva, melyen a fellegvár helyiségei (54—62. sz.) állanak. A padozat belső térfogata igen kicsiny.

A keleti sziklafal padlója 2·80 m., a nyugatié 3·15 m. Éjszakon és délen a padló majdnem 3·9 m. hosszú. Magassága a padlójától a boltozat legfelsőbb pontjáig 3·8 m. Ajtónyílása a nyugati falban van; 1·50 m. magas és 0.95 m. széles. Az ajtó három erős sarkon függött s el lehetett zárni.[1])

43. Fal alapja.

44. Támaszfal.

45. Szabad tér.

A nyugati oldalon lévő kőfal egyrésze az udvarba (23. sz.) omlott. E tér egyenlő magasságban állt a kaputorony (37. sz.) már összeomlott első emeletű bolthajtásának tetőpontjával.

46. Ablaktalan kamara; boltozatának egy része összeomlott.

47. Kapu köríves, faragott mészkőkoczkákból, igen szép munka. A kapuív zárókövén van czímer, de fájdalom, már fel nem ismerhető. A kapu jelenleg be van falazva.

A 45. sz.-ból a kapun (47 sz.) keresztül egy

V.

48. szabad térségre érkezünk. A földszint valamivel magasabban fekszik, mint az ablaktalan kamara (46. sz.) boltozatának legmagasabb pontja. A körfal kivűlről 9·72 m. magas, alapja 18·99 m. magasabban fekszik, mint az első udvarbeli oszlopok (9. sz.) alapjai. Innen (48. sz.) felséges kilátás nyílik a vidékre. Keleten húzódik az erdőborította Branyiszkó-hegység, délen a Hernád mögött az erdőségek lépnek elő, délnyugaton a Király-

[1]) E sötét kamrát sokan tartják a vár lőportárának. Fekvése s különösen az, hogy azon sziklafalba volt vájva, melyen a fellegvár termei állottak, az érintett nézet ellen szól, mivel esetleges robbanás magát a fellegvárt levegőbe repítette volna.

A jelen sorok irója azt tartja, hogy ezen czella az őrház volt, hová kellemetlen idő alkalmával meghúzta magát az őr vagy talán börtönféle.

hegy feje emelkedik ki, végre éjszak-keleten kevélyen terjeszkedik az óriási központi hegység, a Magas-Tátra. Mélyen a völgyben, lábunk alatt fekszik Szepesváralja, valamivel távolabb: Szepeshely a maga már négyszáz esztendőt számláló, tiszteletet gerjesztő székesegyházával, melynek déli oldalára a Corporis Christi vagy Szapolyaiana nevű gyönyörű kápolna támaszkodik. Komoly történelmi visszaemlékezések fűződnek e helyhez, ha a kápolna szemlélődése után az egykori fényes termek (Alaprajz 56—66 sz. és 96 sz. a. emeleten) felé fordúlunk, melyekben Szapolyay István özvegye, a kegyes Hedvig, lakott, ki a fentebb említett kápolnát építette. A dísztermek, melyekben azon gondolat támadt, hogy a mindenség kormányzójának tiszteletére lakást kelljen emelni, már romban hevernek. A Szapolya-dynastia régen, örökre letűnt a világ szinpadáról, ünnepelt nevükön kivül egyéb misem maradván utánok ránk. És nem messze azon idő, mikor őket ezen egykor oly fényes fejedelmi székhély elenyésző maradványai is követni fogják.

De elég legyen a szomorú visszaemlékezésből ennyi, térjünk vissza a kilátáshoz.

Szepesváralja felé fordúlván, először észreveszünk jobbra Ribnyicsek, Baldócz, Buglócz, Nemessán, Kolcsó, Görgő, a további körszemlében Pavlyán, Pongráczfalva, Korotnok, Dubrava, Beharócz, Grancs és Zsegra községeket.

49. A köríves kapu, mely még ma is jó karban van.

50. Szabad tér.

51. Puszta hely alapfalakkal.

48, 50 és 51 a vár legmagasabb helyeihez tartoznak.

52. Pinczeszerű helyiség, melynek homokkőből épült boltozata részben már összeomlott. Ezen bolthajtás legmagasabb pontja valamivel mélyebb, mint az 50. és 51. sz. felszíne.

53. A várkapu egyik tornya, mely jelenleg csak négy, igen megrongált főfalból áll. A körívnek egyes részei nagy homokkődarabokból állanak s nagy gonddal összeillesztvék. Általában a kapuíven látható munka a vár legszebb kőfaragó munkájához tartozik. A kapuboltozat nyílásának magassága 2·82 m., szélessége 2·53 m., mélysége pedig 1·93 m. A fellegvár udvarára nyíló kapuívet kiemelték és más czélra használták. A kaputorony 83·87 méterrel fekszik magasabban, mint az 1. szám.

54. Lépcső-csarnok, jelenleg lépcsők nélkül.

55. Boltívezet homokkőből.

56. Egy 7·64 m. széles és 8·10 m. hosszu szoba. A homlokfalban, a nyugati oldalon, van 0·9 m. széles kémény, az udvari fal keleti oldalában pedig egy ajtó és egy ablak. E

szoba falában a vállkövek még láthatók, melyeken az első emeleti padló gerendái nyugodtak. Ezen szoba alatt van egy másik szoba, de a mely jelenleg egészen bedőlt. A déli falban még ma is láthatók a homokkőből épült ajtófélfalak felső része. 56 sz.-ból 1·42 m. szélességű s az éjszaki falban levő ajtón keresztül jutunk az 57. sz. szobába. E szoba 7·75 m. hosszú, nyugati fala 6·5 m., keleti pedig csak 3.8 m. széles; homlokzata 2 m. vastag, 1 m. vastag s 1·56 m. szélességű ablakkal. A rézsfalban van 0·8 m. magas és 0·52 m. széles fülke falszekrény számára; a keleti falban 1·10 m. magas és 0.6 m. széles ablak, az éjszaki falban ajtónyílás ajtószár nélkül A boltozat homokkő, egy része azonban már beszakadt. E szoba éjszak-nyugati sarkában (a) van egy 1·56 m. terűletű tűzhely, elég jó állapotban. Ezen szobához külön bejárás (77. sz.) vezetett az udvarról.

A sziklarész, melyen a szoba áll, az udvar felszínétől (39. sz.) a szoba alapfaláig 7.41 m. magas, a homlokfalnak pedig egy része — szintén régi építkezés a sziklán — 5.69 m. magas.

58. Egy 6·92 m. széles és 9. m. hosszú szoba, nyugati falában egy ablakkal, boltozata homokkő, keleti fala bedőlt. Éjszaki falában van igen jó karban lévő homokkőből való ajtónyílás, ajtószárai az egész várban a legszilárdabbak. A kapunyílás belső világossága 2·03 m. hosszú és 0·9 m. széles. Ezen szoba alatt az udvarban (39. sz.) a sziklafalban találhatni egy szikla-kamrát (42. sz.)

59. Egy 8·3 m. hosszú és 5.19 m. szoba, nyugaton ablakkal, a keleti falban pedig nagyobb nyílással. Ez az alsó ívezetes tornáczra nyílik, boltozata homokkő, még meglehetős jó karban van.

60. Helyiség, melynek övfala 1 m. széles, részint mész, részint homokkőből építve, két kamrára oszlik meg.

A keleti kamrába való menetel az alsó ívezetes tornáczból történik; annak szélessége 7·79 m., hossza 3·65 m., van egy ablaka is, melynek tokja homokkő, még mindig jó karban lévén. Az ablaknyílás belső világossága 1·14 m. magas, 0·78 m. széles. Az ablakokban volt három tetőirányos és négy vízszintes vasrúd. A nyugati kamara 7·7 m. hosszú, 2·7 m. széles, egy kis ablakkal. Az éjszaki falban lévő ajtónyílás 2·4 m. magas, 1·2 m. széles. E két kis helyiség valószínűleg szertárféle lehetett.

61. Kamara-szerű építmény, 7·75 m. hosszú s 5·05 m. széles. Két ablaka van, az egyik a nyugati, a másik az éjszaki falban. Az utóbbinak tokja még jó karban van, maga az ablak pedig öt vízszintes s ugyanannyi tetőirányos vasrúddal volt el-

látva. Boltozata, valamint a fal többi része is mész- és homokkőből való.

62. Lépcsőház, 5·89 m. hosszú, 4·6 m. széles; boltozatának egy része beomlott.

63. Garádics lépcsők nélkül; a boltozat alatt van két keskeny, fülkeszerű építmény 0·9 m. széles, ugyanoly magas nyílással.

64. Félig gömbölyű háromemeletes kiálló rész, alapjától kezdve falának magassága körülbelől 23 m. Falai mészkőből valók, jelenleg már nagyon omlófélben, különféle irányban vannak kicsi ablakok, melyek tokja faragott homokkő. Több, a régi időből származott ablakát befalazták, helyettök mások, nagyobbak töretvén.

A belső tér 4·49 m., belül az északi fal 4·67 m., a nyugati pedig 6·47 m. hosszú.

A földszint ablak nélküli szoba. A boltozat tetőpontján van négy, 0·35 m. széles, nyersen feldolgozott, összeillesztett négyszögletes homokkő-keret; világossága 0·5—0·4 m. tesz. Összehasonlítván ezt az erősségekben és várakban gyakran előforduló hasonló helyiségekkel, azt gyanítjuk, hogy ezen félelmet gerjesztő szoba valami inquisitio-kamara lehetett. E rettenetes börtön rendkivüli csekély tere csak egy-két lépést engedett a szerencsétlen embernek.

65. Szoba két bejárattal, egyike a lépcsőházból (62. sz.), másika a folyósóból, hossza 9·5 m., szélessége pedig 5·89 m., nyugaton egy nagy ablakkal, keleten két kisebbel. Északnyugati sarkában van kémény, mely a füstöt az ezen helyiség feletti soba (66. sz.) kandallójába vezette. Valószínűleg konyha lehetett.

66. Pinczeszerű helyiség. Bemenete a folyósóból nyílt oldalfalában, hol az ajtó van, mind a két oldalon kis fülkével, hasonló a mai pinczéinkben lévőkhez.

67. Lépcsőház lépcsők nélkül, földszinten kijáró ajtóval a szabad térre (95. sz.) és egy másikkal az előcsarnok (94. sz.) felé. Jelenleg a lépcsőháznak csak éjszaki és déli függőleges fala áll.

68. Ívezetes folyósó; 59. sz.-nál kezdődik s eredetileg 65. sz. felé húzódott a mint ez a bolthajtáson világosan látszik, csak később a 67. és 94. sz. falakig meghosszabbítatván. Boltozata homokkő. Ennek később emelt s 67. és 94. sz.-ra támaszkodó része már beomlott 5.5 m. hosszában. A folyósó 55·5 m. tesz: bolthajtásának még épségben lévő része a nyug. (66. sz.) és a keleti fal (69. sz.) legvégső éjszaki sarkáig húzódik és sok helyütt igen rozzant. A folyósó szélessége különféle, az őrtoronynál 4·32 m., legszélesebb helyen pedig 8·55 m.

A terrasseról az alsó folyósóba négy lépcső vezetett le. Ezen bejáráson kivül volt még egy másik az őrtorony és egy harmadik a kápolna mellett.

69 Szent Erzsébet kápolnája, gót stylusban épült, jelenleg már csak négy fala áll, boltozata már jóval ezelőtt beszakadván. Fala fejtett mészkő, külső sarkai azonban faragott négyszögletes homokkőből áll. Hossza a belső földszinten 11·85 m., szélessége pedig 6·38 m.

Az apsis déli oldalán két ablaka volt a kápolnának, 4 m. magas s 0·83 m. széles. A mű tömege mészkő, a belső falon mind a két oldalt egyenlő tavolságban áll nyolcz gömbölyű homokkő-oszlop, melyeken a boltozat bordája nyugodott. Az oszlopok még ma is jó állapotban vannak. A nyugati keresztfal sarkában van csínos két vállkő homokkőből. A most nevezett falon létezett a chorus, hová a felső ívezetes folyósóról lehetett jutni. Vajjon volt-e még az alsó folyósóból a kápolnába más bemenetel, nem bizonyos, a kérdéses fal már összeomolván. Padozatát csontkeresők egészen szétdúlták. A kiásott sírmaradványok azt bizonyítják, hogy a kápolnában nehányat „örök nyugalomra“ tettek.

70. Sekrestye, omlófélben, 4·71 m hosszú s 3·12 m. széles. A sekrestyéből a déli falban létezett ajtón keresztül juthatni a kápolnába.

71. Víztartó, a kápolna és az őrtorony közt, az ívezetes folyósó előtti terrasse közepén. A víztartó közepén áll egy teljes köralakú erős oszlop, terjedelme 14.1 m. Ez oszlopon nyugszik a boltozat, mely mészkő, csak alapfala 0·03 vastag, 0·12 m. széles és 0·8 m. hosszú téglákkal van bevonva. A fal többi része, valamint ennek boltozata lapos homokkő, belső köralakú területének hossza 27 m., magassága 2·5 m. és szélessége 2.17 m.

A keleti oldalon a boltozat egy része az alsó térre omlott. A víztartóba való bemenetel nem nehéz, minden akadály nélkül érhetjük el fenekét.

A víztartó falán és az oszlop éjszaki oldalán buján tenyészik Marchantia Polymorpha. Szorosan véve, a viztartóban semmiféle forrásviz nincs, csak eső után vagy tavasszal, midőn a hó elolvad, gyűlik nyugati irányban egy helyütt a víz, mely aztán hosszabb ideig marad meg itt, mivel alja természetes sziklában vágott s igy bele a napsugarak soha sem hatolhatnak.

Hol volt tulajdonképen a vár kútja, ennek nyomára még eddig nem bukkantak. Az a nézet, mintha a vízmedencze fenekén rejtett ajtó lett volna, s hogy ezen át csiga-lépcsőn mélyen a föld alatt lévő forráshoz lehetett volna jutni, eddigelé még

nincs felderítve, mivel a kérdéses rejtett ajtónyílás sehol sem található fel. Valószínűbb azon nézet, hogy a várat vízzel csöveken látták el a dubravai forrásból; — Dubrava egy helység a Szlubicza alatt, két órányi távolságra a vártól. Ezen feltevés valószínűsége sokat nyer még az által is, mert a dubravai határban levő dűlőnek, hol a vízvezeték csövei lehettek, maig is Ruri (csövek) a neve. A vár egy helyrajzán, melyet a Löffelholz-féle hadtest egyik zászlótartója készített 1711-ben, a kút egy O-val jeleztetik, azon a helyen, hol jelenleg a 25. sz. helyiségben a szikla fenekén nagyobb terjedelmű mélyedés látható. Az érintett 25. sz. építmény Moler azon közleményével is megegyezik, mely szerint Pawschner várparancsoló, a fellegvárból Scharszkó rablócsapata egy részével viaskodván, a lőportorony felrobbanása következtében az udvarból (39. sz.) az alsó várba a „kis vízcsarnok"-ba zuhant. Egyébiránt a leírt vízmedencze béke idején igen jó szolgálatot tehetett. Esetleges megszállás alkalmával azonban az ellenségnek a vízvezetéki csövek szétrombolása nehézséget nem okozván, semmi haszna sem volt. Erre mutat ama körülmény is, hogy Csáky Mihály a Rákóczyaknak volt kénytelen a várat átengedni.

72. Falmaradvány, kútszerű építmény. (?)

73. Támaszfal a terrasse keleti végén, ennek jelenlegi felszínét pázsit fedi, területe 14·5 □ m.

74. Őrtorony, Donjon, nagyon szilárd s sziklán áll, jelenleg 19·25 m. magas, kerülete a föld felszínén kívülről mérve kis kinyúlásával együtt 40·5 m. A kinyúlás egy része azon természetes sziklának, melyen az ívezetes folyósó alsó részére néző fal nyugszik.

A homokkőből épült mellvédőfal kivételével többi része nagyobb darabú tört mészkőből áll. A fal vastagsága igen különböző, mert például: a bemeneti ajtónál 4·54 m., ugyanitt feljebb 3.57 m. széles, mely szélesség azonban az emelkedő magassággal egyenletes arányban fogy.

Említett bemeneti ajtó 6 m. magas és a földszine felett nyugatra van. Az ajtóhoz falépcső vezetett, mely délről keletre húzódik a falon, négy fagerendán nyugodván, melynek megszenesedett maradványai a falban mai nap is szemlélhetők. A garádics azonban oly módon volt alkalmazva, hogy szükség esetén el lehetett távolítani. A torony éjszaki oldalán van egy lövőrés; délkeleten a torony mellvédő fala alatt van napóra, melynek homlokán az arabs számok 7, 8, 9 és 10 még ma is láthatók.

A torony egyes emeleteinek padozata már egészen hiányzik. Általában az egyes emeletek a széles kőfalak következtében még eléggé kényelmes helyiségeket mutatnak. Az egyik

emeletről a másikra a főfalban épült s még ma is jó állapotban lévő garádicsok vezettek, ezekhez megint mészkőkoczkákból álló, körívezetű, 1·95 m. magas, 0·6 m széles ajtónyílások. A falban még látható lépcsők mészkőből valók, s még jó állapotban vannak. Az első emeleten a földszint felett van 10 lépcső a falban, mindegyik 0·62 m. hosszú, 0·29 m. széles és 0·27 m. magas

Jelenleg a toronyba az éjszaki falban lévő 2·15 m. magas és 0·25 m. széles felső ívezetes folyósó nyílásán keresztül juthatunk, mely a belső falban 0·95 méternyire kitágúl.

Felül a mellvédő falat tornácz futja körül, mely homokkőből való, 40 vállkövön nyugszik; a mellvédő falban — egészen fent — van számszerint öt meglehetős széles nyílás. A torony megmászása a mellvédő fal párkányáig rendkívül nehéz, sőt életveszélylyel jár.

A torony földszintjén volt a várbörtön.

Említés nélkül nem hagyhatjuk, hogy sokat beszélnek földalatti fólyósóról, mely a toronyból a Drevenyikre, mások szerint a Pazsicza, sőt a Branyiszkóra titkos kijárattal bírt volna. Ismeretes azonban, hogy az ilyen földalatti, órákig tartó titkos folyósók csak a költők és regényirók kedves gondolatai, melyek mennél gyakoriabbak a képzelődésben, annál ritkábbak a valóságban. Szepesvárban ily titkos folyósónak eddig még csak nyomát sem fedezhetvén fel, sokkal czélszerűbb azok létezésén egyelőre kételkedni. Az olyanokról, kiket az őrtorony, — mása után veres toronynak is nevezve, — börtönében fogva tartottak, vajmi keveset tudnak.

Thurzó Elek halála után (1543 aug. 6.) Báthori András, Thurzó vejére, szállott át Szepesvár rövid időre. Bizonyos Merze László volt ez időben a vár kapitánya; ez nem csak a vár patronatusához tartozó XI. szepesi város lelkészeit sanyargatta a vár részére beszolgáltatandó pénz- és termesztményekben álló adókkal, sőt még azt is megengedte magának, hogy a tudvalevőleg 1412 óta Lengyelországhoz tartozó városok lelkészeit is erőszakoskodásaival zaklatta, egymásután küldözgetvén ki várhuszárjait 1543 október 5-én formális rablásra, kirabolván a poprádi plébániát, Toperczer Antal lelkészt elfogatván; ugyanezt cselekedték a felkai Christoffal; Felkáról Szepes-Szombatra mentek, de innen a lakosok által elűzettek, majd Matheócz, Ménhard, végre Durándra kóboroltak; a plébániát mindenütt kirabolván, a felháborodott lelkészekkel méltatlankodván, a várba hurczolták, hol börtönbe vetették őket. Erre a bebörtönzöttek 1543. okt. 15-én Moler, lőcsei lelkész és a XXIV. város Pastorum Regalium espereséhez fordúltak, kérvén őt, hogy Merze László, illetőleg Báthori Andrással tegye magát

érintkezésbe. Ennek következtében a bebörtönzötteket 118 arany forint és 400 denár váltságdíj lefizetése mellett mind a „cloaca turris"-ból szabadon bocsájtották. Említett, valamint ehhez hasonló több erőszakoskodás a clerus állását igen megnehezítette. A panasz-levél, melynek megírásával Molert bízta meg a clerus, nem csak azért érdekes, hogy az akkori socialis viszonyokat éles vonásokban jellemzi, hanem azért is, mert a földalatti várbörtön minőségét közelebbről leírja; végre stilistikai tekintetben is fontos, mert a Szepességen akkori használt német tájszólási kifejezéseket tárja elénkbe.

A panaszlevél következő képen hangzik:

Dem wolgeborenen Groszmechtigen Herrn Herrn Leonharden Freyherrn von Fels der röm: Behm. Mayt Hofrichtern Kamerern, Rate vnd ym Land zu Ungarn oberst Hauptmann et unseren Gnedigsten Herrn!

Freyntlichen Grusz zuvor mit wnsern demüthigen Gebet zuvor. Groszmechtiger und Gnediger Herr!

Dyweyl ych sampt der wirdigen Pristerschaft in kurtz vergangenen tagen an E. G. G. geschrieben habe vnd unsern anliegende Noth hertzlich als dem, den euer nach Gott u. könig. Mayt nicht wissen auf erden Zuflucht zw haben, den zw Ew. furstlichen Gnaden angeklagt haben. — wy wyr armen Prister mit Gevalt noch in kegenwertigkeit des alten Herrn Probtes aus den 13 steten gefangen, in Pfarrhöfen geschlagen, verwundet und berobt seyn worden, und off Czypser Haws erger wen dy Dyb u. Mörder ym turm, ym Kot bys über dy Knöchel haben stehen müssen dy ganze Nacht, und sy vor grossen Gestank, kelt, und dass sy nicht lofft gehabt haben schyr umpkommen werden ..... Wyr forchten, dass wyr nicht eyn solchen Probst krigten, der uns mit Gewalt von der heiligen christlichen Kyrchen abtreyben wollt, zum lutherischen, wiederteufferschen Glauben .....

Darum bytten wyr armen Prister (der unser noch wenig ist) E. fürstlicher G. lautter umpb Gottes wyllen E. f. G. wollt uns könig. Mayt unseren G. H. befelen, dass ihre könig. Mayt yhm uns befolen wollt haben, vnd uns arme Prister beschützen wnd beschirmen, sont wyrd uns yedermann reissen u. schynen nach seynen Wohlgefallen. Wyr wollen allemal wns syner Mayt u. E. G. als unsern G. H. befolen, wnd Gott mit wnsern demütigen Gebet vor yhre Mayt, und E. G. gebeten haben.

Am 26-ten December 1543.

untertäniger u. demitiger
Caplan Moler.

(Folytatása a II-ik füzetben.)

A nevezetes foglyok közül, kiket a várban bebörtönöztek, a következő kettőt említjük. Ferencz, Csáky István fia, az első örökös főispán a Szepességen a Csáky-családból, 1638—1662, fogoly volt egy időben Szepesvárott, mert nem akarta atyja óhajtása szerint Katalint, homonnai Drugeth János, volt országbiró özvegyének, Drugeth Annának, leányát feleségül venni, hanem saját szíve sugalata folytán Czobor Erzsébetet. E feletti bosszúságában édes apja a 21 éves Ferencz fiát börtönbe vetette, honnét hónapok múlva, s csak akkor, midőn atyjának szavát adta, hogy Drugeth Katalint veszi feleségül, eresztetett szabadon. Kiszabadúlása után azonban keveset gondolt atyjának adott szavával, Erzsébetet vezetvén oltárhoz 1652 végén vagy 1653 elején, (Lásd Századok 1875. év 293—310. oldal.) Tíz évvel később vagyis 1663-ban Csáky István elhalálozván, Ferencz fia követte őt úgy az örökös főispáni méltóságban, valamint a teméntelen javadalmak élvezésében, melyeket részint örökölt, részint pedig az 1638-ban III-ik Ferdinandtól adományozott Szepesvárral együtt nyert.

Forgách Simon, II-ik Rákóczy Ferencz hadvezére, is fogva volt itt az 1606-ik év folyamán. Forgách, ki minden áron szabadúlni óhajtott fogságából, egy kötél segítségével az ablakon keresztül leereszkedett, szerencsétlenségére azonban a kötél elszakadt, melynek következtében Forgách leesvén lábát törte.

Hol volt tulajdonkép a fogház-helyiség magasabb rangú foglyok számára, eddigelé ismeretlen; egyébiránt azt tartják, hogy a felső két emelet félkör-alakú kinyúlásának szobája (64. sz.) szolgált előkélő foglyoknak börtönül. Ezen véleményre engednek következtetni az eredetileg feltűnő kiesi ablakok is.

75. Az alsó folyosó, oszlopos boltozatok lapos homokkőből.

76. Négyszögletes homokkő-oszlopok, melyeken az oszlopos boltozatok (75. sz.) nyugodtak.

77. Az udvarból való felmenetel az 57. sz. szobába.

78. A fellegvár udvara. Leghosszabb vonala az éjszaki fal (körfal) irányában van a lovagterem (79. sz.-ig) mellett, 113.5 m.; szélessége igen változó, mert például a 77-ik és 83. sz. közt 23; a 73. sz. és 86. sz. között 7.73; végre a 93. sz. és 96. sz. közt már csak 7 m.

Az udvar-térsége elején (69. sz.), továbbá a körfal (90. sz.),

a lovagterem (96. sz.) és a száraz malom mellett (93. sz.) igen egyenlőtlen, a csontkeresők utóbbi időben rendkívül feltúrván.

A 79—93. sz. lakások bezárólag mind újabbkoriak, ugyanis azon időből származnak, midőn a vár a Csáky-család birtokába ment át. Általában ezen építmények a régiebbekkel szemben sokkal rosszabb állapotban vannak, mészkő-falai mind csak 1—1.25 m. vastagok. E helyiségekből gyönyörű kilátás nyílik a branyiszkói hegylánczra.

A 82., 83. és 85. sz. építmények kivételével a földszinten nincs egyetlen egy szoba, sem itt, sem az emeleten csak félig-meddig jó állapotban is, egyszóval, a még meglévő függőleges falak óriási lépéssel sietnek a tökéletes pusztulás elé.

A 79. sz. építmény déli falának csak alapfala, éjszaki falának pedig csak boltíve van meg.

80. Lakóosztály; **a**)-nál (boltív) jelenleg befalazva.

A szikla **c**), melyen ezen helyiség keleti fala nyugszik, 12 m., az ezen sziklán lévő fal pedig 10.57 m. magas, egész magassága tehát a földszinttől 22.57 m.

81. Szoba, melynek boltozata **b**)-nél még ép.

82. Helyiség, melynek boltíve a 81. sz. és 82. sz. közt még jó karban van.

83. Kamaraszerű szoba az udvarra egy ablakkal, a 79—93. sz. helyiségek közt a legjobb karban lévő. Nyugati fala 6.4 m., éjszaki 4.84 m., éjszakkeleti 6.38 m., déli fala végre 8.92 m. széles, magassága pedig 4 m.

Ezen helyiségben találja az esetleg zivatar által meglepett látogató a vár minden szobái között a legbiztosabb menedéket. Az értekező nagyobb társasággal az 1881. évi július 14. és 15-ki éjt itt töltötte.

84. Lépcsőház a földszinten az udvarra való nyilással; az emeleten lévő előszoba egy keletre néző ablakkal.

85. és 86. Kamaraszerű helyiségek.

87. Földszinten szoba egy nagy ablakkal, boltoza tamár beomlott; az emeleten nagy szoba keletre tekintő három nagy ablakkal.

88—89. Lakóosztályok, a mellékszobák düledező félben.

90. 2.8 m. széles lépcső-ösvény; az éjszaki falban a garádics alatt beneneti ajtó a még mindég jó karban lévő pinczébe 88., 89. és 87. sz alatt.

91—93. Tárházak.

A 93. sz.-ra vonatkozólag megjegyzendő, hogy ezen helyiséget a vár utolsó lakója száraz malomnak használta, jelenleg már csak alapfalának maradványa van meg; 9 m. hosszú és 8·6 m. széles. 1880-ban június hava folytán az éjszaki fal mellett találtak a csontkeresők egy méternél valamivel mélyebben a föld alatt malomkövet, melyet annak idején valószínüleg daraörléshez használtak.

94. Előcsarnok két kis ablakkal; boltozata már beszakadt, jelentéktelen mű, építészeti szempontból a lovagteremmel semmiféle összhangzásban nincsen.

95. Szabad tér; **a**)-nál a sziklák közt a vártalaj a földszintig támaszoszloppal van ellátva.

A szabad térről pompás kilátás nyílik a vár körüli vidékre.

96. Lovag-terem (palatium); legjelentékenyebb építménye, úgyszólván feje a várnak, a természet által alkotott függőleges, éjszak-keletről és nyugatról hozzáférhetetlen sziklán nyugszik. Ma már csak négy főfala áll, boltozata rég összeomlott.

A földszintre 2.55 m. magas és 2 m. széles ajtónyílás vezet. A hárántmenet (**a. b.**) 4.18 m. széles. A földszint boltozata nyugszik 4 négyszögletes mészkő-oszlopon, az ötödik, félig befalazott az éjszakkeleti falban lévén. Az oszlopok talapzata 0.95 m. hosszú és 0.8 m. széles faragott koczkákból áll.

A pinczéhez hasonló földszinti helyiséget két nagyobb és egy kisebb ablaknyílás, az éjszak-keleti falban ezenkívül még más két kisebb ablaknyílás a nyugati falban világítja meg. A földszinti falazat vastagsága 1.83 m., boltozata a lovagterem padozatát képezi.

A terem belső terének hosszúsága a földszinten megméretvén 22.96 m., szélessége pedig 12 m. A fal magassága mai állapotában a terem padozatától felfelé megméretvén átlag 11 m., az udvar földszinétől a körfallal átellenében (93. sz.) 15.75 m.

Falának vastagsága különböző, éjszaki fala 1.26, a keleti 1.20, a déli 1.30, a nyugati végre 1.26 m.

Van itt ablak minden irányban, de különböző méretűek, számszerint 16. A nagyobbak, melyek jelenleg befalazvák, úgy látszik, várerődítési czélokra szolgáltak, magasságuk 1.68, szélességük pedig 2.5 m. s nagy, szabályosan feldolgozott négyszögletes kövekből valók. Korra nézve azon ablaknyilásokat tartják a legrégiebbeknek, melyek tokjai homokkőből valók.

A bemenet a lovagterembe valószínűleg a déli oldal erkélye alatt lehetett. Észre is veszünk itt egy 2·73 m. magas, 1·7 m. széles ajtónyílást, mely jelenleg azonban be van falazva. A keleti oldalon is találunk egy másik befalazott ajtót.

A terem belső falát kettős karzat vette körül. Az alsó hat homokkőtartón nyugodott, melyek a falból 0·4 méternyire kinyúlván 0·25 vastagok és 0·38 m. szélesek. Ezen tartókra 0·28 vastag gerendák voltak helyezve. A felsőkarzat tartókövei azonban feltűnőleg különböző vastagságúak, s torokpártázatokkal ékítvék; az alsók éles élűek.

A belső falon festmények nyomai láthatók: piszkos-veres négyszögek szürke árnyékolással.

Az éjszaki fal külső oldalában páholyok vannak, ezeknek alja a teremével egyenlő magasságban van.

Az egész kőművesmunka mészkő; sarkai koczkákból, az erkély tartói homokkőből valók, nagyon rozzantok.

A „Palatium“ felépítését Szapolyay István országnádor és várgrófnak tulajdonítják 1487—1499; okot szolgáltatott erre Ulászló azon látogatása, melyet a magyarok és lengyelek 1494. lőcsei találkozásuk alkalmával Szepesvárban tett. Wagner azt állítja, hogy a várgróf az említett eseményt a Palatium falán le is festette. Fájdalom, e képnek ma már még csak legcsekélyebb nyoma sincs. Mellesleg röviden megemlítjük, hogy nem csak a most nevezett, de sok más a szobák falain volt festményt bemeszelték.

Különben annyi bizonyosnak látszik, hogy a pompát kedvelő Szapolyay István várgróf a fellegvárban több díszes szobát újból, illetőleg alapjából építtetett, vagy a meglévők némelyikét dísztermekké változtatta át. (Lásd Anal. Scep. Pars III. 221. oldal.)

IV. Béla 1249. október 3-án kelt okmányának alapján azon nézetben vagyunk, hogy a lovagtermet, vagy amint az okmány nevezi, „Palatium“-ot és a „tornyot“ Mátyás, szepesi prépost, építette, mivel a nevezett okmányban világosan az mondatik, hogy IV. Béla Mátyás, szepesi prépostnak, Szepesvárott „Palatium“ és „torony“ építésére adott engedélyt. (Lásd Anal. Scep. Pars I. 194. oldal.)

VI.

Eddigi rajzunk általában csak a földszínti helyiségekre vonatkozik, úgy amint azok az alaprajzon fordúlnak elő. Miután azonban a fellegvárban lévő díszszobákat is említettük, melyek a felső emeletet képezvén, az 56—95. sz. földszínti helyiségekre épültek, engedtessék meg nekünk, hogy ezen emelet szobáit egyszerűen és röviden érintsük, úgy amint azokat 1881. évi szeptember és októberben láttuk.

Egyúttal megjegyezzük, hogy a földszínt folyószámait könnyebb tájékozás végett az emeleti szobák leírásánál megtartottuk. Tekintettel arra, a mit már az 56. sz.-nál elmondottunk, hogy az említett helyiség felett még egy szoba volt két ablakkal, az egyik a nyugati homlokzatában 2·38 m., a másik a fellegvár keleti falában 1·24 m. magas.

57. Szoba a nyugati falban egy, a keleti falban egy másik ablakkal.

58. Szoba a nyugati falban egy ablakkal.

59. Szoba két ablakkal és egy kemenczével, melynek kéménye a 60. sz. szoba közfalának keleti sarkában létezett. A szoba magassága a padlótól, mely maradványa után ítélve lúczfenyű deszka volt, tetejéig 3·55 m., a közfalon némi csekély piros festészeti nyomok észlelhetők. Az említett két ablak közt még egy befalazott harmadik is található, melynek magassága 1·25 m., szélessége 1 m. E szobából egy a közfalában lévő s 1·41 m. széles és 2 m. magas ajtón keresztül jutottak a következő szobába.

60. Ezen díszszoba, melynek négy fala még áll, csak egy 3·22 m magas, ablakkal bírt a homlokfalban s három részre oszlott. A meglévő ablakfalak homokkőből valók s lyukakkal ellátvák a vasrácsok számára, a két ablakfülke mindkét oldalán volt egy-egy kőpad, de ezek már hiányzanak. A keleti falban van egy nagyobb fülke; kemenczének sehol semmiféle nyoma. A 60-ból a középfalban lévő ajtón keresztül a

61. sz. szobába jutunk, a nyugati és keleti falban egy-egy ablakkal. Az éjszaknyugati sarokban van az árnyékszék. A 61. sz. szobából a közfalban lévő ajtón által jutunk

62. előszobába; a lépcsőház alsó részének megfelelőleg a keleti fal itt is hiányzik. A kijárat a felső folyosóra egészen nyitott. E szobából egy ajtó a kiálló részre (64. sz.), egy másik az éjszaki falban lévő pedig a

65. szobába vezet, nyugati falában 2 méternél magasabb és 1·5 m. széles ablak s ablakkőpaddal, keleti falában az ívezetes tornácz felé szintén egy ablakkal. Végre a

66. szobát érjük el a közfalban még jó karban lévő homokkő-ajtón keresztül. E szoba éjszaknyugati falában van két nagy ablak, fülkéiben mindkét oldalán pedig kőpadok. Tudvalevőleg ezen kőpadok az ablakfülkében az „asszonyok" elsőbbségi üléseihez" tartozván, használat alkalmával szép kézimunkával ékesített párnát helyeztek reájok. Továbbá van ajtó, mely a két mészkőtartón nyugvó erkélyre vezetett ki. Ezenkívül létezett még egy ajtó a keleti falban, czélja volt a folyosóval az összeköttetést eszközölni.

E szoba délnyugati sarkában volt kandalló, melynek boltozata két homokkőtartón nyugodott, ezek még ma is szemlélhetők. A kémény egyik része még egészen jó karban van. A két utóbb nevezett szobának pallója egészen hiányzik.

A felső emeleti szobák 56—66. számig bezárólag épen oly méretüek mint a megfelelő földszintiek, és a mint a falban lévő gerendalyukak mutatják, padozattal voltak ellátva.

67. A lovagteremhez vezető folyosó. A folyosó belsejét világositó ablak részben, a lovagterem sarokfalára támaszkodó ablak pedig egészen befalaztatott, s csínos paddal bír. Az ablaktokok ügyes kézre vallanak. Az említett pad és a tokok homokkőből való munka. A pad szép munkájú, előre ugró két gyámkővel, a tokok pedig a kőbe vágott mélyebb egyenközű vonalakkal ékesítvék.

68. Ívezetes tornácz; pallóját jelenleg benőtte a fű; hogy miből állott hajdanában, ma már megállapítani nem lehet.

A felső ívezetes tornáczból ajtón keresztül lehetett jutni a kápolnába.

69—73. Emelettel nem bírtak

74. Lásd a földszint leirását

75 Lásd ugyanazt

76. A felső nyílt ívezetes tornácz boltozatos oszlopai. A három nyílás mindegyike a pallótól a bolthajtás végpontjáig mérve 4.5 m. magas, szélessége (a pallón) 4.75 m., gerébfala 0.84 m. magas. A boltozatos oszlopok és gerébfal homokkő.

77. Bemenet az emelet nélküli szobába (57. sz.)

78. Udvar.

79. Lásd a földszintet.

80—92. Omló félben.

93. Lóerejű száraz malom.

94. Tornácz.

95. Szabad tér.

96. Lásd a földszintet.

Utójegyzetek.

I. A Topographia Regni Hungariae Viennae. 1750. czímű munka szerzője a 452. lap érinti, hogy a várban Szt. Ágoston remetéi lettek volna, s hogy zárdája miatt az egész vár „Claustrum magnum"-nak neveztetett.

II. Ugyancsak a fentnevezett szerző szerint a várkápolna el lett volna látva egy nagy haranggal. De vajjon hol volt tulajdonképen a harang elhelyezve, az őrtoronyban avagy más helyen, meg nem határozhatjuk. Oklevél szerint annyi bizonyos, hogy gróf Csáky Miklós, Magyarország herczegprimása, a göllniczbányai-

aknak egy harangott ajándékozott 1742 előtt, illetőleg annak visszaszolgáltatását rendelte el. És erről a látogatási jegyzőkönyv is világosan megemlékszik (1752.) E mellett bizonyít a göllniczbányai nagy harang felirata is.[1])

A harang keletkezési évszámára nézve tehát biztosak vagyunk. Nem bizonyos, hanem csak valószinű a nép ajkán élő ama hagyomány, hogy a harangöntés idejében a bányák áldásban lévén a polgárok közül sokan, kiki módja szerint, több tallért dobtak az olvadó érczbe.

III. A kapuív (47. sz.) zárókövén czímer látható, de a czímertani jelvények már ki nem vehetők; továbbá a fellegvár körfalának keleti oldalában (48. sz.) van a) felé kívülről a következő felirattal ellátott czímer, „Renovatum 1733“, végre ugyan ezen körfal külső oldalán létezik egy czímer (80 sz. a) felé), felső sarkában van nagy latin „B“, ez alatt a sarokban évszám, melyből csak . . 43 maradt meg, ezeken kívül az egész várban más jelvény nem található.

Az éjszaknyugati sark keresztfalán (12. sz.) lévő évszám tisztán fel nem ismerhető.

A fellegvárban a keleti körfal külső sarkában kivülről két ágyúgolyó van befalazva. Mondják, hogy a mohácsi csatából származnak.

A várkápolna (69. sz.) bemeneti ajtajától jobbra, körülbelől 2·5 méternyi magasságban a külső falon czinóber-veres festékkel írt 1464. évszám látható, azonban már igen megrongált állapotban. Ezen gyaníthatólag tatározási évszám összeesik Stock János prépost elhalálozásának évével, a ki 1462-ben a jelenlegi szepeshelyi székesegyház újjáépítését tervbe hozta s fel is építtette egész az ablakok párkányzatáig.

IV. Az 1638-ik évi leltárban (lásd alább) a vár kútjára nézve olvasható: „A felseö varban ket czatorna kut edgiken 2. veder, a masodikban egi.“ „Az also varban walo kuth két vasas vederéwel és kötélwel és egieb eszközökkel.“ „Az kuton waló aiton is egi jo lakat.“ A „Sapoli“ szobában, a többi ott őrzött tárgyak közt, volt „Egi eöregh kuthoz walo Hars kötely is.“ Végre a Csáky István, országbiró és főispán, alatt (1671—1699) készült leltárban ez áll: „In arce inferiori ahenum quadriangulare Cupreum Centenariorum circiter 9 Pro

[1]) „Ich der Uhr: Alten Bergstadt Göllnitz geweste Glocken bin durch allergnädigste Erlaubniss dero K. M. Mariae Theresiae Königin in Ungarn etc. etc. wie auch einer hochlöblichen Famili de Csak als unser gnadigsten Grundobrickeit Zulassung vom Zipserhaus wieder nach der Göllnitz zurückgebracht und mit Unkosten der ganzen Göllnitzer Gemein wieder reparirt und umgegossen worden. Anno 1742. „Sebestian Lecherer von Eperies in Göllnitz goss mich.“

conservanda aqua pluviali respectu incrementionis alicuius semper habetur impletum." E hely csak azt mondja, hogy az alsó várban (alaprajz 23. sz.) volt egy négyszögletes, 9 mázsás katlan, mely az esővizet felfogta azon czélból, hogy esetleges tűzvész alkalmával az oltáshoz a víz kéznél legyen. Ezen két adat azonban nem tartozik azok közzé, melyek alapján egész biztonsággal meghatároznók, volt-e a várban kút, és mely helyen volt, mert víztartó tulajdonképen még nem kút.

VII.

A várépületek szabad földszínét kincs- és csontkeresők minden irányban át- és áttúrták. Ember- s állati csontmaradványok a vár minden részében ásáskor találhatók.

A bemeneti kapu (1. sz.) és a déli körfal tornya (4. sz.) közt az udvar külső szögletében volt valószinűleg a temető, ha ilyen egyáltalában létezett, mert itt akadtak ásás közben a legtöbb emberi csontmaradványra. A vár körfalán kivűl (25. sz. táján) közel a földszinéhez szintén emberi csontok találhatók.

Konyhaeszközök maradványai leginkább a szabad téren, a lovagterem (96. sz.) és a száraz malom (93. sz.) közt, kerűlnek elő.

Jegyzet. Hogy a várban ásásközben értékes tárgyakat találtak volna a kincskeresők, arról mit sem tudni. Azonban most is őríznek Szepesváralján egy a várból való öntött ágyút, mely felette durvaszemcséjű és nagyon kezdetleges kivitelű. A 60 klgos, nyolcz szögletű és 92 cm. hosszú cső kúppal végződik; kerülete a szájnál 29 cm., 8 cmrel tovább a kúp felé 42 cm. Gyújtó lyukja nem oldalt van, hanem fent; a cső belseje 87 cm. hosszú s a száj átmérője 0·5 cm., az 1 cm. mély serpenyő kerülete 2 cm. 11 cm. távolságban a szájtól mindkét oldalt egy-egy 11 cm. vastag és 12 cm. hosszú vízszintes füllel bír

Nevezetes még egy karabély, melyet szintén a várban találtak. Ezen finom öntésű s 1566 évszámot viselő, nyolcz szegletű és 3.3 kgrammos fegyver oldalt bír gyújtó lyukkal. A cső hossza 30, mélysége 29 cm., kerület a szájnál 14, a gyujtó lyuknál 18·8 cm. A cső vastagsága a szájnál 1 cm., ennek átmérője pedig 2 cm. Ezen karabély nagyon hasonlít azon fegyvernemhez, melylyel legelőször Alba herczeg 1507-ben látta el lovas vadászait.

Van még ezen karabélyon kívűl Szepesváralján egy tőr 1444 évszámmal, továbbá egy nagyobb és egy kisebb ágyúgolyó vasból, melyet a vár keleti oldalán 1881 június hó 18-án találtak 80. sz. irányában a fal alatt. Lengyel pénzek, különösen III. Zsigmond korabeliek, ezüst- és rézpénzekre Pro Libertate felirattal, tudvalevőleg Rákóczy-féle pénzek 1705-ből, sat. még ma is akadhatni.

Megemlitjük még azt is, hogy az 1876-ben Budapesten tartott hazai mű- és történelmi kiállítási tárgyak között volt egy ezüst serleg is e kezdő betükkel: „Sz. J." — állítólag Szapolyay János — „1529" évszámmal. A hagyomány szerint ezen ezüst serleg a szepesi várból került. Mellékesen megjegyezzük azt is, hogy Szapolyay Izabella királynő gyűrűje is ki volt állítva, mely a következő feliratot viseli: „Izabella R. (egina) H. (ungariae)" és „S (ic) F (ata) V (olunt)". (Századok 1876 498. ol.)

VIII.

A vár minden helyisége fedél nélküli, általában kőmüves munkálata rongált állapotú, csak itt-ott bukkanni egy-egy függőleges falra, mely még meglehetős jó karban van.

IX.

A régibb időből oly leírást, mely kellő világításba helyezné a vár belső állapotát, avagy miként volt felszerelve ostrom idejében, nem ismerünk. A mint 1638-ban márczius 25-én Szepesvár királyi ajándékkép Csáky István birtokába ment át, ugyanezen évi julius hó 5-én kelt hivatalos jegyzőkönyv szerint [1]) úgy a vár hadi felszerelése, valamint magok az épületek a lehető legelhagyottabb állapotban valának. Fájdalom, hogy az említett jegyzőkönyv oly általános kifejezésekkel van szerkesztve, melyek folytán lehetetlenség tartalmából csak féligmeddig is tiszta képet alkotnunk arra nézve, hogy a jegyzőkönyvben érintett helyiségek hol lehettek. Thurzó Mihály, a ki rendkívüli pénzzavarban lévén, lőcsei házait egyikét a másika után adogatta el, keveset gondolt a vár jó karban tartásával. Halálá után vagy kétévi időköz következett, mely idő alatt a vár kincstári gondoskodás alatt volt. 1639. január 1-én Csáky István 42 katona segélyével elfoglalta a várat, kapitányának hulaiczi Vadas Gábort nevezvén ki. A felső várban 21 katona lett elhelyezve, itt volt a parancsnokló tiszt Csibey György is, a kit a kassai Csáky-család birtokában lévő eredeti oklevél „Decurio"-nak nevez. Csibey György havi fizetése 3 forint volt. Az alsó várban a katonák egy tizedes alá tartoztak. A tizedes neve Remetei Gábor, fizetés fejében 2 forint 80 krt kapott havonként. A vár és a hozzátartozó 123 község 85.000 forintnyi értékben Csáky István nevére iratván át, Vadas még örűlhetett, hogy tíz hónapi várkapitánysága alatt annyit hozhatott össze, hogy 42 katonájával kijöhetett. Ezen a vár elfoglalását érintő névlajstromból láthatni azt is, hogy ezen hadfiak a vár környékén ujonczoztattak.[2])

Egy deák, állítólag Szileziából, ki 1640-ben a késmárki ev. lyceumot látogatta, adott ki egy könyvet, mely 1683-ban Lőcsén jelent meg e czím alatt: „Magyar vagy dácziai Simplicissimus." Ez a Szepességről sokat ír; a várral azonban fájdalom röviden bánik e szavakkal: „Szepesváralján, mint a XIII város egyikének van káptalan és magas vár, mely Szepes-

[1]) Anno 1638 die 5-a Julii. Inventarium in Arce Scepusiensi. „Czaighaz" stb. eredeti oklevél a Szepes káptalan levéltárában.

[2]) Egy magyar főur a XVII. században, gróf Csáky István életrajza. Irta Deák Farkas. Budapest 1883. 129. oldal stb.

várnak neveztetik, de különben nem tartozik a XIII város egyikéhez sem, hanem gróf Schaky (Csáky) lakik itt, vagy a vár alatti kastélyban (Hotkócz).“

Huszonnyolcz esztendővel később e könyv megjelenése után volt Löffelholz tábornok parancsnoksága alatt a Szepességen egy osztrák hadtest, melynek egyik zászlótartója vett magának annyi fáradságot, hogy elkészítette úgy Szepesvár valamint környékének, mint: Hotkócz, Petrócz, Kohlbach, Szepesváralja és Szepeshely helyrajzát. A rajz címe: „Grundriss und Gegend des in Ober-Ungarn in Zipser Comitat gelegenen Schlosses Zipserhaus“ (Alap- és környék-rajza a felsőmagyarországi Szepesmegyében fekvő Szepesvárnak.) A rajzoló a vár vidékének stratégiai pontjaira nagy súlyt fektetett, kitűnik ez abból is, mert az ország-, helyi-utak, patakok, a magánosan álló épületek pontosan megjelölvék.

Említett zászlótartó következőképen osztotta fel a várat: felső vár, most fellegvár, alsó vár, jelenleg 23. sz. és 39. sz., udvarok, végre egy nagy térre, jelenleg az első udvar.

A toronykapu bejárata 1. sz. (lásd alaprajz) említett időben kővel el volt torlaszolva; az alsó várban (lásd az udvar 23. és 30. számát) 40. sz. a. volt a fegyvertár. A 33. sz. tájékán az udvarban (23. sz.) volt az alsó ágyútelep felállítva, 19—14. sz. omladozott kaszárnya, melyben most (1711) az alsó várőrség van. Az alsó vár udvarából (38. sz.) ért az ember a jelenlegi fellegvárba egy felvonóhid segítségével. A felső várban a kápolna, a torony és a lovagterem akkor még egészen ép állapotban volt, a lovagterem alsó helyiségei 1711-ben tárházakúl, a felsők lövőszerek elhelyezésére szolgálván. Általában különböző időkben különféle czélokra használták a várat. A 93. sz. helyőrségről az illető zászlótartó azt jegyzi meg, hogy az egy megrongált lóerejű malom volt. Ennek tőszomszédságában „egy üteg négy ágyúból és egy mozsár“, távolabb a 84., 85. és 86. sz. szobák előtt „két üteg a fedél alatt“, az 50. és 51. sz. helyiség előtt „hat kis ágyúból álló üteg“, végre a terrasseon a kápolna és a torony között valának „a többi ágyúk“ felállítva.

A) Szepesvár grófjai és Szepesvármegye főispánjai. (Ford Z. I.)

Mielőtt azon kiválóbb történelmi események jellemzéséhez kezdenénk, melyek Szepesvárra (Castrum Scepus), illetőleg Szepesvármegyére (Comitatus Scepus) vonatkoznak, a következőket kívánjuk még előrebocsátani.

A XI-ik század legkiválóbb népeinek, úgy mint a németek, francziák, angolok és lengyelek hadi és közigazgatási

rendszerének mintájára Szt. István király is Magyarországot vármegyékre (Castra) és közigazgatási kerületekre osztotta, melyek Comitatus vagy Provincia, de igen gyakran Parochiá-nak is neveztetnek.

A beosztás következtében minden vár a korona tulajdonának nyilvánittatott, illetőleg kisajátíttatott, ha a vár magán birtok volt.[1])

A várhoz tartozó földek [2]) egyáltalában nem képeztek összefüggő földterületet, hanem a várhoz tartozó földterület elszórva fekhetett 5—10 vármegyében is.

A vármegyeség intézménye a hűbéri viszony alapján szerveztetett, mely viszony a királyi várak és bizonyos szolgálatban álló nép közt létezett, kik azt önhatalmilag fel nem oldhatták.

A várkatona (várjobbágy) annyi hűbérföldet kapott, hogy a zsold fölösleges volt — közönségesen „duo aratra“ (240—300 hold.)

Ezen várföldek (Perpetuitates, Pheuda Castri) nem voltak elszakíthatók, annál kevésbé elidegeníthetők a vártól. A szolgálat élethosszig tartott és a hadkötelezettség átszállt az örökösökre. Nem volt megengedve a katonát az egyik várból a másikba áttenni. A várkatonának mindig készen kellett lennie, hogy hadba kísérje a királyt (comitari).

A katonaság és a vár szolgálatában álló népek (Castrenses, Civiles, Populi Castri, Conditionárii) egyáltalában nem voltak improduktiv foglalkozásra, „fegyvergyakorlatokra“ szorítva, sőt ellenkezőleg földmüvelés és mesterség által tartoztak úgy magokat, mint családjukat fenntartani és hadi felszereléseket megszerezni, egyszóval a vár építéséhez és fenntartásához szükséges mindennemű munkát úgy háború, mint béke idején teljesíteni.

A várispánság intézménye II. Géza alatt (1141—1161) érte el fejlődése tetőpontját, azóta lassan hanyatlásnak indult. Helyét később a bandérium foglalta el, melynek segélyével Nagy Lajos (1341—1382) az országot oly hatalmi állásba helyezte, minővel azóta sohasem dicsekedhetett. A bandériumok később az állandó seregeknek adtak helyet. A várispánság, katonai szervezetének megfelelőleg, hivatalnokai, (tisztek), a várkatonaság osztályából vétettek. Mindnyáját a főispán nevezte ki és neki voltak alárendelve.

A várispánság hivatalnokai voltak: 1. A várispán, (Comes

[1]) Századok, 1872. 459—461. old.

[2]) A vármegyeségek szervezetét illető adatokat átvettük a nem rég megjelent kitűnő munkából, melynek czíme: A magyarországi várispánságok története, különösen a XIII. században. Irta Pesti Frigyes, a magy. tud. Akadémia r. tagja, kiadja a magy. tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Budapest 1882.

Castri, Comes Castrensis, Comes Jobbagyonum stb.) a legfőbb hivatalnok, katonai ügyekben az első személy a várban, tőle kapták alárendeltjei a parancsokat. Feladata volt, a várra felügyelni, a fegyveres népet hadra gyakorolni és a katonasággal hadba kisérni a királyt; ő intézte az alája tartozók ügyeit, kiegyenlíttette a vár hivatalnokai, a nép és szabadok közt fölmerült viszályokat.

2. Udvarbiró (Comes Curialis.) Úgy látszik azonban, hogy épen úgy tartozott a megye polgári- és törvénykezési hivatalnokainak sorába, mint a vár hivatalnokai közzé. Jogi ügyekben ő volt a közvetítő akár a várbirtokot, akár a várnépet illetőleg.

3. Seregvezér (Princeps exercitus, Dux exercitus.)

4. Hadnagy, gyakran Hadnogio vagy Hodunogio (Major exercitus Castri) főtiszt, kinek alárendelve voltak a váron kívüli főtisztek.

5. Várnagy, (Praefectus Castri, Major Castri, Castellanus, Praepositus Castri, Rector Castri) a vár őrizése reá volt bízva.

6. Százados, (Centurio) behajtotta a személyadó egy nemét, mely a várispánságot illette, egyéb jelentékeny ügyeken kivül. bírói itéletet is hozhatott.

7. Tizedes, (Decanus, Decurio) feladata volt őrködni a közcsend felett.

8. Főhirdető, (Archipraeco, Major Praeconum) a királyi rendeletek vagy a hatóságokéit akár maga, akár pedig alárendeltjei (hirnök, Praeco) által közhirré tette a városokban és falvakban. ő hajtotta be az úgynevezett ököradót, a királyi adó egy nemét, és neki kellett eszközölni a bíróság elé az idézést.

Irásbeli idézés helyett, mivel akkor kevesen tudtak írni, pecsétet használt, melyen bivalyfej volt (Fehér szerint medvefej.) A pecsét előmutatására kénytelen volt az illető a törvényszék előtt megjelenni.

9. Porkoláb (Janitor Castri.)

A hadinép gyalogságból és lovasságból állott, ezenkívül pedig voltak még a hajítógépek kezelői.

Mily nagy lehetett az összes hadinép száma, nem tudjuk. Tekintve a várterület ismeretes terjedelmét, azon nézet lett elfogadva, hogy nem lehetett igen tekintélyes a hadinép száma.

Villányi Szaniszló a 72 várgrófság hadi erejét 25—30.000 emberre becsüli. Ezen számítás azonban nem látszik kétséget kizáró hitelességgel bírni. I. László (1077—1095) a német fejedelmeknek 20.000 lovast ígért IV. Henrik császár ellen és II. Géza (1146) 70.000 embert veszített, mégis 5 évvel később-

ben 16.000 harczost küldött Oroszországba, egy év múlva pedig személyesen vezetett ugyanoda 70 ezredet.

A király a várjószágok jövedelmének egy harmadát bírta, mi III. Béla idejében 72 várgrófság után 25.000 márkát tett; továbbá minden várgróf tartozott megvendégelni évenként egyszer a királyt, s midőn ez az asztaltól felkelt, neki száz márkát ajándékúl adni. Mint már említve volt, azon földterületnek egy része, melyből a várispánság alakúlt, a várat illette. A jóval nagyobb rész királyi adomány útján a nemesség, az egyház és szabad polgárok tulajdonába ment át. Ezen területek tehát a várföldekkel együtt vármegyékre (Comitatus) osztattak. Ezek közigazgatási kerületek voltak; területükön a székváron kívül, melytől a megye rendesen nevét vette, voltak más várak is. A székhelyeken a tanácskozó gyülések tartattak, melyeket vagy a király, vagy a főispán hívott egybe. Szepesmegyében századokon át Szepesváralja volt a székhely és itt tartattak a gyülések. A tanácskozásokban részt vettek a nemesség, a várispán, a vár hivatalnokai, a megyei tisztviselők; a gyülésen a főispán elnökölt.

Működési körébe tartozott az államjövedelmek beszedése, melyek kezdetben termesztményekből állottak.

Az állam ezen kettős szervezete mellett lehetséges volt, hogy a legfőbb hadúr az ország bármely részében gyors élelmezést talált seregének, teli csűröket, terményraktárakat, pinczéket, továbbá kellő mennyiségű barmot és előfogatot.

Azonban ezen másrészről nehézkes államszervezet idővel egészen megszűnt. A megyék ellenben megmaradtak és fejlődtek, megfelelőleg mindig a kor követelményeinek, egész napjainkig.

A vármegye élén jelenleg a főispán áll. (Supremus Comes, Perpetuus Comes.) Az örökös főispánságok megszűntek.

A főispán a megyének az állam által rendelt legfőbb hivatalnoka, kit a miniszter felterjesztésére a király nevez ki, illetőleg felmenti hivatalától. Jelenleg a főispán a végrehajtó hatalom képviselője, mint ilyen gyakorolja az ellenőrzést a megyei önkormányzat felett és őrködik a vármegye által eszközölt állami közigazgatás érdekei felett. (XLII. törv. 1870. §. 53.)

Az ország politikai viszonyai megkövetelték néha, hogy az ország egyik vagy másik részében a várispán egyszersmind a főispáni méltósággal ruháztatott fel. Azért sok esetben nehéz a szepesi várispánt Szepesvármegye főispánjától határozottan megkülönböztetni és megfordítva, — és ez még annál nehezebb, mivel a legrégibb történelmi források, a királyi rendeletek, nem különböztetik meg szigorúan a vár- és vármegyeispánt, és a várispán is gyakran mint főispán említtetik.

Mellékesen megemlíthető még, hogy László király egy okmányában (1274), melynek erejénél fogva Atrachyk fiai Gömörből nemesi rangra emeltetnek, bizonyos Pál mint szepesi bán fordúl elő.[1])

Mely évben lett a szepesi tartomány vármegyévé (Comitatus), vajjon azonnal a várispánság szervezése alkalmával vagy később, nem bizonyos. Annyit tudunk mégis, hogy 1202-ben bizonyos Tamás, 1216-ban Dyonisius, 1223-ban Fülöp voltak Szepesvármegye főispánjai.

Tények igazolják, hogy Szepesvármegye a XIII-ik század előtt már létezett, természetesen a várispánság alapítása megelőzte a vármegyei intézmény életbeléptetését, mivel mindkettőnek egyidejű létesítésére a szükséges tényezők hiányzottak.

Anonymus szerint a Szepesség még túlnyomólag erdős terület volt.

A hazai történelem végtelen kárára a „Legenda S. Stephani“ című munka eddig még ismeretlen módon elveszett. A székesfehérvári káptalan őrizetére volt bízva. Róbert Károly Visegrádra vitette át és azóta eltűnt. Nagy Lajos 1349-ben kerestette ugyan az egész országban, de sikertelenül. Ezen könyvben fel voltak jegyezve az összes várak, a hozzájok tartozó földekkel és helységekkel, és így e könyv a legjobban tanúskodhatott volna amellett, létezett-e Szt.-István idejében „Zepus“ várgrófság vagy nem. — A „Codex Parisiensis“-ben, mely a XII. században keletkezett és az 1181-ik évvel kezdődik, meg van az országos jövedelmek jegyzéke, melyet III. Béla készíttetett. Ebben előfordúl egy adat, mely arról tanúskodik, hogy a magyar királyt illette 72 várgrófság jövedelmének egy harmadrésze, mi azon időben 25.000 márkát tett. Ezen jegyzékben valószínűleg meg volt említve a szepesi várgrófság is, mivel már 1202-ben szepesi főispánról tétetik említés, ámbár a „Castrum Scepus“ csak 1246-ban fordúl elő névszerint megemlítve.

Meddig állott fenn a várgrófság, nem tudjuk. Pesti Frigyes szerint még a XIV. század első felében megvolt.

Annak eredeti complexumáról a Szepességen nincsenek adataink. A XIII. században magában foglalta: Heymuth (ma Arnóthfalu), Lethán, Ragyolcz (ma Ordzovjan), Kis-Tamási (ma Tamásfalu), a Poprádfolyó mellékén nehány névszerint ismeretlen helységet, továbbá Ewr (ma Sztráska, Nehre), végre Sygra (ma Zsegra) községeket. Ezen helységeken kívül, melyeket Pesti Frigyes „A magyarországi várispánságok története“ című művében a 441-ik lapon előrsorol, hozzáadjuk még Hot-

[1]) Magyar történelmi tár IX. kötet. Pest. 1861.

kócz helységet. Egy peresügyben ugyanis, mely Hildebrand gróf, Lőrincz fia, és a „Jobbagiones de villa Hodkouch (Hotkócz) villae scilicet Castri között folyt bizonyos földterületért, melyről a hotkócziak állították, hogy őket illetné, „Jobbagiones eiusdem villae Castri" per „Nicolaum, Vice-Comitem et Castellanum de Scepus, ac quatuor Judlium de Eodem" elútasíttatnak jogtalan kérelmökkel.[1])

Ki volt Szepesvár első grófja ismeretlen. Történelmileg csak annyi ismeretes, hogy Borics herczeg, II. István király féltestvére, 1120-ban szepesi grófnak neveztetett ki.

Ki követte közvetlenül Boricsot, midőn 1127-ben Przemysl és Halics herczegévé lett, nem tudjuk.

Ezután 75 évre terjedő hézag van a szepesi várgrófok sorában. Csak 1202-ben fordul elő bizonyos Tamás mint Szepesvár castellánusa az ország akkori méltóságai közt az esztergomi egyháznak Imre király által aláírt adományozási okmányán.[2])

Tamás után következett mint várgróf 1207-ben Ruttker, ki Rudiger, Rudgerus név alatt is előfordúl, születésére nézve német, a Berzeviczy-család törzsatyja, kinek fia Kakas, Kokos és Gallus-nak is neveztetik, — alapította a Szt.-Antal völgyben a Veres-kolostort. (Lásd bővebben az 1875-iki Kárpát-egyesületi Évkönyv 154. oldalán.)

Rudiger várgrófsága II. András király uralkodásának első éveire esik, kinek neje Gertrud volt, ez utóbbinak befolyása következtében az államhivatalok németekkel, nagyobbára rokonaival töltettek be.

És csak így fejthető meg, hogy oly fontos állás mint a szepesi határ-várgrófság idegenre bízatott.

A fő-államhivataloknak idegenekre való bízása általános elkeseredést szült az országban és eredményezte, hogy, míg II. András Palaestinában időzött, az elégületlenek Bánk Bán vezetése alatt a királyi lakra törtek és Gertrudot megölték.[3])

1220-ban II. Endre király a szepesi provinciát fiának, a galiczi királyi trónról elűzött Kálmánnak, adományozta. 1226-ban a király Horvát- és Dalmátország, majd nehány év múlva Szlavónia és Bosznia herczegévé nevezte ki.[4])

Egy későbbi, 1279-iki és IV. László anyja Erzsébet által aláírt okmanyból is kitűnik, hogy a szepesi provinciát Kálmán

[1]) A Petróczy-család levéltára Szepes-Petróczon.

[2]) Analecta Scepusii Pars III, 196. old.

[3]) Ezen történelmi tény Katona József hazai írónak anyagúl szolgált „Bánk Bán" czímű remek szomorújátékának megírásához.

[4]) Supl. Anal. Scep. P. I. 33. old.

bírta.[1]) Kálmán meghalt azon sebének következtében, melyet a Mohi pusztán a mongolok elleni harczban kapott.[2])

Kálmán alatt 1224 körül Szepesmegye ügyeit bizonyos Gyula, Bohrz fia és Miklós nádornak valamint Sopronvármegye főispánjának testvére vezette.

Gyulát állítólag Fülöp követte 1225 körül, ki nádor volt és állítólag Szepesvármegye főispánja.

Ezután következett 1240-ben Arnold, a Görgey-család törzsatyja.[3])

Azon időben, midőn Arnold „Comes" az okmányok szerint Szepesvármegye első főispánja volt, IV. Béla királynak egy fontos rendelete jelent meg 1243 junius 20-án, mely szerint a nemességnek ősi előjogai az ú. n. kis megyében — közönségesen „decem lanceatorum" — megerősíttettek.[4]) A poprádi városi okmánytár 1-ső száma szerint kétségtelen, hogy a Poprád jobb partján levő terület egészen Savnikig „Szék"-nek hivatott és magyarok lakták. Ezen magyar telepet azonban gyengítette a tatárok betörése, úgy hogy később a tíz lándzsás városra szorúlt, míg a többi tartományt szlávok árasztották el. (Lásd a stólai benczés apátság alapítását Münnich Sándortól: „Zipser Bote" okt. 15. 1881.) Ma a tíz lándzsás városban magyarok nem találhatók, a lakosság általában szláv.

Ezen szabadalmakat később I. Károly, II. Ulászló, I. Ferdinand és több más király is megerősítette.

Miután az előbb említett okmány a nemességnek akkori társadalmi viszonyait is érinti, nem lesz érdektelen, ha e helyen rövid kivonatban közöljük.

Az okmány szerint a nemesség, illetőleg a lándzsások, kik nemesi származásúak voltak, mindennemű adózástól mentek valának, annak kivételével, a mivel az ország összes nemessége tartozott.

Továbbá az említett nemesség és a kis megye jobbágyai mentek voltak Szepesvármegye területén belől a vásárpénztől, vámilletéktől és a határvámtól, mely akkor Lengyelország felé Ó-Faluban (Altendorf) volt. Bíráskodási tekintetben a lándzsások és jobbágyok csak a lopás, monéta és a tizedet illetőleg tartoztak a „Comes de Scepus" bírósága alá. Minden más csekélyebb ügyben saját bíráik előtt állottak, kiket magok válasz-

[1]) Anal. Scepus. P. I. 300 old. és Moldaviensis vel Szepesiensis Decimae Indagatio Joan. Bárdossy Posonii 1802. 6, 40—45. old. Diplomatorium Com. Sáros. etc. eruit Car. Vagner Posonii et Cassoviae 1780 288. oldal.

[2]) Jahrb. des Ung. Karpathenvereines 1875. 130. old

[3]) Anal. Scep. P. III, 197. old. stb. Supl. Anal. Scepus. P. I, 79. old.

[4]) Supl. Anal. Scepus. P. I, 34. old.

tottak. A nemeseknek megengedtetett a párviadal a király jelenlétében, oly jog, mely Pest városának sem adatott meg.

Továbbá az említett szabadalomlevél szerint megengedtetett a nemességnek, hogyha férfi örökös nélkül múlt ki a nemes, összes ingó és ingatlan vagyonát az örökölhette, a ki leányát, illetőleg növérét nőül vette. Az örökös azonban kénytelen volt eleget tenni mindazon kötelezettségeknek, melyek az előbbi birtokost terhelték. A nevezetes okmány szabályozza egyszersmind a hadiszolgálatot a Kis-megyében. Minden négy nemes, (nobiles de castro Scepus), ki 8 aratrum (egy aratrum = 120 hold) földet birt, köteles volt a király által indított hadjárat alkalmával egy teljesen felfegyverzett katonát állítani. Különben azon intézkedés, hogy minden 4 nemes tartozott egy felfegyverzett katonát állítani, nem volt az egész országban egyenlően kötelező. Túrócz vármegyében 6 nemes tartozott adni egy katonát.

Mint a lándzsások lakóhelyeit a következőket említi [1]) Bél: 1) Ábrahámfalva. 2) Levkócz, (Ladensdorf, Florisdorf is.) 3) Csencsicz, Csontfalu, (Tschenkendorf). 4) Primótz, (Primsdorf) 5) Mahalsdorf, 6) Komarótz. 7) Horka, 8) Szent-András, 9) Kissócz, 10) Hozelecz, 11) Jánócz, 12) Philitz, 13) Bethlenfalva és 14) Hadusfalva (Hadersdorf)[2])

A lándzsás városok főhelye Ábrahámfalva volt, itt tartá gyüléseit a nemesség. A Kis-megye mint önálló municipium nem létezik többé, a XIX. század elején (1802) Szepesmegyével egyesíttetett.

Kálmán után I. Jordán következett, ki az előbbinek életében több éven át castellanus volt a várban. Jordán, mint tudjuk, a szepesi németekkel a tatárok dulásai elől a „lapis refugii"-re (Schauberg, Lethonkew) menekült. IV. Béla minden irányban törekedett a sajói vérnap után gyógyítani a borzasztó sebeket, melyeket a tatárok pusztításai az országon ejtettek.

A tatárok visszatérésétől való félelemből iparkodott az ország várait, erősségeit jó karban tartani.

A tatárok kitakarodása után Detricus, Mikou fia, említtetik 1256—1263-ig mint főispán.[3]) Ő volt egyszersmind Zólyom- és Liptómegye főispánja.[4]) Detricust dicsérik, hogy fáradhatatlanúl törekedett rendezett viszonyokat hozni létre a

[1]) Supl. Anal. P. I. 34. l.

[2]) S. Weber Zipser Geschichts- und Zeitbilder. Leutschau. 1880 45. oldal.

[3]) Századok, 1872. 219. old.

[4]) Anal. Scep. P. III. 138. és Knaus, Monum. Eccl, Strigon. T. I., 434, 492 stb. oldal.

*

Szepességen. A tatárok után ugyanis a földbirtokos viszonyok a városok, falvak és egyes családok között felette összezavarodtak; ezeket Detricus ujra rendezte.[1])

1260 körül bizonyos Comes Stephanus Castellanus de Scepus említtetik. (Lásd Századok 1872, 218. old.)

Ezen időben esik Szepesvár palotájának és tornyának felépítése, illetőleg az építési engedélynek megadása.

A szepesi prépostságnak régibb idő óta megvolt a joga a nyilvános okiratok stb. őrzésére. Hogy ezeket a tatárok ismételt berohanása alkalmával megoltalmazhassa, IV. Béla 1249-ben Mátyás prépostnak megengedte, hogy az okiratok őrzésére egy tornyot, a maga és utódai számára pedig egy palotát építhessen a szepesi várban, a vár oltalmára és az egyház javára azon hozzáadással, hogy a hely és épületek, melyeket ott Mátyás építeni fog, az ő és utódai birtokában egyidőre meghagyandók[2]).

Detricus után fia Mikou (Mihály) következett a főispáni méltóságban 1264—1270.[3]) Zólyom- és Beregmegye főispánja is volt.[4]) Őt követte Lőrincz, 1273 körül szepesi és ujvári főispán[5]).

IV. vagy Kún László idejében 1274-ben bizonyos Loránt[6]) a várgróf és főispán, Mark gróf fia, igen birvágyó férfiu, kinek gonosztetteiről László király egy Polán és Rikolf testvéreknek szóló adománylevélben tesz említést. Miután a Vág mellékét, különösen Turóczot és Liptót borzasztóan pusztította, megjelent zsoldosaival Szepesvár előtt is, melyet inkább csellel mint hadi mesterséggel hatalmába ejtett. Erőszakos eszközökkel aláveté magának a Szepességet és Nyrföldet Gylnich-bányával (Göllnicz)[7]).

E közben Magyarországon borzasztó polgárháboru támadt. Az ország nagy része Lászlót akarta mint királyt megtartani, a másik rész András herczeget, a király testvérét, iparkodott a trónra emelni. Loránt kalandos természetű lévén, mint ilyen azok részére állott, kik András herczeg érdekében küzdöttek. Ezért a királytól, kinek szolgálatában állott, számadásra vonatván, egyenesen kijelenté, hogy mint várgróf nem

[1]) Anal. Scep. P. III. 198. l.
[2]) Anal. Scep P. I. 294. old. Anal. Scep P. III. 7. old. és Supp. Anal. P. I. 159. old.
[3]) Anal. Scep. P. III. 199. l.
[4]) Szayadok 18[illegible]. 79. old.
[5]) Annal. Scep. [illegible]. III., 198. és 199. old.
[6]) Anal. Scep. I [illegible] I. 109. old. Anal. Scep. P. III. 200. old.
[7]) Supl. Anal. [illegible]ep. P. I. 234. old.

függ senkitől, annál kevésbé tartozik számot adni bárkinek is tetteiről.

László király meghagyá tehát Polán grófnak és testvérének Rikolfnak, hogy a hűtelen Lorántot üzzék ki a várból, a mi a testvéreknek sikerült is. Loránt megszökött zsoldosaival és soha sem tért vissza Szepesvárba. A király megfosztotta méltóságaitól és összes javai elkoboztattak.

A hősi tettért, melyet Polán és Rikolf testvérek Szepesvár ostrománál tanusítottak, 1278-ban IV. László királytól jutalomúl Tokajt és Farkasfalvát kapták [1]). Az első falu nem létezik többé, a másik jelenleg a Wieland-család birtoka.

Loránt elüzetése után 1275-ben Moys vagy Moyses a várgróf. Erzsébet, ki fiától, IV. Lászlótól, a „szepesi provinciát" ajándékúl kapta, igen jó indulattal volt a gróf iránt. Moyses derék férfiu volt, az ő érdeme, hogy a vár javait, melyek a belső háborúk alatt elragadtattak, ismét visszaszerezte. Mielőtt Szepesvár grófja lett volna, sümeghi gróf volt. Moysesnek nem voltak férfiutódai, vagyonának nagy részét leányainak hagyta, kik a nyulak szigetén (Csepelsziget) a kolostorban mint apáczák éltek [2]).

Rolandus vagy Rolandinus 1277 körűl. Nemzetsége és tettei ismeretlenek.[3]) 1277-ben Ornold és Henon, szász grófok, közbenjárásával egy peresügyet egyenlít ki „a Szepességen S. Mertens egyházlakói és Riszdorff szász lakói közt".[4])

1278—1282 László volt Szepesvármegye főispánja. Erzsébet királynő egy okmányából, melyben Mutmert, szepesi prépostot, 1279-ben megerősiti Marzelburg birtokában, Lethánfalva területén a Hernád mellett, úgyszintén azon falvak birtokában, melyeket IV. Béla 1250 okt. 19-én Martinsberg egyházának adományozott úgymint: Lethánfalva (Lettensdorf, Letanovce) és Heymuth (ma Arnótfalva, Harnutovce), kitűnik, hogy a „szepesi provincia", következőleg Szepesvár is László főispán idejében Erzsébet, IV. László király anyjának, birtoka volt. A most említett adománylevélből kitűnik továbbá, hogy akkor három nemzetiség lakott a Szepességen: németek, magyarok és tótok. Az adománylevélben ugyanis a következőket olvassuk: „ad maiorem tamen certitudinem et cautelam inquisita et scita ve-

[1]) Supp. Anal. P. I. 128., 234., 117. és 118 l. Jegyz. 56. és Századok 1872. 221—222. old.
[2]) Anal. Scep. P. III. 203. old.
[3]) Anal. Scep. P. III. 201. old.
[4]) Supp. Anal. Scep. P. I. 117. old.
[5]) Anal. Scep. P. III. 201. old.

ritate ab omnibus Theutonicis, Hungaris et Slavis in eadem Terra Scepus de gentibus comperimus".[1] [2])

1284-ben Kuzel, Kuluz névvel is előfordúl, születésére nézve kún.[3]) Kuzel grófsága alatt IV. vagy Kún László 1288 május havában a Szepességre jött, a várba szállt és itt időzött több hónapig.

Kuluz vad, rakonczátlan férfiú volt, ki várnépével, mely még nagyobbrészben pogányokból állott, szűntelenül zsarolta és sokat zaklatta a nyugati műveltséget épen akkor elsajátítani kezdő szepesi lakosokat.

A szepesi prépostság élén ezen időben Jakab állott, előbb prépost, később szepesi püspök. Jakab nagy érdemeket szerzett a három nemzetiség, a magyarok, németek és tótok, iskolaügyeinek fejlesztése és a gyarmatosítás terén. A magyarok közűl sokan a pogány isteni tisztelet hívei voltak, a németek r. katholikusok, a tótok a görög egyesült egyház hívei voltak és Jakab prépost valamint a szepesi káptalan egyházi hatósága alá tartoztak.

Legyen szabad helyet adnunk azon gyanításunknak, hogy Jakab megbízást kapott László királytól arra nézve, tudassa Kuzel szepesi gróffal, hogy a király mint a vár ura abba szállani, illetőleg a Szepességet meglátogatni kívánja.

Márczius 4-én Jakab prépost fényes papi öltönyben és előkelő nemesektől kisérve mint: Mohol, Polán, Dan, Pyuk, Prem, Helbrand, Geubel, Roxer és a szláv Tamás stb. felvonúlt a várba, hogy tudtára adja Kuzel grófnak a király jövetelét. Kezdetben nagyon meglepte a grófot ezen hír, de csak hamar visszanyerve nyugalmát, a gróf és ennek kísérete, a prépost és hivei elébe mentek a királynak, hogy megvédelmezzék a szerte kóborló kunok ellen.

„A következő napon, márczius 5-én 1288, IV. László király bevonúlt Szepesvárba. Elől mentek a kunok, bús és vidám dalokat fujva kissé hajlott kürtökön, azután a kún nemesek sodrony ingekben, íjjakkal és tegezzel, hegyes szőrka-

[1]) Anal. Scep. P. I. 297., 300. old. Századok 1872. 678. old.

[2]) Erzsébetnek egy 1280-ban kelt okmányából világos, hogy tulajdon jogát a Szepesség felett többször gyakorolta. (Az épen említett okmány, mely a Görgey-család levéltárában őriztetik, csak 1782-ben tétetett közzé.) Erzsébet ugyanis Dominik kincstárnokot küldte a Szepességre: „ad reambulandas et mensurandas terras in Scepus". (Mellékesen megjegyezhető még, hogy az említett okmányon vörös és zöld selyem zsinóron függő, jól fentartott pecsét van, következő felirattal: „Elisabeth: Dei: Gratia: Regina: Hungariae: S. Uxoris: Stephani: Regis: Quinti: Quarte Bele: Illustris: Regis: Filii". (Századok 1872, 255. old.)

[3]) Anal Scep. P. III. 13., 202. old. P. I. 83., 303. Századok 1872. 222. old. stb.

lapokkal, kis lovakon, végre a magyar nemesek, a szabad németek és szlávok birái, jól őrizve új arany és ezüst pénzekkel terhelt szekeret, melyen a kamara-gróf ült. A felső, keleti kapun (lásd az alaprajzot 28. sz.) vonúlt be a király és az ország legfőbb méltóságai, nagy örömrivalgás közt jutott László király a szepesi várba, hol reá a várőrség és a 70 szabados várakozott. Az aranynyal és ezüsttel telt ládákat egy halaványősz barát vette át a toronynál, hogy azokat, valamint a Szepesség szabadalmait és birtokait illető okmányokat megőrízze.

A király és kísérete belépett az Erzsébet-templom magas bolthajtásu hűvös termeibe, mialatt kint a nép és katonák várták a király parancsait és kegyelmét. Az isteni tisztelet után az oltár mellől olvastattak fel az új szabadalmak, adományok és megerősítések, hogy mindenki azokhoz tartsa magát és a vitás kérdések is rendes törvényszék előtt nyilvánosan legyenek elintézhetők, vagy istenitéletre a gróf vagy káptalan elé utasíttassanak. Az örvendő nép az udvarokban tanyázott, a király pedig tanácsosaival a királyi palotából a toronyba vonúlt vissza.

A szepesi prépost ajánlatára a még állandó lakásokkal nem biró kunok és jászok, kik lent a tágas udvarban várták a király határozatát, azon várhelységekbe osztattak, melyek még kevés lakossággal birtak; mivel pedig a békés foglalkozásnak, az iparnak és földmivelésnek, tehát a művelődésnek kellett őket megnyerni, e czélból Daróczon és Göllniczbányán kolostorok állíttattak.

A következő napon alig hogy megvilágította az első nap sugár a torony magas termeit, Jakab prépost is ott áll a halvány, fáradt, dobzódó király előtt; félelem nélkül kárhoztatja a király kicsapongó életét, komoly intésekkel hat lelkére, és a különben szellemes király öntudatra ébred, megnyugtatja a kunokat és tartós béke lakozik a Szepesség helyiségeiben.

Azok között, kik a szokásos és tartozó hódolatukat fejezték ki a királynak mint legfőbb uruknak a szepesi vár látogatása alkalmával, volt a Szepesség „összes nemessége“ Botys gróf vezetése alatt. Mindnyájan aranynyal és ezüsttel hímzett szűk ruhát viseltek, drága kövekkel megrakva, és gazdag ajándékaikkal bizonyíták akkori gazdagságukat. Azután a németek hódoltak a lőcsei szász gróffal, a magyarok, vezetve Bánfalvi gróf által, és a tótok Tamás gróf alatt. A Szepes-Olaszból és Tornából való „Latinok“ is eljöttek, mindnyájan megfelelő ajándékokat hoztak, a magyarok művészi szíjgyártómunkákat, az olaszok prémes ruhákat, a tótok fából készült eszközöket, a németek a föld terményeit, és húsvétkor nagy ünnep lett ezen hódolatok alkalmából.

Távol vidékekről zarándokoltak ide a vendégek, a termek megteltek, harczi paripákon ugráltak fel s alá a szolgák, a cisternák a legjobb borral voltak telítve, a tűz fölött ökrök, őzek, szarvasok és medvetalpak sültek nyárson farkasnyelvekkel, és este a maradékot a népnek adták, hogy Szepesvár pompájáról az ős a legkésőbbi unokának is beszélhessen. Lent a völgyben ünnepélyes torna volt, a szép Addhais, a lőcsei Helbraud leánya, osztotta ki a jutalmakat a király oldala mellett; Kokos nyerte az első dijat, és később az ékes hajadon kezét is. Az ünnep után Göllniczvárba ment a király, hol szintén örömmel tartózkodott.

Őszszel vásár volt a várban; ily napon korán reggel megszólalt a nagy harang, az alsó kapu megnyílt, és hosszú, végtelen sorban vonúltak be vásári ládaikkal a kereskedők, iparosok, földmüvelők, szédelgők és játékosok is s végre mindenféle pórnép. Fent, szorosan a falnál voltak a magyarok baromnyájai, körülvéve lengyel alkuszoktól, kikre az „Ewrii“ (határőrök) erősen ügyeltek. Jobbra és balra szűk kettős sorokban állottak a sátorok, gyakran telve a leggazdagabb árúkkal vagy a mindennapiélet szükségleteivel. Az udvar közepén jól őrzött helyiségben trónolt a vásárbiró, ki előtt kellett kötni minden jelentékenyebb üzletet. A szögleteken ültek a pénzváltók, előttök a törvényes mérleg és a rovások, kik a külömböző pénznemeket magyarázták, váltották, mert minden értéknek külömböző denárai voltak. Ez az izraeliták és izmaeliták különös foglalkozása volt. A várfalvakon állott a várőrség, ébren őrködve, nem fenyegeti-e a várat megrohanás, de a váron belül is szigorúan büntettek minden csődülést“. [1])

László több ünnepélyt adott a Szepesvárban való tartózkodása alatt, melyeknél a legnagyobb királyi pompát fejtette ki. Sok új szabadalmat is adott egyeseknek és községeknek, a régiek pedig ősi szokás szerint megerösíttettek.

Ámbár a király látogatása nagy áldás volt a Szepességre, mindamellett nem hallgathatjuk el az árnyoldalakat is, melyek abból következtek.

Ismeretes, hogy a király kiséretében Kunok, Neugarok stb. voltak. Ezen vad csordák megrohanták egy napon a szepesi káptalant és székésegyházat, elraboltak és kifosztottak mindent, mi kezeik elé került, és így elpusztították

[1]) Ein Jahrh. aus der Glanzperiode des Zipser Schlosses 1288 von A. Münnich, Lehrer in Poprád. Vorgetragen bei der zu Kirchdrauf am 7. u. s. w. Juli 1879 abgehaltenen XVIII. Versammlung des Zipser Lehrervereines.

a tartomány levéltárát is [1]) a Szepesség és az ország végtelen kárára. (Lásd részletesen Jakab prépost alatt.)

1292—1300 Bald, Baald, Baldo, Balduinus. Valószínüleg olasz születésű, mint neve mutatja, pecsétjén a következő felirat olvasható: S(igillum) Baldo Comit(is) D(e) Scepus. Olasz származását még inkább bizonyítja az is, hogy unokaöcscsének Svethnek, ki III. vagy velenczei Endrének játszótársa volt Olaszországban, Sárosban jószágokat adományozott. [2])

Baldo mint kinevezett királyi biztos azon megbízást kapta III. Endrétől, hogy a szepesi kerületben „omnes terras et possesiones cuius-libet conditionis hominis“ vizsgálja meg, hogy mily czímen bírja mindenki birtokát.

Ezen körülmény rendezett birtokviszonyokra útal már az akkori időkben.

Egy 1294-ki okmány világosan mondja, hogy Baldo Libicza (Leibitz) közelében Késmárk mellett egy erdőt kiirtani és ott helységet telepíteni szándékozott. Ezen szándéknak ellentállottak a szászok, minek következtében visszavonta előleges intézkedéseit azon megjegyzéssel, hogy sem neki, sem a szászoknak a szándékolt helyen helységet alapítani nem szabad.

Baldónak tulajdonítják Baldócz helység alapítását, nem messze a szepesi káptalantól. [3])

1308. Miklós, Sigra Dénesnek, Szepesvár várnagyának és Szepesmegye főispánjának fia.

1330 jan. 14-én III. Endre halálával sírba dőlt a dicső Árpád-házi királyok férfiága. Ennek következtében a királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre. Midőn választásra került a dolog, három trónkövetelő lépett fel: Venczel, cseh király, Bajor Ottó és Róbert Károly Nápolyból.

A három közül mindegyik igényt tartott a koronára, és fegyveres erővel igyekezett azt érvényesíteni. A három trónkövetelő mindegyikének meg volt a maga nádora: Venczelé Trencséni Csák Máté, Róbert Károlyé Omode, Ottóé Kapos. Venczel fiával Magyarországba jött és rohammal elfoglalta Szepesvárt, melyből Róbert Károly a szepesi németek és Miklós, az előzött várnagy, segélyével kiszorította.

A vár megrohanása alkalmával kitűnteté magát Kokos mester, kinek vitézségéről megemlékezik Róbert Károly egy 1308-ban Czegléd közelében kiadott okiratában. Később 1327-ben Kokos mester, mivel gyermekei nem voltak, kérel-

[1]) Supp. Anal. P. I. 157. old.
[2]) Anal. Scep. P. I. 115. old. Századok 1872, 680. old.
[3]) Anal. Scep. P. III. 203. old.

mezi a királytól, hogy összes javait testvéreinek. Rikolfnak és Jánosnak, hagyhassa.[1])

A pártosok közt leghatalmasabb vala ezen időben Csák Péter fia, Mátyás, trencséni gróf és az ország nádora. Felső-Magyarország nagy része felett ő uralkodott. Birtoka Komáromtól a Kárpátokig terjedt, 12 megyéből állott és Mátyusföldnek hivatott. Csák fejedelmi jogokat gyakorolt, pénzt veretett, jobbágyaira adót vetett ki, várában királyi pompát fejtett ki, sőt kinevezte az ország legfőbb méltóságait.

Csák akart az országnak királyt adni, azért Róbert Károly királylyá választását, mely 1308-ban november 27-én Pest mellett a Rákoson történt, semminek nyilvánítá, magát tekinté egyedűlinek az országban, a ki hivatva van a királyválasztást eldönteni, és hogy szándékát keresztűlvigye, nem riadt vissza semmi eszköztől. És valóban a legiszonyúbb pusztításokat vitte végbe az országban. Hatalmába ejté Sáros várát és annak parancsnokává Demetert, Miklós fiát, tette.

Kényszeríté a szepesieket, hogy Venczelnek hűséget esküdjenek, városaikat megszállta katonáival, elfoglalta Szepesvárt, Lublót stb., mely várak csak nagy vérontás után foglaltattak ismét vissza.[2])

Csák hatalma napról napra növekedett és pedig oly mértékben, hogy képes volt több éven át hadat viselni Róbert Károly ellen.

Végre elhatározá magát Károly, hogy saját várában fogja megtámadni Csákot.

Midőn Csák erről értesült, tekintélyes hadi népet egyesített maga körűl, többek közt 1700 nehéz lovas felett rendelkezett. Így felkészűlvén, sietett várparancsnokának segítségére, mire Károly Sárosvár ostromával felhagyott és Szepesvárba vonúlt. Itt a szepesi bandériummal erősíté csapatait, mely bandérium a szepesi nemességből és a XXIV város német lakóiból alakúlt.

Most a király Kassa felé indúlt, miközben serege a rhodusi lovagokkal erősbödött; különösen pedig növekedett tekintélyben azáltal is, hogy Zách Feliczián a királyhoz csatlakozott. Zách kezdetben Csák pártján volt, miáltal méltóságokhoz és gazdagsághoz jutott.[3]) Róbert Károly, ki 1309 jun. 15-én harmadszor és 1310 aug. 27-én negyedszer is megkoronáztatott, a kassaiakon meg akarta boszúlni Omode nádor halálát, minek következtében ezek Csákot hívták segítségűl.

[1]) Anal. Scepus. P. I. 34. 124 és P. III. 204. old.
[2]) Anal. Scep. P. III. 204. old.
[3]) Anton Bonfin. Rerum Hung. Dec. II. Lib. IX. 248—250 old.

Csák seregeit Demeter, Sárosvár kapitánya, vezette, vele voltak a meggyilkolt Omode nádor fiai is:[1]) a királyi seregeket maga a király vezeté.

1312 junius 15-én Rozgonynál a Tarczafolyó mellett véres csatára került a dolog. Erről mondják, hogy a sajói csata után egy sem volt oly borzasztó és kegyetlen. Csák már visszavonulásra birta a királyi sereget, azt már majdnem megverte; de a döntő pillanatban jelent meg a csatatéren a szepesi bandérium és ennek segélyével Csák legyőzetett, hatalma mindenkorra megtöretett. (Meghalt 1321. márczius 18-án. — L. Dobner Monum. hist. Bohem. V. Századok 1872. 191. old.)

Ezen Róbert Károlyra nézve döntő kimenetelű csatában, melynek megnyerését Gentilis pápai követ egyedül a szepesi bandériumnak tulajdonítja, igen sok szepesi vérzett el; köztök a szepesi szászok grófja Jordán fia Elyas de Gorgou grófnak, ma Görgey, annak, ki a Menedék-kövön a karthauziaknak az adományt adta.[2])

1314-1327 II. Drugeth Fülöp nádor, szepesi és ujvári főispán.

A Homonnai Drugeth család, mely Bocacius János szerint az Olaszországból Salernóból ered, már a XVII. században kihalt.

Fülöp egyike volt Károly legjelesebb vezéreinek Csák Máté ellen. Midőn az utóbbi a király híveit nagyobb hévvel kezdte megtámadni a Szepességen és Lublót már elfoglalta, egyenesen Szepesvár ellen indult, melyet Fülöp védelmezett. Miután hosszabb ideig hiába ostromolta a várat, Szepesváralja és a káptalan ellen fordult, feldúlta és elhamvasztotta ezen helyeket. Fülöp nem akarta büntetlenül hagyni ezen kegyetlenséget, kirohant a várból, mely alkalommal könnyen fogságba esett volna, ha hű szolgája, Usz Miklós, nem szabadítja meg, fájdalom maga Usz Miklós azonban foglyúl esett. Ezen hősi tettről megemlékszik Róbert Károly egy 1323-ki okmányban.[3])

1328—1340. Drugeth Vilmos nádor, Szepes- és Ujvármegye főispánja. A politikai zavarok, melyek azon korban hazánkban uralkodtak, különösen a véres harczok, melyeknek színhelye a Szepesség volt, azt eredményezték, hogy a nemesi családok birtoka igen gyakran, a hadiszerencse változása szerint, különböző, sokszor jogtalan kezekbe került. Ezen bajon segítendő, megbízta Drugethet Róbert Károly, hogy a kérdéses birtokosok birtokjogát rendbe hozza. E czélból összegyűjté a szepességi nemességet a szepeshelyi káptalanban. Itt sok nemes család,

[1]) Anal. Scep. P. I. 121.
[2]) A Magyar. Kárpát-egyesület Évkönyve. II. 152. old.
[3]) Anal. Scep. P. III. 205. oldal. Századok 1872. 670. old.

mely nem bírta igazolni hiteles okmányokkal az általa tényleg bírt jószágok birtokjogát, elvesztette birtokait; ellenben azok, kik jogukat kimutatni képesek voltak, meghagyattak birtokaik háborítatlan élvezetében. Kevésbé szerencsés volt e tekintetben Péter, Szepesvár alvárnagya és Fülöp meghatalmazottja. Péter gyakran önkényüleg intézkedett, mint azt bizonyítja az eset a csötörtökfalviakkal. Ennek következtében meghagyá a király Vilmosnak, hogy a csötörtökfalviak jogai az alvárnagy által sértetlenül maradjanak.[1])

Drugeth alatt bizonyos Magister Petrus Aurifaber, Goldschmiednak is neveztetik, volt szepesi várnagy és Szepesmegye alispánja. Tulajdonképeni neve Gallicus volt, Simonnak fia, olaszországi eredetű Sienából.

Petrus de Senis aranyműves és rézmetsző volt. Érdemeiért, melyeket a vár védelme és annak megtartása körül szerzett, továbbá az ország új pecsétjének elkészitéseért, mivel a régi Mihály oláh vajda elleni hadjáratban elveszett, Róbert Károly 1331-ben Jamnik falut adományozta neki a Szepességen, mely jelenleg a Jóny-család birtoka [2])

Jegyzet. Drugeth Vilmos a sárosi várban 1330-ban terjedelmes végrendéletet csinált. Mivel a végrendeletből több tekintetben lehet következtetni az akkori társadalmi viszonyokra, futólagosan érintjük azt. Végrendeleti végrehajtóul Róbert Károly királyt jelölte ki. Hagyatékában előfordúl a többi közt 200 márka finom ezüstben, 10 nagy ezüst skutela, 12 ezüst pohár, 4 ezüst kanna, egy arany korona drága kövekkel kirakva, melyet Drugeth 100 márkáért vett, 8 kis ezüst skutela, 90 ezüst kanál, 90 darab vörös bársonyszövet és 19 bíbor ruha, 3 ezüst öv stb. és több játékszer, melyek Kőszeg várában őriztettek, továbbá egy aranyozott és drága kövekkel kirakott kereszt ezüstből, mely a szepesi várban őriztetett stb. Drugeth megemlékezett legközelebbi környezetéről és cseléd-ségéről is jelentékeny hagyományokkal.[3])

---

[1]) Anal. Scep. P. III. 206. old. stb.

[2]) Anal. Scp. P. I. 131.

[3]) Nejének Folyk Máriának 500 márkát hagyott jó ezüstben. A lőcsei biró rokonának Jánosnak, kit a király meghagyásából börtönbe vetett, és kinek minden házi szereit, melyek értéke 400 márkát tett, a király beleegyezésével magának eltulajdonította 150 ezüst márkát hagyott stb. — Gelnuchbánya (Göllniczbánya) birájának Nerengnek haláláért (pro censu homicidii) kit felháborodásában felakasztatott, noha büntetését Drugeth nyilatkozata szerint megérdemelte, mivel elismerte a vádakat, melyek ellene felhozattak, „a lelkiismeret foltjainak elfedésére“ és pro censu sui homicidii 25 ezüst márkát hagyott és még 5 márkát misékre stb. stb. Budai Keresztélynek 20 hordó bort, melynek árát Drugeth 30 ezüst márkára becsülte. (Anal. Scep. P. I. 127. old.)

1342-ben II. Tamás, tárnok, volt rövid ideig Szepesmegye főispánja.[1]) Róla csak annyit tudunk, hogy alatta András, a szászok grófja, panaszt emel I. Lajos királynál Tamás szepesi várnagy és Szepesmegye alispánja ellen, mivel „quondam terrae particulam". — 4 aratrumot — 120 holdjával számítva, a csötörtökfalviaktól elvenni és magának tulajdonítani akart.[2])

1345. Nicolaus II. de Peren Szepes- és Sárosvármegyék főispánja. Róla csak annyi ismeretes, hogy Szt.-Keresztre a minorita rendet és Hrabkóra a Szt. Ágostonról czímzett szerzeteseket hozta be, és több templomot épített.[3])

1346. Bogus, magister, várnagy és Szepesmegye alispánja. Ugyan azon évben Desew várnagy és alispán. (Lásd a Máriássyak levéltárát Markusfalván. Századok 1872. 670. old.)

1347—1352. Budaméri I. Konya János, Szepes, Sáros és Nógrád főispánja, Tamás erdélyi vajdának fia.

Konya kiváló hadiférfiú és I. Lajos király buzgó híve volt, ismételve kisérte a királyt nápolyi hadjáratában, melyet testvére András meggyilkolásának megboszúlása végett vezetett.

Konya buzgólkodásának volt köszönhető, hogy a szepesi nemesség is részt vett ezen hadjáratban. Mivel azonban egy okmányból kiviláglik, hogy István, a király testvére, magát szepesi és sárosi herczegnek nevezte, és Dalmátia, Horvátország és Szlavonia herczegi czímét is viselte, úgy látszik, hogy Konya Szepesvár és Szepesmegye helyettes kormányzója volt.[4])

1354. András, Ivánnak fia, Szepesmegye főispánja.[5]) Ő közvetítte I. Lajos alatt a sóárulást Lengyelországból a Szepességre.

1361. Jsip, várnagy (Századok 1872. 673. old.)

1365. Péter, Imre fia, főispán és szepesi várnagy.

1373—1380. I. Jakab, Detrich stefalvai gróf fia. Híres jogtudós, ki korában az ország külömböző részeiben több bonyolódott jogi kérdést elintézett.[6])

1393—1396 némely írók II. Szapolyay Jánost, Judex Curiae Regiae, említik mint Szepesvármegye főispánját. De nem bizonyos, vajjon Szapolyay valóban viselte-e a főispáni méltóságot.[7]) Péterfi szerint János Nikápolynál 1396-ban a törökök elleni csatában esett el.[8])

---

[1]) Anal. Scep. P. III. 209. old.
[2]) Anal. Scep. P. I 208. old.
[3]) Annal. Scep. P. III. 209. old.
[4]) Anal. Scep. P. III. 209. old.
[5]) Anal. Scep. P. III. 211. old.
[6]) Anal. Scep. P. III. 211. old.
[7]) Anal. Scep. P. III. 112. old.
[8]) Péterfi in Curia judicium regni Hungariae.

1396. Blasius várnagy [1]).

1409. György várnagy és alispán [2])

1410. II. Jakab szepesi főispán és várnagy. Egy 1422-ki okmányban Zsigmond király „Causarum in Scepus Provinciae nostrae Majestatis vertentium definitor“ kifejezéssel említi Jakabot [3]).

1411--1432. II. Berzeviczy Péter. Wagner említi ugyan Pétert Szepesv. főispánjai között, de kétséges, vajjon viselte-e a főispáni hivatalt. Berzeviczy több évet töltött Zsigmond udvaránál, és többször küldetett követül Lengyelországba. Róla mondják, hogy török fogságba került, melyből nagy összeg pénzen váltotta meg magát, mely megváltáshoz állítólag Zsigmond is hozzájárult [4]).

1416. János, Kázmérfalvi György fia, Szepesvár alispánja, Vice-Comes Castri Scepus [5]).

1434. III. Perényi János, Péternek, a székhelyek grófjának, fia.

Az ő érdeme, hogy helyreállította a szepesi várakat, városokat [6]) és falvakat, melyeket 1433-ban a husziták kegyetlenül elpusztítottak, midőn Zsigmond császári koronáztatása alkalmából Olaszországban járt.

Miután a husziták Csehországban és hazánkban mérhetetlen pusztitásokat okoztak, 1434-ben Lippan mellett Nagy Prokóp vezérlete alatt érzékeny vereséget szenvedtek Neuhausi Meinhardtól, a cseh rendek hadvezérétől, kinek sikerült kicsalni a huszitákat szekérvárukból, mely kétszáznál több kettős lánczczal egymáshoz kapcsolt hadiszekér által volt elsánczolva. Teljesen mind a mellett nem lettek legyőzve, mert a táborita még mindig sok várat és várost bírtak hatalmukban.

Mégis ezen csatának, melyben Kostka Vilmos, a cseh rendek vezére, Nagy Prokópot halálosan megsebesítette, Kis Prokóp pedig és a legtöbb táborita vezér a csatatéren marad-

---

[1]) Századok 1872. 673. old.
[2]) Századok 1872. 673. old.
[3]) Anal. Scep. P. III. 213. old.
[4]) Anal. Scep. P. III. 214. old.
[5]) Századok 1872. 674. old.
[6]) Különösen sokat szenvedtek volt a következő várak: Szepesvár, Lubló, Richnó, Késmárk és a podolini fellegvár, valamint Lőcse, Késmárk és Podolin erősitett városok. (Supl. Anal. Scep. P. II. — Kézirat a szepesszombati róm. kath. parókia levéltárában).

tak, meg volt azon következménye, hogy a többi táboriták lassan megadták magokat, úgy hogy Csehországnak és a szomszédtartományoknak nem kellett többé tőlök tartaniok.

Így végződtek a huszita zavarok, melyek ellen egész Németország seregei hiába szálltak síkra, a legyőzhetetlen csehek a csehek által győzettek le [1]).

1437. I. Rozgonyi György, Simonnak. Pozsony, Nyitra, Komárom és Szepesvármegyék főispánjának, a fia.

Erzsébet, Posthumus László anyja, halála után Rozgonyi Lászlóhoz pártolt, ki őt országbiróvá tette. László halála után Rozgonyi a magánéletbe vonúlt [2]).

1438. Rozgonyi István [3]) Pozsony- és Szepesvármegye főispánja.

István Zsigmond meghittjei között tartozott, követte őt Francziaországba, Angliába, Lombardiába és Aragoniába [4]), tevékeny részt vett a husziták elleni hadjáratban, legyőzte Saffranecz lengyel kapitányt [5]), ki ezen időben Podolin városát megszállva tartá. Rozgonyi Saffranecz legyőzésével megsemmísité annak hatalmát, minek következtében a többiek elszéledtek s Lengyelországba futottak [6]).

1440—1442. IV. Perényi Péter. Miután Ulászló, lengyel és magyar király, a megüresedett trónra meghivatott, Szandeczből Csorstin galicziai határhelységen át a Szepességre jött. Csorstynban két napig időzött, onnét a Szepességre indúlt és Késmárkon Perényi Miklós és többen ünnepélyesen fogadták. Késmárkon 12 napot töltött Ulászló, megerősité Perényit városi kormányzói hivatalában, maj. 4-én Késmárkról Iglóra jött és innét Szepesváraljára, hol meghált, azután pedig Szebenbe Sárosmegyébe ment.

---

[1]) Hussiten-Krieg 1—166. old.

[2]) Anal. Scep. P. III. 216. old.

[3]) **Jegyzet**. Rozgonyi István és György, pozsonyi grófok, Zsigmond királytól nyerték Szepesvárt a főispáni méltósaggal és 11 „kerületet" a Szepességen, melyek évi jövedelme 700 arany forintot tett. Ez adományhoz ama furcsa feltétel volt kötve, hogy a fentnevezettek annak csak addig lesznek birtokában, míg a királynak tetszeni fog. (L. Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. Kiadta a M. T. Akadémia történelmi bizottsága. II. köt. Budapest. 1872, 155. l.)

[4]) Anal. Scep. P. III. 216. old.

[5]) Anal. Scep. P. I. 53., 141. old.

[6]) Genersich: Merkwürdigkeiten der kön. Freistadt Kesmark. B. I. 155. old.

Ez alatt Albert király anyja, Erzsébet, megkoronáztatta három napos fiát, V. Lászlót. Ezen körülmény alkalmúl szolgált a legkárosabb viszálkodásokra Ulászló és Erzsébet között. Mindkettenfegyverrelakarták érvényesiteni jogaikat.

Erzsébet Brandeisi Giskrához vagy Iskrához fordúlt; ez Cseh- és Morvaországban valamint Sziléziában segédhadakat gyűjtött és megjelent Magyarországban. Erzsébet nem riadt vissza semmiféle eszközöktől, elzálogositotta Bécsben a magyar koronát 2400 aranyért, hogy Giskrát és ennek hadvezérét Axamithot támogathassa.

Giskra, ki magát a király főkapitányának és Sárosmegye főispánjának nevezé és mindent a megkoronázott V. László király nevében tett, rövid idő alatt meghódította egész Felső-Magyarországot. Rozgonyi Simon, egri püspök, Erzsébet ellensége, 1441 sikra szállt Giskra ellen, de nem volt elég ereje, hogy a hatalmas harczost legyőzze.

Megjelent Giskra a Szepességen is. 1441. okt. 15-én elfoglalta Késmárk városát [1]). Giskra hatalma rendkivül növekedett, midőn Erzsébet Pozsonyból (1242. jan. 28 án) reá bízta Körmöczöt és a többi bányavárosokat, őt Zólyomvármegye főispánjává és a bányavárosok parancsnokává nevezte ki, sőt reá bízta a kassai pénzverő hivatalt [2]).

Ugyan azon évben ostrom alá vette Richnó várát a Hernád mellett, mely vár Perényi Miklós birtoka volt.

Daczára a hősies védelemnek kénytelen volt Perényi feladni a várat, miután a várfalakat az ágyúgolyók nagyon megrongálták, a Rozgonyi által igért segítség meg nem érkezett, és az élelmi szerek is nagyon fogyatékán voltak; a várőrség azonban szabadon vonúlhatott ki. Giskra ezután jó karba helyeztette a várat. (Anal. Scep. II. 100).

1443-ban Szepesvár előtt jelent meg Giskra [3]); a vár

---

[1]) Anal. Scep. P. II. 99. old. Genersich Merkw der kön. Freistadt Kesmark. B. I. 164. old.

[2]) **Jegyzet**. Giskra V. László király nevére arany pénzt veretett.

[3]) **Jegyzet**. A szerencsétlenség, mely a vár elfoglalásával a Szepességre háramlott, kimondhatatlan káros következményű lett a magyar történelem irásra. Rozgonyi óvatosságból meghagyta, hogy az országos levéltár összes okiratai, melyek ős időkből fogva a szepesi káptalanban őriztettek, nehogy elpusztúljanak, helyeztessenek el Szepesvár tornyában. Rozgonyi óvatosságában nagyon csalódott, mert midőn a csehek elfoglalták a várat, az ott talált okmányokat mind megsemmisitették. A mi a mongol csordák pusztitó dühe után megmaradt, azt cseh harczosok teljesen megsemmisitették. (An. Scep. P. I. 35.)

parancsnoka Básk Péter volt, megbizva Rozgonyi által a vár védelmével. Az őrség vigyázatlansága következtében a vár elfoglaltatott és Axamith lett parancsnoka.

Giskrával két alvezére is jött Magyarországba, kik versenyeztek egymással a Szepesség elpusztitásában. Az egyik volt Berchal de Dobra, a másik Axamith Péter.

Berchal Miklós (V) de Dobra 1448--1462-ig uralkodott a Szepességen; féktelen természetű férfiú, ki rabló és gyilkos hadaival számtalan szerencsétlenséget okozott a Szepességnek. Felülmúlta az árulásban magát a fővezért Giskrát, ki őt egész idáig követte.

Miután azonban Mátyás király 1462-ben több várost és várat hatalmába ejtett, Berchal 16.000 frttal kárpótoltatott. Igy elhagyva a Szepességet Liptóba és Árvába ment, honnét 1474-ben elüzetett [1]).

Ulászló király egyik legnagyobb gondja vala, hogy Giskrától, a terhes vendégtől, szabadúljon. E czélból szerződésre lépett vele 1443-ban, minek következtében egy ideig nyugodtan maradt.

Midőn azonban az alig 20 éves Ulászló 1444. nov. 10-én Várnánál a törökök elleni ütközetben elesett, és Albert, V. László fia, a nemzet egyhangú óhajtására a trónt elfoglalá, Giskra közreműködése feleslegessé vált.

Kötelessége lett volna tehát az országot elhagyni. László ismételve szólította fel, hogy hagyja el az országot. E helyett Giskra túlzott követelésekkel lépett fel és nem akart tágítani.

Hogy a vérontás elkerültessék, alkudozásokba bocsátkoztak vele és 10.600 aranynyal elégítették ki, mindamellett csak három év múlva határozta el magát a távozásra.

Giskra visszatért ugyan Csehországba, de alvezére Axamith a Szepességen maradt és Giskra hátrahagyott zsoldosaiból 5000 emberből álló sereget szedett össze. Hogy pedig ezen embereket összetartsa, minden lovasnak egy vörös forintot, a gyalogosnak pedig fél forintot igért adni hetenként, ezen kivül pedig egyenlő részt a zsákmányból. Ezen csőcselék nép „Spolok bratrikov“, „Bratri“, „Fratriceli“ vagy „Testvérek“-nek hívta magát.

Az egész Szepesség rémületére Axamith a szepesi várban fészkelte be magát, a honnét több rabló kirohanásokat tett a közel környékre. Ilyenkor embertelen kegyetlenségeket követett el, míg végre a király parancsára Hunyady László, a kormányzó fia, 1453-ban késő őszszel Axamithot a szepesi várban körűlzárta és onnét kiverte; Axamith mind a mellett

[1]) Anal. Scep. P. III. 217. old.

népével együtt megmenekűlt és Sárosmegyébe Palocsa várába vonult. Ha Hunyady Lászlónak nem kellett volna atyja segitségére mennie Czilley ellen, akkor Axamith nem kerűlte volna ki megérdemlett sorsát.

E közben László király a királyi párt tanácsára visszahívta Giskrát Magyarországba. Ez másodszor a Szepesség és Felső-Magyarország ura lett 1455 nov. hóban László király Axamith megfenyitésével bízta meg, a ki Késmárkot elfoglalva tartá és a környéket nyugtalanítá. E czélból Giskra a csütörtökfalvi templom körűl sánczokat hányatott, megerősítette e helyet, hogy, mint a lőcsei krónika ad annum 1455 megjegyzi, védjék magokat Késmárk városa főembe.ei ellen.

A mondott évben tehát Giskra julius 20-tól szept. 8-áig ostromolta Késmárk városát, melyben a „testvérek“ főemberei Bartos de Brcal vezérlete alatt tanyáztak.

Alig érkezett meg Budára László király 1457. nov. 23-án Prágában bekövetkezett halálának hire, hol épen menyasszonyát, Magdolnát, várta Francziaországból, ismét kitört a magyarok között is a régi versengés. Ezen szomorú körűlmény alkalmúl szolgált Giskrának, hogy megujítsa hadjáratait. Miután a Szepesség nagy részét meghódította, egész hadi erejével Szepesvár előtt jelent meg. Hiába törekedett azonban ostrommal bevenni a várat, minden törekvése megtört Thurzó Márton várparancsnok állhatatosságán.

1460-ban sikerűlt Mátyás királynak Sáros és Richnó várat hatalmába keríteni, melyeket Giskra zsoldosai tartottak megszállva. Végre 1461-ben Mátyás király maga jött a cseh rablók ellen, Giskra rablóhada teljesen leveretett és mindenkorra megsemmisűlt [1]).

1463. Gregorius Marcus, várnagy és szepesi alispán. (Supl. Anal. II.)

1465—1487. Szapolyay Imre az ország nádora és Szepesmegye főispánja.

Szapolyay a Hunyady-ház legodaadóbb hívei közé tartozott. Fiatal korától kezdve Hunyady János szolgálatában állott, kezdetben mint nemes ifju, később mint titkára. A család körűl azáltal szerzett magának nagy érdemeket, hogy mindazon viszontagságok között, melyek a kormányzó családját és özvegyét érték, mint Melczer helyesen mondja, mindig őszinte odaadással bajtársa volt a családnak.

Érdemeinek méltó jutalmáúl 1460-ban Mátyás a korona

[1]) Melczer: Geschichtliche Darstellung des Zipser Schlosses, és Genersich: Merkwürdigkeiten der Stadt Kesmark. Kaschau 1804.

kincstárnokának és nagybányai kamaragrófnak nevezte ki. Imre a legmagasabb állami méltóságokat viselte: volt az ország nádora, Bosznia kormányzója, hol Jajcza ostrománál vitézül kitüntette magát, Horvát-, Tót- és Dalmátország bánja stb. A legnagyobb kegyben azonban 1465-ben részesíté Mátyás, midőn neki a szepesi várat 8 helységgel, melyek a XXIV városhoz tartoztak, örök időre ajándékozta. A várral együtt egyszersmind a szepesi örökös grófi címet is adományozá neki, Comes perpetuus terrae Scepusiensis [1]), Liber Baro.

E címmel jelentékeny politikai jogok voltak egybekötve, mint ilyen felett csak a királynak volt joga ítéletet hozni. Szapolyay volt a második örökös és szabad gróf az ország fenállása óta.

Előtte Hunyady János volt beszterczei örökös gróf. A harmadik örökös főispán Perényi Imre volt, ki II. Ulászlótól kapta ezen címet és Abaujmegye főispánja volt.

Szapolyay Imre tagja volt azon bizottságnak, mely 1474-ben Ófalván Szepesmegyében jött össze a békekötés tárgyalására, Mátyás és Kázmér lengyel király közt. [2]) A kötött szerződés értelmében a két király közűl egyiknek sem volt szabad a határokon várakat építeni és a rablókat támogatni, továbbá szabad járás-kelés biztosíttatik mind két ország kereskedőinek a régi közönséges utakon. Miután Mátyás király az említett szerződést aláírta, 1474 ápr. 23-án az ország által is kötelező erejűnek ismertetett el.

Szapolyay Imre meghalt 1487-ben örökösök nélkűl, minek következtében minden javai és méltóságai testvérére Istvánra szálltak [3]).

1469 Kazinkaj László, várnagy (An. Scep. P. IV. 15. old.)

1475 Pár-Lagy, várnagy (Supl. Anal. II.)

1480 Martinus de Frych, várnagy és Szapolyay Imre alispánja. [4])

1487–1499 II. Szapolyay István, Imrének idősb testvére, az ország nádora és Szepesmegye örökös főispánja [5]).

István mint az országos hadak főkapitánya (Ducatus Austriae) egy ideig Bécsben időzött.

Mátyás halála után, úgy látszik, aggódva a szepesi tartomány sorsa felett, azonnal írt Bécsből 1490 ápr. 23-án Szepesmegyéhez, Lőcse, Szeben, Eperjes, Bártfa és Kassa városokhoz, figyelmeztetvén ezeket a számtalan szenvedésekre, melyeket Szepes-

[1]) Anal. Scep. P. I. 145, 146.
[2]) Anal. Scep. P. I. 16, 69.
[3]) Anal. Scep. P. III. 219.
[4]) Századok 1872. 675.
[5]) Anal. Scep. P. III. 221. old.

megyének és az öt városnak a közel múlt években a csehektől elviselni kellett; egyszersmind felkéri, hogy szükség esetén támogassák Szepes- és Ujvár, Sáros, Torna, Palocsa és Zádor várakban levő kapitányait.

Midőn Mátyás király 1490-ben Bécsben meghalt, az ország nagyjai mellőzték fiát, Corvin Jánost, és Ulászló cseh királyt, III. Kázmér lengyel király fiát, választották királylyá, minek következtében Corvin János, ausztriai Miksa és Albert, lengyel herczeg, trónkövetelőkül léptek fel.

Az első kettő hamar megnyugodott, csak Albert nem. És daczára annak, hogy Albert kibékült Ulászló királylyal, mégis jelentékeny hadi néppel betört Magyarországba. Szapolyay István, szepesi gróf, indult ellene és 1491 decz. 24-én Eperjes előtt véres ütközetre került a dolog, melyben Albert egészen tönkre tétetett. Így legyőzetvén megigéré Szapolyaynak, hogy ezentúl Ulászlóval békességben akar élni. Ezek után Szapolyay meghívta Szepesvárba, hol a legfényesebben fogadta, és a lengyel határig díszesen elkisérte.

Hogy a Szapolyaynak adott igéret nagyobb kötelező erővel bírjon, Ulászló és Albert összejövetelt terveztek, mi 1492-ben meg is történt Lőcsén. [1])

E közben a lengyelek Albertet királyokúl választották. Ulászló Lőcsére utaztában meglátogatta Szapolyayt 1494-ben Szepesvárban.

1492 márcz. 21-én Szapolyay *) Budán nádorrá választatott. Nádorrá választatása következtében évi fizetése következőleg lett megalapítva:

a) Mint nádor kapott 4000 frt. készpénzt.

b) Sót 2000 frt. értékben.

c) Mint sárosmegyei főispán 400 frt, végre a korona és Visegrád várának őrizete czímen 1000 frtot, összesen 7400 frtot. [2])

Szapolyay István jeles hadvezér volt. Kitüntette magát

---

*) **Jegyzet.** Szapolyay idejében a Szepesség élénk kereskedést folytatott. Különösen bort és más czikkeket vittek ki Lengyelországba. Az utazás, illetőleg az áruk szállítása sok nehézséggel járt.

Midőn 1497-ben néhány lőcsei polgár borokért indult Alsó-Magyarországba, Bodollónál Abaujmegyében bizonyos Prechtel Péter fegyveres hatalommal rontott reájok és 9 szekeret vett el tőlök. Az elrabolt árúczikkek értéke meghaladta a kétezer forintot aranyban. Ezen erőszakosságért II. Ulászló törvény elé idézte Prechtelt. (Anal. Scep. P. I. 86—87. old.)

[1]) Anal. Scep. II. 115—119. old.

[2]) Bárdosi János Mold. v. Szep. dec. indag. Posonii 1802. 157. old.

a cseh Podiebrád és a lengyel Kázmér elleni háborúkban; nem kevesebb vitézséggel harczolt a törökök ellen, érdemeket szerzett a stiriai és osztrák viszályokban, miért is Mátyás és Uászló mindig nagyra becsülték.*)

1492 Goblinus György várnagy és alispán.[1])

1500—1527 IV. Szapolyay János, erdélyi vajda, Szepes örökös és több megye, nevezetesen Liptó főispánja, magyar király (1527—1540), Istvánnak fia, Bél szerint 1490-ben a szepesi várban született. (Prodromus 100 old.)

Mikor János a férfi kort elérte, atyja meghalt. Máriássy István adatott oldala mellé, ki a Szapolyay-család iránti teljes odaadással Szepesmegye ügyeit is vezette.

A csak két óráig tartó szerencsétlen mohácsi csata után 1526 augusztus 29-kén, hazánk történetének leggyászosabb napja — mely csatában II. Lajos is elesett — a nemzet a trón betöltésénél Szapolyay és Ferdinand közt két pártra szakadt. Szapolyay, ki már negyven várat vallott sajátjának Magyarországban, sok országnagy által Tokajban, illetőleg Székesfehérvárott 1526 nov. 11. királylyá választatott, miután Tokajban elhatározták, hogy csak magyar születésű foglalhatja el a magyar trónt. Ferdinand ugyanazon év decz. 17-én Pozsonyban királylyá választatott, mely választás 1527 szept. 8-kán Budán az országgyűlés által is megerősíttetett, és ugyanazon koronával ugyanazon püspök koronázta meg Ferdinándot Székesfehérvárott, ki egy évvel Szapolyayt koronázta. Az ellenkirályok fegyveres hatalommal törekedtek megtartani a trónt, változó szerencsével harczoltak, míg végre Szinyér-Váralja mellett Szatmármegyében az ütközet Ferdinand javára dönté el az ügyet.

Ezen csata következtében Szapolyay egyik várát a másik után veszíté el, Tarnovba Galicziába vonúlt tehát, hol egy egész évig tartózkodott Laszky Jeromosnál.

1528 április havában Thurn lovag 300 lovassal jelent meg a Szepességen. Miután Katzianerrel egyesült, ostrom alá vette Szepesvárt. Derencsényi Miklós, kire János király a várparancsnokságot bízta, mit sem akart tudni arról, hogy a várat az osztrákoknak feladja. Midőn azonban megkezlődött

*) **Jegyzet**. Összehasonlitás kedvéért, hogy mennyire változott 311 év alatt hazánkban az ingatlanok értéke álljon itt a következő. 1184. körül 1 márkáért egész parasztteltet a jobbágyokkal együtt lehetett vásárolni, 2 márkáért nemes kuriát az épületekket együtt, 10 márkáért egy tölennyáron járó malmot, és 100 m. egész várat adtak el. Rufinus, pápai küldött, 1317-ben Magyarországot beutazván, naponként összes kiadásainak fedezésére fél márkát kapott. 1490 és 1495 között egy hold földet 40 denáron lehetett megvenni, 150 holdat 3 márkáért, egy teljes parasztteltet egy márkáért = 4 frt. (Nagyváradi püspökség története. Nagy-Várad 1883. I, 175. és 330.)

[1]) Századok 1872. 675. old.

az ostrom, az ágyúgolyók, melyeket Ferdinand vezérei a várra zúdítottak, csakhamar meggyőzék Derencsényit arról, hogy hiába törekedik megtartani a várat.*)

Ennek következtében feladta azt a császáriaknak, kivonúlt övéivel, lévén a Katzianerrel kötött ‚szerződés szerint szabad kivonulás biztosítva az őrségnek.

Így került Felső-Magyarország egyik legfőbb vára, Szepesvár**). Ferdinand hatalmába és Perner Kristófra bizatott.

1528—1543 Laszky Jeromos Szepesmegye főispánja. Címe következőleg hangzott: Hieronymus de Laszko et in Ritphian, Palatinus Sandomiriensis, Vojvoda Transilvaniae ac Siculorum et Scepusiensis Comes Perpetuus.[1])

Szapolyay, ki Tarnov várában hosszabb időt töltött, utat és módot keresett, miként juthatna ismét az elvesztett hatalom birtokába. „Acheronta movebo“ fenyegetéssel küldte Szapolyay Laszky Jeromost Konstantinápolyba II. Szolimánhoz. Laszkynak sikerült azon sok akadály daczára, melyeket I. Ferdinand Szoliman udvaránál János király elé vetett, Gritti Lajos ékszerárús közvetitésével a szultánt Szapolyay ügyének megnyerni.

Laszky fáradozásait János király Szepesvár, a szepesi örökös főispánság, Késmárk, Dunavecz, Rychno, Göllnicz várak és több más helység adományozásával jutalmazta.[2])

Fájdalom, Laszky ezen kitüntetést, illetőleg adományozást a Szepesség kifosztására használta fel. Több kihágást követett el, míg Szapolyay János kénytelen volt őt elfogatni és Budán börtönbe vetni.

Laszky Jeromossal csaknem egy időben volt Bethlenfalvi I. Thurzó Elek Szepesmegye örökös főispánja. Thurzó egyik legbuzgóbb híve volt I. Ferdinandnak, ki neki 1527 október havában Szepesvárat, Szepesmegye örökös főispánságát adományozta, melyek birtokába azonban csak később juthatott.[3])

Thurzó Elek ellenébe Szapolyay János Laszky Jeromost

*) **Jegyzet.** Annak jellemzéseül, mily mozgalmas politikai élet volt ezen időben hazánkban, felemlithető, hogy tiz év alatt 1526—1536, 13 országgyülés és 15 tartományi gyülés tartatott hazánkban, Erdélyben 26 és Horvátországban 27. (Századok 1874. 649. old.)

) **Jegyzet. Midőn Katzianer a várat birtokába vette a Derencsényivel kötött egyezség szerint, a várban levő azon okmányok, melyek a Szapolyay-családot valamint az ország szabadságait illeték, Ferdinand birtokába mentek át és később a pozsonyi várba vitettek. I. Ferdinand 1548-ban meghagyta ezen okmányok revisióját. Megtörtént-e az átvizsgálás vagy nem, nem tudjuk. Úgy látszik azonban, hogy a legfontosabb okmányok mégis elvesztek, miután jelenleg azok közül csak elvétve fordúl elő egy-egy. (Anal. Scep. P. III. 222. old.)

[1]) Anal. Scep. P. III. 223. old.

[2]) Anal. Scepus. P. I. 36. old.

[3]) Bárdossy J. Mold. v. Szep. Dec. indag. Posonii 1802. 18., 140. old.

helyezte, ezt Tarnovban, mint már féntebb említve volt, 1528 szept. 30. Szepesmegye főispánjává nevezte ki, neki ajándékozta Szepesvárt és több más helységet. Így Thurzó nem volt a vár biztos birtokában, és csak 1531. ápr. 23-án adták át neki a várat I. Ferdinand meghagyásából Lomniczi Horváth János, szepesi prépost, és Ryby kapitány [1]).

1538. febr. 24-én Szapolyay megkötötte Ferdinanddal a nagyváradi békét és a következő évben házasságra lépett Zsigmond lengyel király leányával, Izabellával, ki Szapolyaytól és a lengyelektől 140.000 aranyat kapott nászajándékúl.

Izabella 1540. jul. 7-én fiút szült, ki a keresztségben János Zsigmond nevet kapott, tizennégy nappal a fiú születése után meghalt az atya Székesfehérvárott.

Azon ürügy alatt, hogy a kiskorú János Zsigmond jogait kivánja védelmezni, 1541-ben megjelent Szolimán Magyarországon. Megjelenése a legszomorúbb következményeket vonta maga után. Elfoglalta Budát és az ország nagy részét. Ennek következtében Magyarország 145 évig viselte a török hatalom igáját.

1542. jul. 21-én Izabella Ferdinanddal szerződésre lépett, mely szerint Ferdinand visszaadja János Zsigmondnak minden ősi birtokait, tehát Szepesvárt is. Izabella pedig igéré, hogy minden várost és várat Erdélyben és Magyarországon Ferdinandnak ad át és kiszolgáltatja a koronát. [2])

Ekkor Thurzó parancsot kapott, adja át a várat Szapolyay János fiának. Thurzó kérelmezett az udvarnál a vár iránt és azért megfelelő kárpótlást kivánt. Miután czélját nem érte el, letette minden méltóságait és magánéletbe vonúlt. 1543-ban fiörökös nélkűl mult ki és Lőcsén temettetett el.*)

A vár tényleg nem vétetett el Thurzótól, mivel Izabella

---

[1]) Anal. Scep. P. II. 14. old.

[2]) Anal. Scep. P. I. 43—45. old.

*) **Jegyzet.** I Ferdinand beleegyezésével Thurzó Anna és Erzsébet két leányának hagyta Szepesvárt minden hozzátartozandósággal, állott pedig ez következő városokból: Myllenbach, Issak (ma Zsákócz), Kapyszdorf (Káposztafalva), Quintoforum (Csütörtökhely), Somogy (Sümeg), Sperendof, Quirinum (Illésfalva), Palmarum (Pálmafalva), Dyonisium (Dénesfalva), Odoryn, Evlenbach (Velbach), és következő helységekből: Janowecz (Janócz), Bethania (Mindszent), Hotkócz, Sygra, Dubrawa, Olsawa, Beharocz, Baldocz, Nádasd (Terstyán), Dománfalva, Zlathyna, (Szlatvin), Gerekowcz (Harakócz), és Woykocz egy részéből. És habár az említett két örököst 1544 a vár és a várjavak birtokába törvényesen „beiktatták“ (Generosarum D. D. Annae et Elisabethae filiarum Alexii Thurzo super totali Castro Scepusiensi ac oppidis et villis Ejusdem Anno 1544 cc. Eredeti okmány a szepesi káptalan országos levéltárában), mindazáltal, mint látni fogjuk, elvették a két leánytól ezen hagyatékot.

a Ferdinanddal kötött szerződés feltételeinek egyikét sem tartotta meg

1556-ban János Zsigmondot Erdélyben Magyarország királyának kiáltották ki. Izabellának egyik hővágya volt fiának, a 17 éves János Zsigmondnak, egybekelése I. Ferdinand leányával, úgy akarván a közte és Ferdinand közt fennálló viszálynak véget vetni, ezen terv idejében súlyos betegség lepte meg s meghalt Belgrádban 1559-ben.

János Zsigmond, ki királyi czímet viselt, I. Ferdinandnak 1564-ban bekövetkezett halála után változó szerencsével folytatta a háborút Miksa ellen, mig végre 1570-ben egyezségre léptek. Egy évvel ezután János Zsigmond sirba szállt, és vele kihalt a Szapolyay- vagy a mint másképen is nevezték, a Deák-család férfiága A Szapolyay-ház Zsigmond alatt kezdett emelkedni, János és Mátyás alatt a legfőbb méltóságokig jutott és dús vagyon birtokában csaknem két századig virágzott.

A Szapolyay-család Horvátországból ered. Szapolyay István fiai, János és Imre, rendkivüli gyorsasággal emelkedtek tekintélyben, befolyás- és gazdagságban. A Szepességen kivül, mint Schwendtner állitja (Schwendtner T. II. P. 711), 70 vára volt. Lehotzky szerint (Stemathographia II. 436—443 old.) 39 vára és 20 városa volt a Szapolyay-családnak csak Magyarországon, nem számítva az erdélyi birtokokat. (Bőv. l. An. Scep. P. IV. 1-45).

1545—1548 Bethlenfalvi Thurzó János, Elek testvére és minden javainak örököse.

János idejének legnagyobb részét Siléziában tölté, hol nagy birtokai voltak. A vár alparancsnokává Bornemisza Miklóst tette, de csak hét év múlva juthatott a vár birtokába, mivel Báthory András [1]) Thurzó János leányát birta nőül, annak birtoklását kérdésessé tette, míg végre Thurzó I. Ferdinandhoz intézett kérelem folytán megkapta és 1550 máj. 3-án maga és testvérei, Bernát s az ifjabb György, részére átvette Báthory András meghagyásából Zolnoky Benedek, akkori várparancsnok, és Ketzer Ferencz várnagytól [2]).

Egy okmányból, melyet Thurzó János 1556. junius 20-án Szepesvárban állított ki, világos, hogy alatta a vár hadi szerekben és felszerelésben nagy hiányt szenvedett [3]).

Az illető okmány szó szerint igy hangzik: „Ich Hanns Thurzó von Bethlehemsdorff, Graff am Czips, freyher auf Boynitz etc.. Verkehne mit diesem Brieff vor mich, meine

[1]) Anal. Scep. P. III. 225. old

[2]) Anal. Scep. P. I. 46. old., és Resignatio terrarum arabilium per familiares magnifici Domini Andreae de Báthory Varalliensibus 1550. Eredeti okmány a szepes-váraljai városi levéltárban.

[3]) Anal. Scep. P. I. 97. old.

Erben, und Erbnemen, das wir die Ersamen Namhaftigen Weisen Herrn Richter und Roth der kuniglichen Stadt Leutsch, erstlich im tausendem fünfhunderten und fünfzigsten Jor, wie ich dieses Schloss gantz wüste und lehr an proviandt geschütz und Munition eingenommen, zue meiner Notturfft und Brauch gelehen haben ein Falckonetel mit einem Sawkopff und tzwe Scharffetinel ohne Kuegel. Czum ander in diesem tausenden fünfhunderten und sechs und funftzigsten Jor in dem unfriedt tzue Beschitzunge dieses Hauses wider den Bebeck und andere Rebelles und Feinde Römischer Kays. Majestät unsers aller genedigsten Hern viederumb aff mein anlangen gelihen haben tzwe Falckenetel tzimlicher grosse tzwen Doppelhoken vier Sturmhoken und acht Czentner grob pulver minus 22 Pfd. und ein und dreitzig Eysern Kugeln, zue dem letzten tzween Falckeneteln gehorende Sölchsgeschütz Kugel und Pulver vorspreche, und gebe ich vor mich meine Erben und Erbnehmen obgedachten Herrn Richter und Roth der Stadt Lewtsch volkomlich on allen Schaden zue guten danck vieder zuestellen und über antuorten (und im Fall, do Gott von sey) so etwann ein Schaden oder vorwarlosung an gemelten geschütze und pulver geschehe, das ich es ihnen nicht gar oder gantzlich Wiederumb zue stellen konde, so verpflichte ich mich vor mich, meine Erben und Erbnehmen sintemal es ihnen sowol tzue guth als mir geschehen ist, mit ihnen dem Richter und Roht in billicher Schatzung obgemeldteter Sthuck und Munition zue vortragen, und sie betzalen und genugsam vergnügen ausmeinen güttern wo sie gelegen. — Czu mehrer Sicherheit hab ich diese meine obligation mit gutten Roth und wissen meinen getrawen Diener der Edlen Cristoff Pothurnyai haubtmanns, Erasmi Windeck Rentmeisters, Alexandri Repfcher Stalmeisters und Bernhardi Schwob unther Burggraffes gestellet und brieflich verfassen lassen welchen brieff ich mit meinen gewohlichen petschir verfertiget und mit eigner hand unterschrieben. Geschen und geben auf Zipserhaus den XX. Junii Im MDLVI. Jor".

Thurzó alatt bizonyos Pavschner volt a vár parancsnoka, igen kegyetlen ember, ki, amint látszik, feladatául tűzte ki, hogy a vár egyes alattvalóit zsarolásokkal nyugtalanítsa. Különösen a lelkészek voltak kitéve határtalan birtokvágyának. Pavschner egy alkalommal fegyveres néppel szállotta meg a zsákóczi, más néven eisdorfi paplakot, kivettette abból fegyvereseivel a 80 éves lelkészt, ki közel 33 évig viselte ott a lelkészi hivatalt; azután kicsépeltétte az említett lelkésznek minden termését, elvette 200 fillérjét készpénzben és kirabolta egészen a paplakot. Ezen és más kegyetlenségeiért a XXIV

szepesi város bevádolta a szepesi prépostnál, a XIII város lelkészei pedig a lengyel királynál [1]).

Míg Báthory és Thurzó a vár birtokáért versengtek, azalatt egy ezen időben híres rabló Scharschko, kassai születésű, ki a versengések közt készséggel állott a legtöbbet fizetőnek szolgálatába, Szepesvárra vetette szemét. A várban található gazdag kincsek ingerlék rabló vágyát. A várőrség nehány emberével megismerkedett és miután némi kecsegtetésekkel bizalmukat megnyertnek vélte, felfedezte előttök szándékát a vár kirablását illetőleg. Szándékának végrehajtására apr. 27-ének éjszakáját jelölte ki 1543-ban.

Meg lett beszélve, hogy őt társaival együtt kötélen felhuzzák és egy meghatározott ablakon a várba bocsátják.

Azonban a katonák, kik, hogy a rablót elfogják, színleg meghagyták magokat vesztegetni, megmaradtak hűségükben.

Mindent felfedeztek előljáróiknak Pavschner György és Bornemisza Miklós várparancsnoknak. Mindketten örültek a felfedezésnek és készültek a vakmerő rabló fogadására.

A meghatározott éjjel 10 órakor valóban megjelentek a rablók a vár alatt Scharschko vezetése alatt. Az adott jelre egyiket a másik után húzták fel a kötélen.

Tizennyolczan voltak már fent és most Scharschkón volt a sor. Megjelent az ablaknyilásnál és megrémült, midőn a sok katonát látta s a köztök halkan ugyan, de érthetően kiejtett szavakat hallotta: ez Scharschko.

Látta, hogy el van árulva, lábaival tehát a falnak támaszkodott és vonakodott belépni. Ezen szoroltságában teli torokkal kiáltá: ereszszék le vissza. A kiáltásra előugrik a várkatonák közül egy az ablakhoz és kardjának egy vágásával ketté metszi a kötelet, mire Scharschko hátra esik és nyakát szegi.

De a várban most rémítő mészárlás keletkezett, a tizennyolcz felhuzott rabló még nem volt lefegyverezve, ezek védelemre keltek a közel száz főnyi várőrséggel szemben. Mint erős és rendkivül vakmerő férfiak, kik vesztüket kikerülhetetlennek látták, vitézül harczoltak, kiszorították a katonákat a vár felső részéből egészen a második várkapuig, és már-már győzők leendettek, ha a kezdetben sötétségben és a legnagyobb zavarban folyt ütközetnek nem vet véget a meggyúladt lőportorony felrobbanása. Hét rabló agyonüttetett, kettő a vár fokáról letaszíttatott és nyolcz fogságba került.

A vár főparancsnoka, Pavschner, kiről mellékesen legyen

[1]) Anal. Scep. P. II. 232. old. A Thurzókat illetőleg: „Történelmi tanulmányok, irta ifjabb Kubinyi Miklós 1872.

megjegyezve, csak négy évig volt várnagy, többekkel együtt légbe repült és testét több napi keresés után sem találtákmeg [1]).

Moler, esperes és lőcsei lelkész, szerint sok keresés után végre áldozó csütörtökön megtalálták a hullát teljes fegyverzetben a falon fekve a kis víztartónál (helyrajzi térkép 24. sz.) egészen kővel elborítva; május 3-án (1543) Lőcsére vitték, hol el is temettetett. (Lásd történelmi szelvények Babura Lászlótól. Magyar Állam 1881. máj. 12.)

1559—1583 Bethlenfalvi Thurzó Szaniszló.

Mint elődei alatt, úgy alatta is kitört a viszálkodás közte és Thurzó Elek leányai között a várjavak birtoklása felett. Jogérvényes bizonyítékok hiányában Thurzó Elek leányai követelésükkel elutasíttattak és Szaniszló valamint utódai a vár birtokában meghagyattak.

Köztudomású, hogy Thurzó Szaniszló egyik legbuzgóbb híve volt a reformátiónak. Ez azonban nem akadályozta bírvágyát, és a zaklatta azon lelkészeket is, ki az uj tannak hívei voltak. Egy alkalommal a XI. város lelkészeinek tizedét a földeken elvétette és saját csűreibe vitette. Hasonló erőszakoskodást követett el már előbb Lomnitzky, ki mint lublói várkapitány, 1554. a XIII. városi lelkészek tizedének felét vétette el. (Matr. Moler 450. Wagner Pars II. 257. old.)

Az illésfalvi lelkészt, mivel sz. Miklós képét a főoltárról levette és mással takarta le, érzékenyen büntette meg Thurzó Szaniszló.

Miután Szaniszló 20 évig ura volt a várnak és kormányozta a megyét, külföldre ment és 1583-ban szülőhelyén Augsburgban meghalt [2]).

Szaniszló alatt 1573-ban bizonyos Ripscher Sándor volt várkapitány, igen nyers férfiú, ki ifjú korát lovak és kutyák idomításával tölté el. Ezen ember telhetetlenül zsarolta a XI. városi lelkészeket [3]).

1584—1594 II. Bethlenfalvi Thurzó Elek. Az általános félelem következtében, hogy a törökök Magyarországra törnek és valószínüleg a Szepességet is meglátogatják, 1588-ban elhatározta Szepesmegye: azon esetre, ha törökök elleni felkelés szükségessé válnék, az adófizetők nem „viritim“, hanem minden „porta“ után csak két fegyveressel tartoznak járúlni a felkeléshez, mivel igen sok a férfiak közt a gyenge és öreg, ellenben a bányavárosok, Thurzó, Salm és a Máriássyak alatt-

[1]) Geschichtliche Darstellung des Zipser Schlosses und des Zipser Domkapitels nebst der dortigen Kathedral-Kirche zum H. Martin von J. Melczer; továbbá Anal. Scep. P. II. 236. old.

[2]) Anal. Scep. P. III. 225. old.

[3]) Matric. Moler 530. old.

valói, mivel a veszélyhez közelebb állanak. viritim tartoznak felkelni.

Elek kieszközölte Rudolf királynál, hogy a megye új pecsétet használhasson következő felirattal. „Sigillum Comitatus Scepusiensis 1593“, heraldikai jelvénye pedig a megye négy nevezetesebb nemesi családjainak czímereiből vétessenek. Ezek: az egyszarvú a Thurzó, az oroszlán a Tököly, a kecskebak a Berzeviczy és a liliom a Dráveczky családé. Az utóbbi czimertani jelvény állitólag egy faágat jelképez és a Garga vagy másképen Görgey család jelvénye.

A megye régi pecsétje négy részre volt osztva, mint a megye négy járásra ugyanannyi szolgabiróval, a járási pecséten két betű volt külön mindegyiken: „S. E. — P. U. — S. I. — U. M.“ [1])

Elek meghalt 1549. márczius 5-én és Lőcsén temettetett el.*)

1594—1603. II. Bethenfalvi Thurzó Szaniszló.

Atyja halála után Szaniszló vette át a megye vezetését [2]). Rémitő idők következtek ezután hazánkra. 1599-ben a tatárok törtek be Alsó- és Felső-Magyarországba, elpusztítottak 150 helységet és sok lakost hurczoltak fogságra.

November és deczember hóban Bocskay hajdui jelentek meg a Szepességen, borzasztó kegyetlenségeket vivén végbe, míg végre a szepesi lakosok felkeltek ellenök és kiűzték őket.

1600-ban ismét megjelentek a hajdúk és több helységet kifosztottak. Erre irtóztató éhség következett, utána döghalál, melyek sok ezer embert öltek meg.[3])

Szaniszló 1603-ban önként lépett vissza a megye kormányzásától.

1603—1614 Thurzó Kristof Szepes- és Sárosmegyék főispánja.

Bocskay István, erdélyi fejedelem, azon felszólitással, hogy az ország megsértett jogait és szabadalmait és az elnyomott protestánsokat akarja megboszúlni, kitűzvén a felkelés zászlóját, nagy zavart idézett elő az országban. Rudolf király a rohamosan terjedő felkelés elnyomására elküldé ugyan Barbiano Belgiojoso grófot fegyveres haddal az országba, de ez

[1]) Anal. Scep. P. III. 226. old. Bél in Podromo Regni Hungariae antiquae et novae 84. old. és Bohus György P. I. Scepusii Gener. C. III.

*) **Jegyzet.** Alatta 1584. jun. 15-én hozott a megye határozatot a Gergely-féle naptár ellen. Anal. Scep. P. I. 30. old.

[2]) Anal. Scep. P. III. 227. old.

[3]) 1600-ban a Szepességen rendkivüli drágaság uralkodott: egy mérő buza ára 420, rozs 350, árpa 300, zab 125, korpa 100, kása 125, tengeri 200 dénár volt. (Lásd Genersich Merkwürdigkeiten der kön. Freistadt Kesmark P. I. K. 310. old., továbbá Anal. Scep. P. II. 19. old. sat.

Diószeg mellett Biharmegyében érzékeny vereséget szenvedett Bocskay hadaitól. Belgiojoso ennek következtében nejével együtt a szepesi várba menekült, hová Lippay Balázs, Bocskay hadainak fővezére, Tharjány Demeter kapatányt küldte utána, ki október elején meg is jelent a Szepességen és azzal kezdte meg működését a császári hadak ellen, hogy okt. 15-én a káptalant kifosztotta és felgyujtotta.

1604 okt. 9-én Tharjány körülzárolta a szepesi várat nehány száz hajdúval.

Miután négy héten át hiába lövettte és ismételve ostromolta a várat, de az ostromot Thurzó Kristóf győzelmesen mindig visszaverte, Tharjány Demeter visszavonúlt, mert értésére esett, hogy Basta tábornok a szorongatott Belgiojoso segélyére közlekedik. Okt. 8-án Tharjány felhagyott az ostrommal és Sárosmegyén át Kassára vonúlt, elvesztvén több embert és néhány ágyút, mélyeket a lőcseiektől elvett [1]).

Nemsokára ezután Thurzó 1605-ben Bocskayhoz pártolt. Általában Thurzó ingatag jellemű volt, majd a királylyal, majd Bocskayval tartott*).

Thurzó meghalt 1614. ápr. 7-én és ugyanazon év május 26-án Lőcsén eltemettetett [2]).

1614—1625 II Thurzó Szaniszló másodszor Szepesmegye főispánja; a mosonyi országgyűlésen az ország nádorává választatott.

Szaniszló nagyon elősegítette, hogy II. Ferdinand és Bethlen Gábor között a béke Nikolsburgban 1621-ben létre jött.

Thurzó 1624 szept. 3-án kieszközölte Ferdinand királytól Szepesmegye részére a jogot, hogy veres pecsétet használhasson az eddig gyakorlatban volt zöld helyett [3]).

Szaniszló**) 1624 junius 29-én halt meg és 1625. jan. 12-én eltemettetett a szt. Jakab templomban Lőcsén [4]).

---

[1]) Anal. Scepus. P. III. 228.

[2]) Anal. Scep. P. II. 22 és P. IV. 128.

*) **Jegyzet.** 1613-ban állittatott fel az első papirmalom a Szepességen, Teplicskán, illetőleg Magyarországon Spillenberg lőcsei orvos által. (Anal. Scep. P. II. 22.)

[3]) Anal. Scep. P. III. 230.

) **Jegyzet. Szaniszló életének utolsó két évében rendkivül nyomasztók voltak a körülmények a Szepességen. 1622-ben iszonyú pestis dühöngött, mely az amberek ezreit pusztitotta el; erre nagy drágaság következett. Egy köböl búza ára 4 frt; egy köböl rozs 3 frt. 50. denár; árpa 3 frt; zab 2 frt; egy font borjú- vagy sertés-hús 10, egy itcze bor 50, egy pint sör 6 régi denár; a szegények a mogyorófa rügyeit őrölték, korpa közé vegyitették és kenyeret készitettek belőle. (Lásd Anal: Scep. P. II. 23.)

[4]) Matricula Golcz 331, eredeti okmány a szepesi káptalan levéltárában.

1625—1627 III. Szaniszló, az előbbinek fia, 1625 junius 7-én főispáni hivatalába ünnepélyesen beiktattatott s 1627 decz. 24-én meghalt [1])

1628—1635. Thurzó Ádám, III. Szaniszló ifjabb testvére, meghalt 1635 nov. 13-án.

1635—1636. I. Thurzó Mihály, a család utolsó férfi sarjadéka. Meghalt aug. 11-én 1636 *).

Mihály javai, melyeknek értékét két millióra becsülték, visszaéstek a koronára.

A Thurzó-család számos női tagja, II. Ferdinand király rendeleténél fogva, a törvényes részt kapta a birtok-tömegből, a többi birtok pedig időközönként a haza és király körül érdemeket szerzett férfiak megjutalmazására fordíttatott [2])

1638—1662. III. Csáky István gróf, Szepesmegye örökös főispánja.

II. Ferdinandot, ki 1637-ben halt meg, fia III. Ferdinand követte az uralkodásban.

I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem, támogatva a svéd protestansoktól, 20.000 emberrel betört Magyarországba. Ezen felkelésnek véget vetett a linczi béke. Később a westphali béke adott nyugalmat a sokat zaklatott országoknak.

III. Ferdinand idejében a vallási és politikai zavarok között kitűnt egy férfiú, Csáky István, mint a Habsburgház hű támasza. Egyenlő állhatatossággal küzdött úgy a törökök, mint Rákóczy ellen.

Istvánnak már 24 éves korában tekintélyes férfiúnak kellett lennie, mert már Kolozsmegye főispánja volt Erdélyben. Bethlen Gábor halála után, még csak 27 éves, közel kilátásai voltak, hogy Erdély fejedelmévé választják.

Szendrőre Borsodmegyébe vonúlt vissza. Elismeréseül érdemeinek, melyeket mint alattvaló és kipróbált katona szerzett, Csáky István gróf de Keresztszegh (Keres-Szeghi), Csáky

---

[1]) Anal. Scep. P. III. 232.

*) Thurzó Mihály fia volt Kristófnak, ki 1614 ápr. 7-én mint protestáns halt meg. Az özvegy Erdődy Zsuzsanna Káldi Mártont, testvérét Györgynek, ki a szt. irást magyarra fordítá, több jesuitával együtt meghívta a Szepességre. — Erdődy Zsuzsanna a várban ujra behozta a katholikus isteni tiszteletet, ezen hitben nevelte gyermekeit is. Alatta lettek Zsegra, Mindszent, Dubrava, Polyanócz és Domanyócz ismét katholikus községek. Meghalt 1636. (Lásd Molnár István könyvház VI. 30. szakasz és XIV., továbbá Knauz történ. II. 366).

[2]) Többet a Thurzó-családról: Árva vára, történelmi tanulmány, irta ifj. Kubinyi M. Pest 1872. Anal. Scep. P. I.—III. Supl. Anal. Bárdossy P. I. Matricula Golcz. Monumenta Hungariae Archaeologica vol III. P. II. Budapest. 1878 stb. Leber: Die Ritterburgen, Raucheneck, Scharfeneck und Rauchenstein. Wien 1814.

Istvánnak és Wesselényi Annának fia, 1638 márczius 25-én a szepesi várat kapta a hozzátartozó birtokokkal és az örökös főispáni méltósággal. A vár és javak háborítatlan birtokába csak a zavarok lecsillapulása után juthatott. 1640-ben István már a szepesi várban lakott [1]).

Az adománylevélben, mely által III. Ferdinand 1651-ben Csáky Istvánt a részére már előbb adományozott vár és a hozzátartozó javak birtokában megerősíti, egyenként soroltatnak fel érdemei. Többek közt felemlíti az adománylevél, hogy István Szendrőnél a törökök ellen hősiesen harczolt, hogy a Rákóczy György által támasztott fölkelés alkalmával a lengyel sereg számára, melyet Ferdinándnak toborzottak, 18.000 forintot, továbbá a Rákóczy felkelés egész ideje alatt a szepesi várban levő katonaságnak 6000 frtot és az Ulászló lengyel királyhoz küldött követség költségeire 10.000 forintot költött stb.

Miután 24 évig kormányozta István Szepesmegyét, meghalt 1662 november havában.

Első házasságából Forgách Évával, valamint a másodikból Perényi Máriával több gyermeket hagyott hátra. Harmadik házassága Mindszenti Krisztinával gyermektelen maradt [2]).

1663—1670. Keresztszeghy gróf Csáky Ferencz, III. Istvánnak fia, Szepesmegye főispánja, 1663. jun. 25-én foglalta el főispáni méltóságát.

Ferencz csaknem egész életét a hadi pályának szentelé, és a felsömagyarországi hadak kapitánya lett. Egy ideig a kassai praefectura kormányzója is volt. Szentmihályi Czobor Erzsébettel való házasságából egy István nevű fiút hagyott hátra.

A békekötés, melyet a magyarok megkérdezése nélkül Lipót követe a török vezérrel a vasvári táborban kötött, nagy elégületlenséget idézett elő a nemzetben. Az elégületlenek élére a nádor Wesselényi állott.

Csáky Ferencz meghalt Kassán 1670 nov. 17-én 46 éves korában [3]).

1671-ben, tehát halála után, a pozsonyi „Judicium delegatum“ Csáky Ferenczet mint a Wesselényi-féle összeesküvés részesét javaitól megfosztotta, minek következtében mindazon birtokok, melyek a kiskorú Istvánt illették volna, elkoboztattak.

Csak 1682-ben, csere utján, mely szerint a kincstár Szomolnokot és tartozékait kapta, adattak vissza a többi

[1]) Száz. 1872. 626—636 és 1873. 407—434. old
[2]) Anal. Scep. P. III. 233.
[3]) Anal. Scep. P. III. 235.

birtokok a családnak. (Lásd bővebben: Archivum familiae Csáky, a lőcsei levéltárban az 1670—71. évről. Századok 1872. 528. és 529. old.)

1671—1699. IV. Csáky István de Keresztszegh, Szepes- és Beregmegye főispánja és országbiró, Ferencznek testvére.

István nem annyira a polgári, mint inkább a hadi ügyekkel foglalkozott, elénk részt vett a Tököly és a törökök elleni hadjáratokban.

Tököly 1682. nov. 22-én Kassáról 10.000 emberrel érkezett Lőcsére. A következő évben, február 21-én Késmárkra tette át udvartartását, de márczius 7-én ismét Lőcsére, április 30-án pedig Munkácsra vonúlt.

Tökölynek és jelentékeny hadi erejének jelenléte azt eredményezték, hogy az egész Szepesség alávette magát hatalmának. Máj. 4-én megadta magát Dunavecz vára, legtovább állott ellen Szepesvár [1]).

Nem kevésbé tűnt ki István a törökök elleni háborúban is, kik tudvalevőleg Buda mellett érzékeny vereséget szenvedvén kénytelenek voltak kivonúlni a városból, melyet 145 évig bírtak.

Érdemeinek elismeréseűl Lipót király IV. Istvánt országbiróvá, kiváló hadi tetteiért pedig, melyeket Bécs előtt vitt véghéz, midőn azt a törökök ostromolták, Felső-Magyarország hadainak főkapitányává tette. Ezen méltóságot megtartotta István 1699 decz. 4-én bekövetkezett haláláig [2]).

II. gróf Csáky Mihály, Szepesmegye örökös főispánja 1700—?.

A Rákóczy-féle mozgalmak idejében Mihály ellátta a szükséges hadi szerekkel Szepesvárat és védelmezte azt vitézűl Rákóczy hadai ellen.

Midőn azonban a várba lőtt ágyúgolyók az egyetlen kutat szétrombolták és a várbeliek ennek következtében nagy hiányt szenvedtek vízben, a vár osztrák származású parancsnokának tudtával alkudozásokba bocsátkozott Rákóczy hadaival. De mielőtt az alkudozás eredményhez jutott volna, eltávozott a várból, Rákóczy hadaihoz csatlakozott s később a hazából is kibujdosott [3]).

Csáky Zsigmond gróf, Szepesmegye örökös főispánja és Abaujmegye főispánja. Mely évben vette át a megye kormányát, nem tudjuk.

---

[1]) Genersich: Merkwürdigk. d. k. F. Kesmark. I. Theil pag. 517.
[2]) Anal. Scep. P. III. 235. old
[3]) Anal. Scep. P. III. 236. old.

Zsigmond elnöke volt a kassai úgy nevezett „Neo acquistica“ bizottságnak is, megbízást nyert a királytól a katholikusok és a többi felekezetek közötti viszályok kiegyenlítésére, s végre az ország határainak kigazitására a lengyel határszéleń.

Meghalt 1738. június havában [1]).

II. Rákóczy Ferencz, a magyar felkelők által vezérül választatván, XIV. Lajos franczia királylyal összeköttetésbe lépett.

Longueval franczia kapitány azonban, kit Rákóczy levelekkel XIV. Lajoshoz küldött, elárúlta, minek következtében 1701-ben Sáros várában, társaival Szirmayval és Vay Ádámmal elfogatott és a bécs-ujhelyi börtönbe vetteteft. Innét öt havi fogság után 1701. nov. 7. és 8. közti éjjel sikerült megszöknie neje segitségével, mire Bercsényihez és társaihoz menekült Lengyelországba, hová ezek Rákóczy elfogatása után szintén menekültek, s ott az elégületlenek élére állott.

1703-ban Rákóczy megjelent Magyarországon, s csak hamar hozzá csatlakozott a császári tiszt Ocskay; később megérkezett Lengyelországból Bercsényi és elfoglalta Késmárkot és Lőcsét.

A beregmegyei orosz nép volt az első, mely Rákóczy zászlóihoz szegődött.

A felkelők elnyomására Károlyi Sándor, szatmári főispán, küldetett ki, kinek sikerült is 1703-ban junius 7-én az orosz felkelőket Dolhánál megverni, de nem megsemmisíteni.

Csáky Mihály, ki az említett csatában a felkelők ellen harczolt, ezután a szepesi várba jött és nagyobb biztonság okáért császári katonaságot vett maga mellé. Váratlanúl jelentek meg egy napon a felkelők a vár előtt. Miután azonban fegyverrel nem tudtak semmire jutni, ravaszsághoz nyúltak.

Megvesztegették Trencsényi Mátyást, a várparancsnok egyik szolgáját. Horváth szerint pedig a vár urának szolgáját, hogy a várat Rákóczy híveinek feladja, mely czélra a következő eszközökhöz fordúlt.

Trencsényi jó adag sót oldott fel vízben, azt a várparancsnok szemébe önté, erre megtámadta kardjával valamint nejét, ki segítségére sietett. Az ezalatt bekövetkezett zavarban hatalmába ejté a vár kulcsait, elzárta a szobát, a felkelőkhöz sietett, kik a vár előtt táboroztak és átadta nekik a vár kulcsait.

Ezen körülmény oly rémületet idézett elő az őrségnél, hogy az nehány nap múlva megadta magát, mire a várparancsnok a feltételek szerint katonáival és két ágyúval Lengyelországba vonúlt.

[1]) Anal. Scep. P. III. 236. old.

Így a vár 1703. auguszt. 20-án Rákóczy híveinek kezére került. Ily módon adja elő a legtöbb történetíró Szepesvár elfoglalását (Lásd Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder. pag. 226. Magyarország történelme Horváth Mihálytól. Budapest 1873. 319. old.)

A vár átadása után Csáky Rákóczy pártjához állott s később sógorának, Bercsényi Miklósnak, ajánlására tábornok lett. A felkelés elnyomása után Lengyelországba vonúlt, meghalt 1757-ben Rodostóban 81 éves korában, mint a magyar számüzöttek feje [1]).

Testvérei, Zsigmond tárnok és Imre főispán és bibornok ismételve kértek számára kegyelmet III. Károlynál, de eredménytelenül. 1723-ban megengedte a császár, hogy Mihály özvegye és négy gyermeke visszatérhessenek a számkivetésből, a bibornok a kluknói kastélyt jelölte ki az özvegynek és gyermekeinek tartózkodási helyül és gondoskodott a gyermekek neveléséről. Az elkobzott javakat mindamellett nem nyerték vissza a gyermekek. 1729-ben az árvák, Krisztina, István, Constantia és Imre, atyjuk megkegyelmeztetéséért folyamodtak III. Károlyhoz e szavakkal: „miseris orphanis patrem, quem Deus et natura dedit, infelix reatus autem avulsit, denuo velut redivivum clementissime dare et donare dignetur". (Kegyeskedjék a szerencsétlen árváknak az atyát, a kit Isten és természet adott nekik, de szerencsétlen vád tőlük elragadott, mint újra élőt nagy irgalmasan visszaadni és ajándékozni.)

Mihály mégsem láthatta övéit haláláig soha. A család férfiága benne Magyarországon kihalt. (Száz. 1875. 95. old. stb.) Maradékai mindamellett élnek Oroszországban, azok egyike 1849-ben mint magasrangú katona az orosz hadseregben harczolt a magyarok ellen.

Szepesvár eleste után a konfoederáltak hatalma oly gyorsan emelkedett, hogy 1706 augusztus havában elfoglalták Esztergomot. Ugyanazon év október havában azonban Stahremberg, császári tábornok, elfoglalta Esztergomot Bonefous franczia ezredestől. Rákóczy azért szemrehányásokat tett az ezredesnek, de ez az egész bajt Bercsényi Miklósra és Forgách Simonra hárította, mivel nem segítették kellő időben. A fejedelem ennek következtében elfogatta Forgách Simont és mint foglyot Szepesvárba kisértette. Ezen elviselhetetlen helyzetéből minden áron menekülni kivánt Forgách.

Titokban Lubomirszkyval, a lengyeleknek elzálogosított XVI. szepesi város kapitányával, lépett érintkezésbe, s midőn az eredményhez nem vezetett, kétségbe esett eszközhöz nyúlt

[1]) Századok 1873. 9—10. old.

egy napon t. i. kötél segélyével leereszkedett a várból, de a kötél elszakadt. Forgách lezuhant a mélységbe és lábát törte. — Segélykiáltására visszavitték a várba és innen a munkácsi börtönbe.

Azon időközben, míg Szepesvár Rákóczy birtokában volt (1703. aug. 20-ától 1710. jul. 13-áig), nem történt semmi nevezetes esemény a várban. 1706-ban Szentiványi Ádám volt a várparancsnok. Ugyan ezen időben a kassai pénzverő készülékei megőrzés végett Szepesvárba hozattak. 1707. szept. 3-án Lóczy András várparancsnok a lőcseiektől kőműveseket kér a vár falainak kijavítása végett. 1710-ben az öreg Görgey János volt a vár parancsnoka. Midőn Andrássy István, Rákóczynak egyik tábornoka, Lőcsét a császáriaknak átadta, megjelent Szepesvár alatt is és Görgeyt felszólította, hogy a császáriakhoz álljon, mire Görgey azzal felelt, hogy ágyúkkal kergeti el Andrássyt, ha azonnal nem távozik. Hasonló sors érte Andrássyt Kraszna-Horka alatt, hol testvére volt a várparancsnok, és Muránynál.

A szerencse csillaga, mely kezdetben II. Rákóczy Ferencznek annyira kedvezett, csakhamar lehanyatlott a vadkerti csata után Nógrádmegyében 1710 jan. 22-én, mely csatavesztéssel hatalma is alásülyedt.

Heister tábornok ellen, majd midőn ettől a fővezérség elvétetett, Pálffy János ellen nem tarthatta magát Rákóczy, egyik várost a másik után veszítvén el, végre Sáros-Patakra vonúlt.

Mint említettük, 1710 febr. 13-án Andrássy István, Rákóczy hadainak fővezére a Szepességen, átadta Lőcse városát a császári tábornoknak, Löffelholznak, kinek neje magyar volt, t. i. Absolon Dániel, Tököly Imre kanczellárjának özvegye.

Ezen nőnek ármányai és Andrássy kedvesének hozzájárulása által sikerült Andrássyt a császáriaknak megnyerni, úgy hogy az őrség nagyobb részével Löffelholzhoz ment át.

Czelder Orbán, ki az átadást erősen ellenezte, Késmárkra börtönbe került. Ezzel Lőcse három havi hősies védelem után a császáriak kezébe jutott.

Négy hónap mulva, 1710 julius 13-án vérontás nélkül foglalta el Hartleben császári tábornok Szepesvárat, az őrség pedig teljes amnestiát kapott. Ez idő óta Szepesvár szerepe megszűnik a történelemben.

I. József békét akart kötni Rákóczy Ferenczczel; teljes amnestiával és összes javainak visszaadásával kínálta meg, de Rákóczy az önkénytes számkivetést eleibe tette ezen ajánlatnak és Lembergbe költözött.

Mielőtt az országból távozott volna, Munkács védelmét Forgách Simonra bízta, ki azt nemsokára a császáriaknak adta át.

Összes hadainak parancsnokságával Károlyi Sándort bízta meg, ki 1711-ben Szatmáron megkötè I. Józseffel a békét.

A szatmári béke óta senki sem támadta meg többé Szepesvárat.

1738—1741. II. gróf Csáky György. Mihálynak és Zsigmondnak testvére, Szepesmegye örökös főispánja. György kiváló hadvezér volt, ki a törökök és franczíák elleni háborúkban tüntette ki magát. Midőn Mária Terézia trónra lépett, a Tiszán innen Csáky György bizatott meg a hadak toborzásával és vezérletével.

Meghalt mint tábornok 1741. nov. 25-én [1]).

1742—1757. VI. gróf Cáky Miklós, Istvánnak harmadik házasságából, Barkóczy Máriától 1698-ban született fia, Szepesmegye örökös főispánja.

Miklós a papi pályára lépett, nagyváradi püspök lett és mint ilyen tizenöt éven át kormányozta Szepesmegyét, időközben kalocsai érsek s végre az ország prímása lett.

Meghalt 1757. május 31-én Pozsonyban, hol tetemei alámizsnás szt. János kápolnájában nyugosznak [2]).

1757—1795. gróf Csáky Nepomuk János szepesi örökös főispán.

Alatta csatoltattak vissza az anyaországhoz a XIII., illetőleg a XVI. szepesi városok, melyeket 1412-ben Zsigmond király Lengyelországnak elzálogosított 37.000 lengyel garasért „sexagenorum latorum grossorum, Bohemicalis monetae".

1772. nov. 4. illetőleg 10-én a lublói uradalommal együtt alakíttatott „a XVI. szepesi város kerülete" saját közigazgatással és megmaradt egészen 1850-ig, a forradalom után az absolut kormány uralma alatt a megyébe kebeleztetett, az 1861. provisorium idejében helyre állíttatott, de 1876 okt. havában ismét Szepesmegyébe kebeleztetett.

János 38 évig volt Szepesmegye főispánja, bele értve a 9 évet (1780—1789), mely idő alatt minden hivatalos működése a kormány részéről fel volt függesztve.

II. József császár több megyét egy kormányzási kerületbe egyesített, melynek élén állott a kerületi főispán; Szepesmegye az öt megyéből álló kassai kerülethez tartozott és Szentiványi József volt főispánja.

---

[1]) Anal. Scep. P. III. 237. old.
[2]) Anal. Scep. P. III. 237. old.

1796—1799 gróf Csáky József Szepesmegye főispánja és alkanczellár.

1800—1806 gróf Csáky Antal.

1807—1825 gróf Csáky Manó, valóságos bels. titkos tanácsos.

1827—1829 gróf Csáky István.

1830—1845 gróf Csáky Károly.

1846—1848 gróf Csáky Tivadar.

1848—1849 gróf Csáky László, ki az 1848-ki események következtében külföldre menekült 1849-ben.

1849 után megye-főnökök kormányozták a megyéket, az átmeneti időszakban Máriássy Ádám volt az első. Midőn a közigazgatás szervezése befejeztetett, Kray Miksa állott a megye élén, őt követte lovag Szymianovsky Miksa.

1860 október 20-án helyreállíttatván részben a 1848-ki alkotmány, gróf Csáky Gusztáv neveztetett ki szepesi főispánnak és decz. 11-én hivatalába iktattatott.

Az ismét behozott provisorium idejében az említett főispán egész tisztikarával lemondott, utána először báró Barkóczy Ferencz, majd Farkasfalvi Mauksch Norbert kormányozta a megyét mint főispáni administrator [1]).

1867. április 11-én iktattatott főispáni hivatalába gróf Csáky Albin és ő vezeti ezen idő óta a megye ügyeit. Később kineveztetett Sárosmegye főispánjává is, ez utóbbi állásától azonban 1880-ban visszalépett.

[1]) L. Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder 43—44.

I.

Szepeshely [1]). (Káptalan).

Németből *Hradszky József* után fordította *Mortenson Ede.*

A helység magyarúl Szepesi-Káptalannak is neveztetik; latin neve Capitulum Scepusiense vagy röviden Scepusium; németűl Zipser Kapitel s tótul Spišska Kapitula. A törvény értelmében egyházi s közigazgatási tekintetben bekebelezett helység 190 lakossal. Eredetileg Almás határához tartozott [2]); Mária Terézia (1776) a szepesi káptalani templomot székes-egyházzá emelvén, Szepeshely „oppidum", Szepesváralja pedig püspöki város lett.

Dombon fekszik, 493 m. magasságban a tenger színe felett. A lakások a kertekkel együtt falakkal vannak körűlvéve, melyek a helység minden épületét körűlzárják. A körfal három év alatt épűlt fel (1662—1665) [3]).

Két nagyobb kapun át lehet bejutni, melyek közűl az egyik az említett körfal keleti, a másik pedig délnyugati homlokzatán van. Ezenkívűl közvetlenűl a püspöki palota mellett van egy kis kapu is a gyalogosok számára. Ez és a keleti, Szepesváralja felé néző kapu eredetileg bástyakapu volt. Az egész helység csupán egy utczából áll, melynek egyik oldalán öt kanonok háza áll s a papnevelő épülete; mindannyinak utczai homlokzata éjszak felé néz; az utcza másik oldalán hasonlókép öt kanonok ház van, továbbá a kántor háza, a torony, melyet Révay püspök építtetett, s a püspök palotája, homlokzatukkal dél felé. A helység különböző időkben, főleg fennállásának első századaiban nagyon sokat szenvedett; különösen a tatárok betörése alkalmával (1241—1243) károsíttatott meg szerfelett. A mongolok

[1]) A „Vándorlások a Szepességen" című értekezés folytatásának tekintendő. (Évkönyv X. 1883).

[2]) Literae Authenticae Colocae 1884. II, 119.

[3]) Schem. Cleri Dioec. Scep. 1852.

teljesen kifosztották, felégették s a földdel egyenlővé tették a helységet [1]).

Alig szedte magát össze egy kissé a káptalan, már is 1288-ban még nagyobb csapás érte. IV. v. Kun László jött ugyanis ez időben a Szepességre s Kuzel szepesi várgrófnál szállott meg. Egy álló esztendeig tartózkodott itt. Testőrsége bolgárok, kunok, neugárok s másféle népségekből állott; ez aztán egy napon megtámadta a káptalant, betört a templomba, feltörte a régi sekrestyét s elrabolta a templom kincseit. Magától értetik, hogy ez alkalommal a helységet sem kímélték valami tulságosan.

1433-ban Késmárki György prépost idejében (a ki Theodorici nevet is viselt) a hussiták zsákmányolták ki a káptalant.

1443 és 1447-ben Stock János prépost idejében újolag a hussiták pusztították el.

Mondhatatlanúl nagyok valának azon szenvedések, melyeket a káptalannak Szapolyay, Thurzó, Bocskay, Rákóczy és Tökölyi idejében ki kelle állania. Igen gyakran a legválságosabb helyzetbe jutott. A várurak mindenikétől, úgy az elűzöttől, valamint attól, ki tényleg birtokában volt a várnak, gyakran a legellentétesebb rendeleteket kapták a káptalanbeliek. A papság a legroszabb helyzetben volt. Nem elég, hogy kifosztották a papokat mindenükből, hanem még kegyetlenűl meg is kínozták őket. Az úrnak agg szolgái haltak így el a dühöngők ádáz kezei között.

1532-ben Szepesváraljára jött a ravasz Laszki Jeromos, I. Ferdinand pártfele, megtámadta egy napon vagyis inkább egy éjen a káptalant, a kanonokat s dékánjukat, Kirschner Sándort, elfogta s a legemlékezetelenebbűl bánt velök.

1543-ban Báthory András jött a Szepességre. Azon egyezség következtében, melyet napával, Thurzó Elek gróf özvegyével, kötött, rövid időre Szepesvár birtokába jutott. Ettől fogva a káptalanbeliekre nézve borzasztó idők következtek; a mellett, hogy a káptalanhoz tartozó falvak alattvalóis biráival a legkegyetlenebbűl bántak, még a káptalan tisztviselői is lánczra verettek s börtönbe vettettek, hol nem csak éhezniök kelle, hanem még meg is botoztattak, ha a kiadott szigorú rendeleteket, — hogy t. i. ezt vagy azt szállítsanak a várba, — nem teljesítették haladéktalanúl.

Midőn Horváth 1543. decz. havában a prépostságról lemondott s a Magurában fekvő dunaveczi kastélyba vonúlt vissza, utódának, Kretschmárnak, meghatalmazottja, Sankó

[1]) Anal. Scep. III, 7.

János vette át a prépostságot: a „Curia praeposituralis“-t annyira kifosztva találta mindenből, hogy az épületeknek nem voltak fedelei, a szobákból hiányzott a padlózat, hiányzottak az asztalok, a székek, a kályhák, az ajtók s a kulcsok.

1545. január 25-én Svinyei Merze, szepesi várkapitány, Báthory javára erőszakosan megszállotta a káptalant s kikergette onnan a sárosi vár alkapitányát, Long Lénárdot, ki Horváth János prépost lemondása óta a prépostsági épületben tanyázott.

1560-ban Thurzó Szaniszló gróf rabolta ki a káptalant és Pétervárади Balázs prépost halála után összeszedett minden ékszert, mit ez növérének hagyományozott.

1584-ben Thurzó Elek tört a káptalanra boszúból, mivel az általa behelyezett Thurzó Ferencz prépost nem ismertetett el. Ez is elvitt mindent, mit a káptalanban talált.

1604. nov. havában a káptalant a Bocskay-féle hajdúk vezére, Lippay Balázs, fosztott ki mindenéből.

1605. októberben ismét kirabolták a hajdúk.

1619-ben Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, rontott Magyarországba, elfoglalta a Szepességet s kirabolta a káptalant.

A Bethlen-féle mozgalmak tartama alatt a kanonokok három ízben űzettek ki a káptalanból s ugyanannyiszor raboltattak ki.

Midőn a Csáky-család jutott a vár birtokába (1638), nyugodtabb idők következtek a Szepességre s a káptalanra nézve. A zavarok, melyeket Erdély fejedelmei támasztottak később Magyarországon, elhatottak ugyan a Szepességig, a káptalan azonban azon eseményekből kifolyólag, melyek a vár közvetlen közelében adták elő magukat, mégsem szenvedett oly jelentékeny károkat, mint az előbbi mozgalmak idejében.

1709-ben, midőn Heister, osztrák tábornok, nov. havában Czelder Orbánt, Rákóczy dandárnokát, Lőcsén ostrom alá fogta, a káptalant is megszállotta 350 főnyi gyalogsággal. ugyanannyi lovassal s 50 labanczczal. Ugyan ez alkalommal nov. 24-én déltájban ütközetre került a dolog Szepesváralja mellett a császáriak s Rákóczy csapatai között, de káros következmények nélkül a káptalanra nézve. (L. Ocskay László, II. Rákóczy Fer. fejedelem dandárnoka, írta Thaly Kálmán Budapest 1880. 717—720 lap).

1849 febr. 3-án Kiesewetter, cs. oszt. őrnagy, visszavonulván Iglóról, 800 főnyi gyalogsággal s több ágyúval megszállotta a káptalant; azon hírre azonban, hogy Guyon magyar hadtestének előőrsei Baldócz vidékéről a káptalan felé közelegnek, Kiesewetter puskalövés nélkül s magyar huszároktó

üldöztetve, visszavonúlt a Branyiszkóra. E sorok írója szemtanúja volt az imént említett eseménynek.

A szepesi káptalan épületei közűl kitűnik 1-ör: az egykori prépostsági épület, jelenleg a szepesi püspökök palotája, melynek déli részét Máriássy prépost kezdte építtetni, de közben meghalt s csak utóda Zbisko alatt fejeztetett be; az egyemeletes épületnek sok szép helyisége van, a többek között egy — Sz. Boromaeus Károly nevéről nevezett — házi kápolnája. 2-or a papnevelő épülete, mely 1815-ben épült. Ebben tartatnak 1815 novbr. 12-e óta a theologiai előadások a papnövendékek számára. Az utóbb említett évig a szepesi egyházmegye papnövendékeit theol. kiképeztetésük czéljából a nagyszombati papnevelőbe küldötte.

Ezenkivűl a papnevelő épületében philosophiai előadások is tartatnak azon növendékek számára, kik a gymnasium VI. vagy VII. osztályának befejeztével a papi pályára szánják magukat.

Végre oly ifjakat is oktatnak itt, kik a néptanítói pályára adják magukat. Ez utóbbi intézet a szepesi tanítóképző, mely Pyrker Ker. János, néhai szepesi püspök, kezdeményezése folytán a káptalan s az egyházmegyei papság hozzájárulásával lépett életbe. 1819. nov. 1-én nyittatott meg nagy ünnepélyességek között s mind e mai napig megfelelő látogatottságnak örvend.

1. A székesegyház.

Mielőtt a jelenlegi templom felépűlt, a Sz.-Mártonhegyen már volt egy másik. Hiteles okmányok arról tanúskodnak, hogy a szászok, midőn II. Geyza idejében, 1142-ben bejöttek a Szepességbe, már templomot találtak a Mártonhegyen. Annyi bizonyos, hogy egy Adolf nevezetű prépost már 1209-ben istentiszteletet tartott a Mártonhegyen. Már pedig prépost templom nélkűl nem igen képzelhető.

Azon állítás, — vonatkozással a két toronyra, mely mindkét oldalt a középhajó nyugati homlokzatán emelkedik [1]), — mintha az eredeti templomot Sz. István királyunk építtette volna, ide vonatkozó adatok hiányában nélkülöz minden alapot.

A mostani templom, 1776 óta a szepesi püspökség székesegyháza, három hajójú basilicát képezvén, a XV. század

[1]) Az éjszakinak szélessége 6.26 m., a délié 5.83. A toronysísakok nyolczszögletű gúlák, fából épültek s vakolattal be vannak vonva, úgy hogy kőfedelekhoz hasonlók.

utolsó negyedéből, a berendezés pedig majdnem mind a XVI. és XVII. századból való.

Általában a monumentalis épület hazánk legelső templomai közé tartozik. A mi annak külsejét illeti, sok tekintetben rendkivül érdekes, a mennyiben ugyanis az egyes részekben a hazánkban akkori időkben uralkodó román, góth és renaissance-styl ismerhető fel.

Koczkakövekből ó-góth stylben épült, és pedig valószínüleg azon a helyen, melyen az eredeti templom állott. Erről az új templom felszentelési okmánya azt jegyzi meg, hogy kicsiny és szük volt [1]), továbbá, hogy nagyobb ünnepélyességek alkalmával, mint pl. zöld csötörtökön, s midőn az egyházmegyei zsinatok tartattak, sat., nem fogadhatta be az összesereglett népet.

A most fennálló templom építésének kezdete az 1460—1462. évekre esik Stock prépost idejében, ki az általa Lőcsére egybehivott egyházmegyei zsinaton a templom átalakítását, illetőleg új templom építését indítványozta [2]).

Az eredeti építési alap 1000 frtot tett, melyet az 1439-ben elhalt Palócz György, esztergomi érsek s volt szepesi prépost, hagyományozott végrendeletileg a székesegyház nagyobbítására [3]).

Miután egyéb alap nem volt, felszólalt a zsinaton Stock s önkénytes adományokra hívta fel az egyházmegyei papságot, mikre az teljes áldozatkészséggel hajlandó is volt. Fájdalom, az alap — ismeretlen okoknál fogva — hűtlen kezek közé került, a mint ez Szécsi, esztergomi érseknek, egy 1462. nov. 18-áról keltezett iratából világosan kitűnik [4]).

A sokféle nehézség elhárítása után végre 1462-ben megkezdődött az építés. Stock maga tette le az új templom alapkövét s a főépület falait még ugyanazon évben az ablakok magasságáig emeltette [5]).

Időközben Stock Budán 1464-ben meghalt s az építés ennek folytán egy kissé megakadt, mivel Perendi Back Gáspár, ki Stocknak közvetlen utóda volt, kineveztetése után csak 8 évvel vette át a prépostságot. Mihelyest azonban 1472-ben visszatért Rómából, haladéktalanúl folytatta az építést. Hogy azonban a munka oly időben, midőn a Szepességen Giskra,

[1]) Hosszúsága 24.65 m., szélessége 18.16 (Mittheilungen zur Erforschung und Erhaltung von Baudenkmalen VI., 209. — Anal. Scep. I, 347).

[2]) Anal. Scep. III, 66.

[3]) Anal. Scep. I, 348 és II, 280.

[4]) Anal. Scep. III, 67.

[5]) Anal. Scep. II, 280,

Axamith, Dobrai Berhal tanyázott, — nem igen mehetett előre, az nagyon is érthető. Kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében — a Stock részéről az építkezés folytatására hagyományozott alapot a világi hatóság elkoboztatván — (Anal. Scep. II, 281) a főfalak a boltívek nélkül, egyszerűen tető alá jutottak, s csak hat év múlva (1478) készült el a templom.

Az imént említett év okt. havának 25-ik napján szenteltetett fel az épület s a következő napon az oltárok. A felszentelést Sirokai László, egri kanonok, végezte (l. az eredeti okmányt a káptalan levéltárában).

Az ünnepélyen részt vett a prépost, tizenkét szepesi kanonok, kik a felszentelési okmányban névszerint meg vannak említve, azonkívül igen sok egyházi és világi előkelőség.

A főoltárral együtt, mely a Mindenhatónak, a boldogságos Szűznek és Sz.-Mártonnak ajánltatott. még 12 kis oltár állíttatott, melyek közül a legtöbb még maig is megvan.[1]) A három régibb oldaloltár közt a Szapolyay-kápolnabeli a legszebb, azonban a többi is — barock styl a XVII. századból — bár egyszerű, de tetszetős.[2])

A templomnak két bejárata van, az egyik az éjszaki oldalon a főfalban, a másik pedig a nyugati oldalon. Hossza a főbejárattól a karzat keleti faláig belől 39.87 m.; ebből esik a karzatra 16.77 m., a közép hajóra a harántos részen belől 12.16 m. és az empora alatti térre 11 m.; a karzat szélessége 11.7 m., a közép hajóé 5.06 m., minden egyes oldalhajóé 5.37 m.; az oszlopok vastagsága 1.74 m. lévén, az egész szélesség körülbelől 20 m. teszen, az emporá-é pedig 13.16 m.[3])

Áttérve a sz.-mártonhegyi templom épületének részleteire, a látogatót különösen a magas és szép boltívezetre teszszük figyelmessé. Általában a templom belseje igen gazdag történelmi s művészi értékkel bíró ritkáságokban.

A főoltár felett a boltíven e négy betű látható: C. B. P. S. — Kezdő betűi ezek ezen feliratnak: Casparus Back Praepositus Scepusiensis s azon férfiú nevét örökítik meg, ki a templom felépítése körül halhatatlan érdemeket szerzett magának.

A templom oldalfalain különféle márvány sirkövek vannak felállítva. Ez epitaphiumok feliratai nevezetes egyéniségekre emlékeztetnek: Váraljai Szaniszló, pécsi püspök († 1548. apr. 21.); Szapolyay Imre, nádor († 1484); Back Gáspár, prépost († 1493. jún 5.); Hetesi Pethe Márton; Sigrai János, prépost († 1718. decbr. havában); Balogh Miklós, prépost († 1686. okt. 6.); Szapolyay István, nádor (1499. jan. 8.) sat.

[1]) Schem. Cleri Dioec. Scep. 1852.
[2]) Mittheilungen zur Erforschung VI, 210.
[3]) Mittheilungen etc. VI, 203.

A templom szentélyében vannak ezenkivül czímerek az illető egyéniség teljes czímével, gyászlobogókkal s különféle czímertani jelvényekkel ellátott feliratokkal; kezdődnek a sekrestye ajtaja felett, melyet Doktorich György, szepesi kanonok, 1706-ban építtetett, s a következők:

1. Thurzó Ádám, csupán a czímer gyászlobogó nélkül.
2. Rákóczy Pál, czímer, gyászlobogó s hadijelvények.
3. Csáky István, az oltártól jobbra, a faldistorium felett; kanonoki szék, czímer és gyászlobogó.

(Az imént említett feliratok, epitaphiumok sat. olvashatók: Annal Scep. II. 333—342 l.)

A régi templom falmaradványán az éjszaki bejárat fölött, belől most érdekes emlék látható, melyet százados meszelési kéreg takart volt s csak az 50-es években hoztak napvilágra. Egy 1317. évből származó freskokép ez, mely góth feliratu (minusculák) s tekintve az általa ábrázolt történeti eseményt, igen nevezetes. A képet Henrik, szepesi prépost, (1316—1322) készitteté; 4·58 m. hosszú s 1·98 m. széles. Tárgyát képezi Róbert Károlynak ellenei feletti diadala s a szepesiek katonai bátorságának dicsőitése. Pompás teremben trónon ül a boldogságos Szűz, a gyermek Jézust tartva kezei között; jobbra Tamás, esztergomi érsek, térdel, a koronát nyújtva feléje; bal oldalán Róbert térdel s elfogadja a koronát; ennek háta mögött Semsey Tamás, Szepesvár kapitánya sat. sat.

A fal, melyen az érintett freskokép van, a feljebb említett régi templomból származik, mely a mostaninak építése előtt fennállott a Mártonhegyen.

A székesegyház déli oldalához támaszkodik az ú. n. Krisztus sz. testének kápolnája, mely igen gyakran „Szapolyay-kápolná"-nak is neveztetik. Ennek sincs külön bejárata, s az oldalhajóval akként van egybekapcsolva, hogy három oldalfal által képeztetik. Míg a jezsuiták bírták, a főhajótól vasrácsozat választotta el, melyet később eltávolitottak [1]).

Mielőtt a mostani kápolna épült volna, a régi templom oldalán szintén állott egy kápolna: Sanctissimi Corporis Christi; 1382-ben Mária napján szenteltetett fel s 3 oltára volt [2]).

Azon év, melyben a jelenlegi kápolna építése megkezdődött és bevégződött, ismeretlen; tulajdonképeni alapitója Szapolyay István[3]), kinek sírköve a kápolna szentélyében kimulási

[1]) Canonica visitatio 1804.

[2]) Anal. Scep. II, 82. — Literae Authenticae II. 137. 143.

[3]) Szepesmegye örökös grófja és nádor, János király atyja. — A Szapolyay-családból a 2 nádor, t. i. István a kápolnában, és testvére Imre a székesegyházban van eltemetve.

évét 1499-re teszi [1]). — Az adományozási okmányt özvegye, tescheni Hedvig, és két fia, János és György, Szepesváron, 1510. január 10-én állítottak ki, és a reá következő év május 13-án kevés változtatással megerősítettek [2]).

Ezen okmány erejénél fogva a kápolna rectorának joga volt a veres pecsétviaszt használni s magát a kápolna grófjának czímeztetni. Hedvig a kinevezés jogát fenntartotta magának élte fogytáig. Halála után átment az a Szapolyay-családra, s azon esetre, ha e család kihal, az imént említett jog a mindenkori szepesi prépostot illeti. A kápolna grófjai már rég nem léteznek többé; az alapítás czélja azonban mind e mai napig szakadatlanúl fenntartatik.

A kápolna tiszta góth stylben odorini homokkőből van építve (Odorin falu a Szepességen), monarchiánk első rangú műremekei közé tartozik s mázolt cseréppel van fedve. Berendezését tekintve egyhajójú templom, három oldalán karzattal; hossza 17·38 m., szélessége 7·58 m. és magassága 12·64 m. [3]).

1873-ban Samassa József, volt szepesi püspök s jelenleg egri érsek, renováltatta a kápolnát. Hat ablaka van, melynek üvegtáblái, művészi festményekkel ellátva, az insbrucki üvegfestészeti gyárból kerültek ki. A góth ízlésű főoltáron kívül van még egy másik oltára is, mely az 1874. évben állíttatott.

A szép keresztelő kút, mely ez oltár jobb oldalán áll, a mostani püspöknek, Császka Györgynek, ajándéka. A kápolnának megvan a maga külön sekrestyéje, chorusa s orgonája; falain feliratok és évszámok vannak, melyek az idők folytán történt megújitására vonatkoznak.

Nem szabad említés nélkül hagynunk, hogy 1848-ig a szepesi káptalan „hiteles hely“ azaz orszagos levéltár volt. A levéltár az éjszaki torony éjszaknyugati részében van. A helyiség góth stylben épült, szekrényei mintegy 4000 drb. irományt tartalmaznak, közöttük 68 nemeslevelet, különféle osztályleveleket, végrendeleteket, Szepes-, Liptó- és Sárosmegyére vonatkozó metatiokat, királyi adománylevéleket sat.; 500 évnél idősb, pergamentre irott okmányokat, továbbá 400 évesnél régibb okiratokat, melyek papirra vannak írva s

---

[1]) Neje Hedvig a trencséni várban halt meg (1521. április 15-én). Őt áthozták ide és férje oldala mellett fekszik. (Anal. Scep. IV. 26).

[2]) Anal. Scep. I 359, 364 et II, 285. A kápolnára vonatkozólag l. Rupp Jakab Magyarország helyrajzi történelme II., 169. Acta Jesuit. Scepus.

[3]) Mittheilungen sat. — Wien 1861. 205.

még most is olvashatók. A papiron még most is láthatók a víznyomás és a gyári jelvények. Vannak okmányok oly íveken, melyek másfél méternyi hosszúságban mindkét oldalon be vannak írva s több kisebb ívből össze vannak illesztve; némelyiken közülök ezen gyári jelvény látható: egy postakürt zsinorral s TEPLICZ felírással.

A levéltar a mindenkori olvasó kanonok felügyelete alatt áll. (Magy. tört. tár. II. Pest. 1856, 71 és 119).

Az országos levéltáron kívül itt van még a káptalannak ú. n. magán-levéltára; a székesegyház régi sekrestyéjében van elhelyezve s mintegy 1350 okmányt foglal magában; közöttük 50 Árpád-kori. A legrégibb közülök az 1255. évben kelt, az utána következő pedig az 1262-ben, s i. t. — Úgy ezen okmányok, mint az orsz. levéltárbeliek is legnagyobb részben közzététettek Wagner, Bárdosy es Fejér által. A káptalan magán levéltára végre 40 okmányt tartalmaz a középkorból, a többiek a mohácsi vész (1526) utáni időkből valók. Ez okmányok legnagyobb része a káptalan jogai s szabadalmaira vonatkoznak.

Jegyzet. I. Az alapítási, illetőleg adományozási okmány, mely 1884-ig, magát Wagnert is ide értve, sehol sem jelent meg nyomtatásban, Kaprinay István kézirata szerint S. J. B. T. 29, 331—339 lapon a Literae authenticaeben (Fasc II. 125—135) egész terjedelmében van közétéve. Kaprinay szerint l. c pag. 339. a szepesi kamara a kápolnát a hozzátartozó birtokkal együtt 17000 tallérért Hetesi Pethe Lajosnak (1587—1605 prépost) elzálogosítá. — Ő ezt Pázmánynak engedte át végrendeletében szabad rendelkezésre (Lit. Auth. Colocae 1882, I. 92—94). Az 1636. évben Pázmány azt Hosszuthótinak adományozta (1606—1648 szepesi prépost) azon feltétel alatt, hogy minden esztendőben 2000 forintot adjon a szathmári gymnasiumban működő jezsuiták számára (hasonlítsd l. c. 93). Végre Pázmány a kápolnát a szepesi prépostsággal egyesítette, Tarnóczy Mátyás pedig (1648—1655 szepesi prépost) 1649-ben a Szepeshelyen alapítandó gymnasium javadalmazására a jezsuitáknak adta. (Lit. Auth. Fasc II. pag. 136). Az adományozási vagyon a politikai zavarok alkalmával idegen kezekbe került, és azon időben a kápolna minden tulajdonképeni adomány nélkül volt. Drága szent edényekkel bírt, ezüstből sat., a melyekből az állam (a mult században) több darabot, összesen 34.72 klg. elvett. — (Visitatio Canonica 1804. június 15.)

Jegyzet. II. A kápolna építésze ismeretlen, csak annyit tudunk, hogy Máriássy István, Lajos fia, Hedvig megbizásából építtette a kápolnát. — Azon irás, melyből e tudósitást vettük, így hangzik: Sub Mathia Corvino et Uladislauo regibus vixit Stephanus antelati Ladislai filius . . . . Castrorum Scepus et Sáros Capitanaeus et Vice-Comes, capellam ad latus Basilicae Scepus ad S. Martinum, ex pia magnificae olim Ducissae Tessinensis, Hedvigis, Magnifici quondam Stephani de Zápolya regni Palatini et Comitis terrae Scepusiensis relictae viduae fundatione m i r o o p e r e c o n s t r u i c u r a n s". Lásd: Compendium Historiae familiae Mariassy de Markusfalva ex manuscripto sub decursu regestrationis Archivi ejusdem fida manu concinnato excerptum per Michaelem Kayser iuratum utriusq. fori advocatum anno 1803 pag. 8 (A nyomtatási hely nincs megjelölve).

2. A szepesi káptalan prépostjai.

A szepesi káptalan, illetőleg szepesi sz.-mártonhegyi prépostság alapítási éve ismeretlen. Az erre vonatkozó okmányokból csak annyi bizonyos, hogy II. Endre király idejében, 1209-ben, bizonyos Adolf, jeles államférfiu, volt a szepesi prépost [1]).

Adolf után I. Benedek említtetik 1234 táján [2]).

Mátyás 1239—1258. A szepesi prépostság újjáalakitásának érdeme őt illeti [3]). Fáradhatatlan tevékenységének sikerült IV. Béla, királynak, — ki Ákust, Zoulum (Zólyom) grófot, Mykout (Mihályt) a Szepességbe küldötte, — 1249-ben[4]) kelt okmányával a sz.-mártonhegyi prépostság birtokainak egy részét, mely a mongoloknak 1241—1242-ben történt berontása folytán a legnagyobb rendetlenségben volt szabályozni s megállapítni.

Ugyanezen okmányban IV. Béla jogot adott Mátyásnak, mely szerint az okmányok megőrizhetése tekintetéből tornyot, a káptalanbeliek számára pedig veszély idején lakóhelyül palotát építtethet [5]).

314 évvel később, 1563. nov. 20-án I. Ferdinand király a szepesi prépostnak, illetőleg a szepesi káptalannak adományozta a Sz. Antalról czímzett s a Lechniczi-völgyben fekvő karthauzi kolostort (Vörös-kolostor), hogy ott ellenséges betörések idején menedéket találjon s az orsz. levéltárt elhelyezhesse [6]).

---

[1]) Anal. Scep. III. 5. továbbá Ann. Scep. I. 103—105 l.

[2]) An. Scep. III. 6.

[3]) An. Scep, III. 6.

[4]) An. Sc. I. 103—294.

[5]) Ezen időben, általában a középkorban az irodalmi segédeszközök, rendkivül drágák voltak. — Egy feltűnő példa, miły ritkák és hihetetlen drágák voltak a könyvek, mutatja egy okmány a szalai S. Andriani kolostornak az 1263. évből. Egy nemesi kegyúr Chaar kolostora bibliáját magánál tartotta. Ő ugyanazt 60 márkáért egy zsidónál bezálogosította, (egy márka 4 frt tehát 240 frt). A könyv elveszett. Megtérítés fejében a kolostornak egy falut adott a Mura partján, és még hozzá egy másik falunak részét Somogy-megyében. (Statistik des Königr. - Ungarn. — Schwartner Márton Buda 1811. II, 353).

[6]) L. Descriptio historico-oeconomica Carthusiae S. Antonii, Abbatis de valle Lechnicz, etc. Kézirat. Eredeti okmány a szepesi káptalan levéltárában.

Mátyás után II. Benedek következett 1259. táján s ezután I. János 1263. körül; róluk csak annyit tudunk, hogy a fennemlített években prépostok valának [1]).

Muthmer, 1264—1281. Tudományosan képzett férfiú, kit V. István király egy okmányban így nevez: „Doctor Ducis Ladislai charissimi sui filii“ [2]).

Lukács, 1282 körül [3]). Ez ideig a sz.-mártonhegyi templomnál csak 4 kanonok volt alkalmazva, Lukács prépostnak 6 kanonoki állás alapítása folytán emelkedett számuk tizre. Lukács sajátjából gondoskodott a kanonokok ellátásáról [4]). A fennebb említett alapítványlevél 1282-ben kelt s bizonyos tekintetben a szepesi prépostság fejlődésére nézve már azon oknál fogva is nagy fontosságú, mivel Lukács a Sz.-Mártonhegyen levő templomot „Székesegyháznak“ nevezi [5]).

Még azt jegyezzük meg, hogy Lukács a gör. kath. egyház híve volt s a hat kanonok, kik az alapítólevélben névleg meg vannak említve, mintegy a prépostság vicariusai valának; ezek gör. szertartás szerint végezték az istentiszteletet a szlávok számára, kik a környékből sereglettek a mártonhegyi templomba. Ilyesfélék voltak a szláv vicariusok is, kik mint kisegítők alkalmaztattak a német plebánosok mellett [6]).

Gróf Baach (Baas) Bertalan 1283. táján. Félévi prépostsága után a nagyváradi püspöki székre emeltetett [7]).

---

[1]) An. Sc. III. 8.

[2]) An. Sc. III. 9. — Ann. Sc. I. 295, 297, 299, 301. II. 283. — Supl. An. Sc. I. 39.

[3]) An. Sc. III. 12.

[4]) Hogy az előbbeni időkben valamely egyházi állomás alapítására nem kellett nagy gazdagság, sok körülményből kitetszik. Az 1184-diki évben csak 2 érsek volt Magyarországon, az esztergomi és kalocsai. Az első, a ki mint primás egyszersmind országos pénz-felügyelő is volt, helyettese által Körmöczbányán a vert új pénzek tartalmára felügyelt, és ezért bizonyos nyereményt (pisetum), vagy $^1/_{48}$ minden arany vagy ezüst márka után húzott, ez úton Fejér szerint (Codex dipl. II, 217) hatezer márkát, kapott, azonkivül pedig még a szokásos tizedet is. A kalocsainak mintegy 1500, a váczinak 700, az erdélyinek 2000, és a zágrábinak 1500 márka jövedelme volt. Egy papnak az évi jövedelme a nagyváradi egyházmegyében egy 1184-ki becslés szerint 20—90 garas közt váltakozott. Magától értetik, hogy lehetetlen volt, még az akkori rendkivül olcsó világban is belőle megélni. Mint bizonyiték az akkori olcsóságra legyen megemlítve, hogy egy deákért Nagy-Váradon évenként 4 márkát fizettek. (Fejér. Codex dipl. IX. 1, 555; továbbá a Nagy-Váradi püspökség története I, 64, 174 és 175).

[5]) An. Sc. I. 302.

[6]) Supl. An. Terrae Scepus. Auctore Joanne Bárdossy. Leutschoviae, anno 1802. 223, 403, sat. 1.

[7]) Anal. Scep. III, 13.

Jakab 1284—1301, előbb prépost, azután szepesi püspök, szepesmegyei Farkasfalváról való, III. Endre és Venczel királyoknál nagy kegyben állott. Az előbbi 1293-ban a Poprád mentében Kis-Lomnicz s a Palocsai-kastély között elterülő nagy terjedelmű földbirtokkal ajándékozta meg [1]).

Hivataloskodásának kezdetén László király látogatta meg Szepesvárt. Kiséretében nagyszámú bolgár, kún volt, kik — mellesleg említve — tatároknak is neveztettek [2]).

E hordák, melyek kegyetlenségre nézve a tatároktól miben sem különböztek, erőszakkal betörtek a szepesi székesegyház sekrestyéjébe, feldúlták az azon időben ott elhelyezett orsz. levéltárat vagyis hiteles helyet. Kihordták az okmányokat a közelfekvő Pazsicza nevű gyepre, és ott szétszórván s azután lovaikkal gázoltatván, széttépték.

Ez alkalommal veszett el a káptalan régi pecsétje is. Hogy jövőre nézve mindennemű visszaélés meggátoltassék, elhatároztatott, hogy az újonnan készített pecséttel minden okmány, — még azok is, melyek a régivel már el voltak látva, — újból megpecsételtessék [3]).

III. Endre királynak a Szepességen való tartózkodása alkalmával Jakab prépost szepesi püspökké tétetett s mint ilyen a szepesi káptalan által elismertetett [4]). Különben Jakab halálával a szepesi „püspökség“ is megszünt.

1295-ben Endre király követségbe küldötte őt a német fejedelmekhez. Két évvel később, 1297-ben felszabadította a szepesi prépostságot azon szerfelett nyomasztó tehertől, mely szerint ezelőtt a vár fenntartására évenkint 500 kereszt gabonát kelle kiszolgáltatnia [5]).

Endre király halála után Jakab Venczel pártján állott s a király legbizalmasabb tanácsosa lett. Ő azok között volt, kik Morvaországba, Gődingbe küldettek, hogy Venczelt Székesfehérvárra vigyék koronázás végett, mely alkalommal őt a király titkárává nevezte ki.

Jakab 1301-ben halt el Budán, hol a Minoriták templomában temettetett el [6]).

---

[1]) Anal. Scep. I. 305. — Supl. An. Sc. 363.

[2]) Cod. Cumanicus Bibl. ad templum divi Marchi Venetiarum primum ex integro edidit Prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kun. Acad. scientiarum Hung. sodalis. Budapestini, 1880. XLI. (§) IV.

[3]) Anal. Scep. III. 14. — Supl. Ann. 257—259. Fejér Cod. dipl. VI. 154. Magy. tört. tár. II. 159 és 52 sz. a. az ábrát.

[4]) Anal. Scep. III. 17. — Századok 1872. 681.

[5]) Anal. Scep. III. 19. — Supl. An. 410. Fejér Cod. dipl. VI. 2. 70.

[6]) Anal. Scep. III. 21.

Pál, 1301—1315. Azon időben, midőn Jakab meghalt, a szepesi káptalanban 16 kanonok volt, kik mindjárt Jakab halála után kebelükből Pál kanonokot választották prépposttá. A szepesi kanonokok ez eljárása ellen, mely — mellesleg legyen mondva — régi időktől fogva irásban adott kir. szabadalmakon alapúlt, tiltakozott az akkori pápai követ, Miklós, ostiai püspök. A dolog azonban mégis békességes úton intéztetett el [1]).

Henrik 1316—1322. Előbb prépost, majd veszprémi püspök, Róbert Károly királytól 1317-ben a szepesi prépostok számára azon szabadalmat eszközölte ki, mely szerint a prépostság alattvalói jövőre a megye hatósága alól felszabadíttattak s minden peres ügyben, még bűnügyekben is a mindenkori prépostok hatósága alá rendeltettek.

Közbenjárására Almás 1318-ban Róbert Károlytól jogot nyert csütörtöki napokon heti vásárokat tartani [2]).

II. János 1323—1247. János megválasztatása a kanonokok egyhangú megegyezése folytán történt. Ennek következtében négy kanonok bizatott meg a választással; közűlök az egyik, Magister Bogomerius, a többi három megbizása folytán 1323 Invocavit vasárnapján János kanonokot kiáltotta ki szepesi prépposttá. E választáshoz csatlakozott haladéktalanúl a többi kanonok is. A választási jegyzőkönyvet négy kanonok sajátkezüleg írta alá, a többi hét, minthogy nem tudott írni, nevét más által iratta alá [3]).

Különben azon körűlmény, hogy a szepesi kanonokok nem tudtak írni, semmikép sem vehető zsinórmértékűl az akkori papság műveltségére nézve; hisz általában tudva van, hogy azon időben még az ország nagyjai, kik olykor a legmagasabb hivatalokat viselték, sem tudtak írni.

Mint az idők jele nem hagyható említés nélkül, hogy e korszakban a társadalmi viszonyok igen szomorúak voltak az országban. 1331-ben, az Úr menybemenetele utáni 6-ik napon, délelőtti 9 órakor Arnold fiai, Jakab és Hank, Both nevű szolgájukkal betörtek Christophorus olvasók anonok házába s megölték őt. Az ok az illető okmányban, melyből a szomorú eseményt veszszük, nincs megemlítve [4]).

János prépost idejében heves vita támadt a krakói püspök s a szepesi prépost, illetőleg esztergomi érsek között Podolin, Gnezda és Lubló egyházi jogszolgáltatása miatt, míg

[1]) Anal. Scep. III. 21.
[2]) Anal. Scep. III. 22.
[3]) Anal. Scep. I. 312. — Fejér Cod. Dipl. VIII. 2. 484.
[4]) Anal. Scep. I. 315.

végre az ügyet János pápa 1333-ban a szepesi prépostság javára döntötte el [1]).

1346-ban János, már mint kinevezett veszprémi püspök Lajos király által a pápához Avignonba küldetett és pedig nápolyi András király ügyében, ki ott 1345-ben meggyilkoltatott.

János Veszprémben halt meg 1358-ban [2]).

Lomniczi és Berzeviczi I. Miklós 1347—1356. I. Lajos király előtt nagy kegyelemben állott. A király anyjával, Erzsébet királynével, együtt indíttatva érezte magát, VI. Kelemen pápánál kieszközölni, hogy a szepesi társas-templom Liptómegyének s a szepesi kerületnek az esztergomi érseki megyétől — hova az eredete óta tartozott — való elkülönzése folytán székesegyházzá és Miklós szepesi püspökké emeltessék. E czélból VI. Kelemen a pécsi püspököt s még két apátot látott el a szükséges meghatalmazással. Hogy mily oknál fogva akadt meg mégis s nem valósíttatott ez ügy, nem tudhatni.

Miklós 1356-ban halt meg s kívánsága szerint Hunfalván temettetett el [3]).

III. Benedek 1357—1379 és János, oppelni herczeg, 1379—1382.

Benedek békességes úton több peres kérdést intézett el, melyek a szepesi káptalan birtokait illették.

János alatt, ki még igen fiatal volt, midőn Lajos király által prépositá neveztetett ki, Zipser Pál kanonok és kántor látta el 4 éven át a prépostság ügyeit. Ezalatt János Bonnba ment tanúlni s ez idő alatt 1382-ben poseni püspökké, 1389-ben pedig gnesèni püspökké neveztetett ki, mely utóbbi püspökségről azonban 1394-ben lemondott. Végre 1402-ben boroszlói püspökké tétetett.

Meghalt 1421-ben Oppelnben, hol el is temettetett [4]).

II. Miklós 1382—1392, Mária királyné titkára és cancellárja s Zsigmond király sacellanusa.

Miklós kieszközölte, hogy a megüresedett kanonoki állomások jövedelmei a káptalan szükségleteinek fedezésére fordíttathassanak s jogot adott egyszersmind a kanonoknak, hogy vagyonuk felett szabadon végrendelkezhessenek [5]).

---

[1]) Anal. Scep. III. 25.
[2]) Anal. Scep. III. 34.
[3]) Anal. Scep. II. 343. III. 34.
[4]) Anal. Scep. III. 38.
[5]) Anal. Scep. III. 39.

1388-ban Almás lakói igényeket támasztottak s azt állították, hogy ugyanazon jogokkal bírnak, mint a szászok a XXIV. kir. városban [1]), következőleg semmiféle szolgálattal nem tartoznak a káptalannak.

Ez ügy eldöntés végett Zsigmond király elé terjesztetett. Miután azonban az almásiak állításaikat semmiféle okmánynyal sem igazolhatták, igényeikkel elutasíttattak [2]).

Megemlítettük a jegyzetben a XXIV. kir. várost, melyek mindenike keresztyén község volt. Ezek együttvéve képezték a „24. kir. város testületét". (Fraternitas XXIV. Regalium Civitatum). E sajátságos szövetség vagy jobban mondva állam az államban a legkiterjedtebb egyházi s részben politikai szabadalmakkal bírt s polgári tekintetben a „szászok grófja" (Comes Saxonum) által egyenesen a király hatósága alatt állott. A „XXIV. kir. város lelkészeinek testülete" (Fraternitas XXIV. Pastorum Regalium) nagyban különbözött a XXIV. város testületétől. Ez utóbbi politikai s polgári intézmény volt, amaz pedig egyházi, és egyházi tekintetben a saját kebelükből szabadon választott esperes utján a szepesi prépostnak volt álávetve.

A lelkészek ezen szövetkezete, valamint az egyházmegyei és esperességi papság testülete is fizették évenként a szepesi prépostnak az ú. n. „Cathedraticum"-ot.

Nem tudni, hogy melyik évben keletkezett ezen szövetkezet. Némelyek az 1204-ik évre teszik annak alapítását. Annyi azonban okmányokból is bizonyos, hogy a XXIV. lelkész testülete már 1274-ben fennállott, mivel László király egy 1274-ben kelt leiratában, melyben a XXIV. kir. város plebánosainak jogot ad, szabadon végrendelkezhetni, a szövetkezetről határozattan említést tesz. IV. István már előbb, 1271-ben, feljogosította a szászokat, hogy plebánosaikat maguk választhassák.

Goltzius Joachim mester, neudorfi (ma Igló) plebános, a

---

[1]) **Jegyzet.** „Provincia XXIV. Regalium Civitatum" — „Civitates regales" és „Universitas Provinciae Scepus" nevet is viselt. E városok lakói, a nemességhez hasonlóan, földeikkel korlátlanúl rendelkezhettek. V. István alatt 300 márkát fizettek királyi adó fejében, mely Róbert Károly alatt 1200 márkára emelkedett. Háború idején 50 lándzsást állítottak, mely kötelesség az utóbbi király alatt csak saját kerületük határaira szorítkozott. Szabadon mívelhették bányáikat s a nyert érczet saját hasznukra fordíthatták. Lelkészeiket maguk választották, megajánlották nekik a papi tizedet s ily módon kegyúri jogot gyakoroltak. Képviseltethették magukot az országgyűléseken, habár maguknak voltak saját törvényeik. (L. „Rundschreiben der XVI. priv. Kron- und Zipser Städte an die Jurisdictionen des Königreichs Ungarn. Leutschau, 1842. 24. l.).

[2]) Annal. Scep. I. 327.

róla később elnevezett Matricula Goltziana [1]) első s következő lapjain a XXIV. kir. város „Forum quintum"-ban (Csütörtökhely) 1298-ban megújított alapszabályainak 25 paragraphusát jegyezte fel s a régiekhez az új szabályokat is csatolta. Ezek 40 §.-ból állanak s közéjük sok a régiekből vétetett át, a mint azt az új alapszabályok szövege tanusítja.

Annak töredéke, melyet Wagner I. 226 idéz, egy másolatról van véve; teljesség kedvéért kiegészitjük a Matricula Goltziana eredeti kodexéből azon §§-kal, melyek Wagnernál nem fordúlnak elő. (Supl. Anal. I. 425—429).

X. §. Határozza, hogy az idősebb testvérek a fiatalabb, és ezek a legfiatalabbaknál feljebb valók.

XI. §. Mindenki köteleztetik a kiszabott időre megjelenni; a később megjelenők büntetésnek esnek alá. — A ki a praedicatio előtt meg nem jelenik, egy „pondus"-t fizet, a ki praedicatio közben jön, két „pondus„-t, és a ki csak utána, egy „lothó"-t [2]).

---

[1]) E század elején Batthyányi, erdélyi püspök, a lőcsei plébánia könyvtárát megvevén, az eredeti kézirat, az ú. n. „Matricula Vetus", mely „Matricula Moler" czime alatt ismeretes, Gyulafehérvárra került s jelenleg is ott van. (A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagy-Várad 1883. I 19—49.) Ennek folytatása a „Matricula Goltz" neve alatt ismeretes „Matricula Recens". — Ellenben a „Codex seu Tabulae Accepti Et Expensi, Actionum Item, Molestiarum et Gravaminum Pastorum 13. oppidorum in Scepusio: Confectae Et Inceptae, Seniore M. Goltzio, Pastore Igloviensi. Anno ChrIstI MagnI DeI. It est 1604. Qui fuit turbulentissimus et calamitosissimus. Spes mea Christus, hac spe spretus, In Gremio Domini Moriar" — ez a 1412 óta elzálogositott XIII. szepesi város lelkészei nek hivatalos jegyzőkönyve. Ezen lelkészek szintén képeztek szövetkezetet, különben pedig a XXIV. Reg. Past. kötelékéhez taztoztak; és ha ezek esperesét nem amazok kebeléből választották, akkor az esperes oldala mellé valamely XIII. városi lelkészt adtak, a ki a szövetkezet dolgait vitte. — A 272 folio lapu eredeti codex, a szepeshelyi levéltár tulajdona, az 1604-ik évvel kezdődik és 1673 okt. 30-al végződik s tartalmazza a XIII. városi lelkészek kiváltságain kivül a pénz- és termesztményekbeli adók jegyzékét, melyeket az egyes lelkészek évi részletekben tartoztak beszolgáltatni a lublói várba.

[2]) A paragraphus szélén Goltz sajátkezűleg a következőket irta

Marca	Valens	VI. frt		
Ferto		I. „	60	denár
Lotho			55	„
Uncia			28	„
Pondus			19	„

Az Anal. Scep. I. 48 és 80 szerint, egy arany márka Magyarországon 72 frt ért, egy márka nehéz ezüst 4 frt., egy márka könnyű ezüst 1 frt, egy ferto vagy fertum, ferdonum, fierdo, s. a. t. $^1/_4$ márkát ért, és 84 denárt tett, vagyis agy magyar forintot. Goltz szerint egy ferto 1 frt 60 ért, „Valensis floreni"; Rupp szerint (Magyarorsz. helyrajzi története II, 174) egy ferto 12 garast ért. — A Codex Past. XIII. oppidor. szerint (67 lap) egy garas az 1613. évben három fillért ért.

Pondus magyarúl nesk, nessik, nehezégh. Hylbrand Jodok Lőrincz Merényből, iglói pap, ki a „Matricula Vetus"-t, (ma Moler-nek nevezik)

XVII. §. A közös étkezésnél a legfiatalabbik olvassa a szabályokat. — A szabályok olvasásánál a beszéd legszigorúbban tiltatik.

XVIII. §. A gyűlés napján a szolgálattevőket elkülönített házban kell elhelyezni és ellátni.

XIX. §. A hazamenés alkalmával a csapszéket látogatni tilos.

XX. §. A koczkázás és hasonló játékok legszigorúbban tiltatnak. Bírságot fizet úgy a nyerő, mint a vesztő fél. Ha a nyereség és veszteség egy „uncia"-t felül múl, mind a két fél fizet, még pedig annyit, a mennyit a játszók mindegyike nyert vagy veszített.

XXI. §. Ha egy testvér, „crimen" (bűn) következtében „infamis" (becstelen) lett, a testület kötelességgé vált, őt ismét a jó útra téríteni. És addig míg meg nem javúl, idegennek tekinti a testület.

XXII §. Azt rendeli, hogy megbetegedett testvér végrendeletet csináljon.

XXIII. §. A szomszéd testvérek eskü által kötelezettek, azt, ki a szabályok ellen vétett, a seniornak „in charitate" bejelenteni.

XXIV. §. Békés időben a testületnek kétszer kell egy esztendőben gyülést tartania.

XXV. §. Elrendeli végre, hogy a seniornak az okát kell adnia, miért hivta össze a testületet. És ezek: 1. Istennek dicsőitése. 2. Az atyák kegyes intézményei és 3. A testület nyilvános ügyei.

Iglón (Neocomium) az új alapszabályzat 1605-iki nov. 23-an fogadtatott el a XXIV. kir. város testülete által [1]). Sajnos azonban, hogy sem Goltz, sem hivatali utódai nem jegyezték fel, mely évben keletkezett. illetőleg alapíttatott a testület. A lőcsei kronikában a következő foglaltatik: „1248-ban szerveztetett a 24 plebános testülete [2]).

A szövetkezet több ízben erősítteté meg szabadalmait, egyebek közt Erzsébet által 1280-ban, Endre által 1297-ben,

---

az 1520-ik évvel kezdte meg, nevezi a nehezéghet latinúl setinum, pisetum-nak, és azt mondja, hogy 30 szepesi régi fillért tesz, és hogy 321 ily fillér egy forint. (Anal. Scep. I. 218). Egy nehezék (Pondus) Rupp szerint (177 l) 1424-ben egy garast, Obon (két lat) hat garast, egy gira nehéz ezüst 4 arany forintot, továbbá egy gira 1349-ben (174 l.) 48 garast ért. Egy „Pondus Argenti" Jászó városa mértéke szerint, — 1243 körül negyvennyolczadrésze volt egy girának és ez akkori időben a mi pénzünk szerint 24 fl, három „nehezék" a mi pénzünk szerint 1 frt 50 kr. o. é. (A jászóvári kanonokrend névtára. — Rozsnyó 1883. 17. l.).

[1]) Matr. Goltz 4—8.

[2]) Anal. Scep. II, 9.

Zsigmond által 1419 és 1434-ben, Ferdinand által 1548 és 1557-ben sat. [1]).

A szabadalmak e megerősítése mindannyiszor jelentékeny költséggel volt egybekötve, mint ez a testület eredeti számadásaiból kitűnik, mely számadások ezen matrikulában vannak feljegyezve.

Fennebb említettük, hogy a testületet 24 német község képezte, mert igen valószinű, hogy a németek eredetileg 24 községben laktak. E helységek a következők voltak:

1. Lőcse, a 24 kir. város főhelye; németül: Leutschau, szlávul: Levoča.
2. Késmárk, szab. kir. város.
3. Igló, latinul Noya villa, Neocomium, németül Neudorf, annak idejében a XVI. szepesi város főhelye.
4. Leibitz.
5. Béla.
6. Ruszkinócz, latinul Villa Rusquin, németül Rissdorf.
7. Ménhard, lat. Villa Menhardi, ném. Menhardsdorf, szláv. Verbov.
8. Matheócz, lat. Villa Mathaei, ném. Matzdorf.
9. Szepes-Szombat, lat. Mons Sct. Georgii, ném. Georgenberg, szláv. Sobota.
10. Poprád, lat. Villa Teutonicalis, ném. Teutschendorf, szláv. Poprád.
11. Felka, Filca, szláv. Welka.
12. Sztrázsa, ném. Michelsdorf.
13. Szepes-Váralja, régente latinul Sub-Urbinum, ném. Kirchdorf, Kirchdrauf, szláv. Podhrad.
14. Szepes-Olaszi, lat. Villa Latinorum, Villa Italorum, Villa Sct. Joannis, ném. Wallendorf, szláv. Wlachy.
15. Velbach, ném. Eulenbach.
16. Danisócz, ném. Diren és Densdorf, szláv. Danisovce.
17. Odorin.
18. Harikócz, most Pálmafalva, lat. Villa Palmarum, ném. Palmsdorf és Palmesdorf, szláv. Harikovce
19. Illésfalva, lat. Villa Ursi, ném. Sperendorf és Bärendorf, szláv. Hašovce.
20. Csütörtökhely, lat. Quintoforum, Quintum-Forum, régi időkben Villa Sct. Ladislai nevet is viselt. — ném. Donnerstagmark és Donnerstmark, ma közönségesen Donnersmarkt; szlávúl Stvrtok.
21. Káposztafalva, lat. Villa Compositi, ném. Kapsdorf és Kabisdorf, szláv. Hrabušice.

[1]) Matr. Goltz 9.

22. Nagy-Szalók, ném. Gross-Schlagendorf és Schlakkendorf, szláv. Slavkov.

23. Zsákócz, lat. Villa Isaac, ném. Gross-Éisdorf, szláv. Zsákócz, és végre

24. Malompatak, ném. Mülendorf és Mühlenbach [1]).

Az itt felsorolt helységeken kivül volt még több olyan község is a Szepességen, melyekben németség lakott, mint ez világosan kitűnik I. Károly királynak 1328-ban kelt diplomájából, melyben a szepesi német szászoknak szabadalmait megerősíti [2]).

Mely községek tartoztak a XXIV. kir. város lelkészeinek kötelékébe eredetileg, nem tudni bizonyosan. A testület lajstromaiból, melyek Goltznál a 13. lapon s több helyen az illető seniorok által meg vannak jelölve, csak annyit tudhatunk meg, hogy az idők folyamában több község kilépett a kötelékből, több ellenben belépett abba [3]).

A testület évente kétszer, de a körülményekhez képest olykor többször is tartott gyűléseket (Congregrationes). Többnyire egyházi és vallási s a testületet illető ügyek tárgyaltattak azokon. — Az idők folyamában nagyon sokat veszített jelentőségéből, és előbbi befolyásos szerepe jórészben megsemmisült, úgy hogy a XVII. század végén már csak „vallás-egyházi“ egyesület volt.

Úgy látszik, hogy fénykorát a XVII. század első negyedében, és pedig annak második tizedében Xylander (Holzmann) István alatt érte el. Ez protestáns lelkész volt Váralján, később 1611 nov. 16-án Szepes-Szombatban a XXIV. kir. város lelkészeinek seniorává [4]), végre pedig az ágost. hitfelekezetű rendeknek Váralján tartott gyűlésén superintendenssé választatott [5]).

A XXIV. kir. város lelkészeinek testülete tulajdonképen 1582-ben szakadt el a kath. egyháztól, midőn Iglón elfogadá az ágostai hitvallástételt. Ez esemény kebelében egyenetlenséget támasztott. 1598. júl 7-én gyűlést tartott, mely

---

[1]) Genersich: „Merkwürdigkeiten der k. Freistadt Kesmark„ I, 99.

[2]) Anal. Scep. I, 196—198.

[3]) **Jegyzet.** 1606 táján a testület a következő helységekből állott: 1. Lőcse. 2. Váralja. 3. Igló. 4. Leibitz. 5. Béla. 6. Ménhárd. 7. Zsákócz. 8. Poprád. 9. Felka. 10. Szepes-Szombat. 11. Lomnitz. 12. Hunfalva. 13. Duránd. 14. Csütörtökhely. 15. Káposztafalva. 16. Illésfalva. 17. Harikócz. 18. Odorin. 19. Velbach. 20. Svábócz. 21. Malompatak. 22. Ruszkinócz. 23. Olaszi és 24. Kurimián. (L. Bél Mátyás: Notitiae Hungariae novae historico-geographicae. Posonii 1777. 194. lap, és Goltz i. h). — Olaszi nem fordúl elő, mert akkoriban az esztergomi „de viride Campo“ cz. prépost joghatósága alá tartozott.

[4]) Matricula Goltz 41. [5]) Matricula Goltz 186.

alkalommal négy lelkész (a káposztafalvi, váraljai, odorini és csütörtökhelyi) vonakodott letenni a felvétel alkalmával szokásos esküt, minek folytán kénytelenek voltak a testületből kilépni [1]). Az 1611-iki superintendens-választás után minden összeköttetés megszakadt a kath. egyházzal, habár a testület még azután is fizette a cathedraticumot a szepesi prépostnak. Ama körülmény azonban, hogy a fraternitas elszakadt a kath. egyháztól, ennek tagjai között az új tanokra vonatkozólag a legellentétesebb nézeteket támasztotta s végre a teljes feloszlást idézte elő.

A testület azon hírben állott, hogy nagy kincseket halmozott össze szekrényeiben, pedig tényleg nagyon is szegény volt. Sem ingó, sem ingatlan vagyona nem volt. A lelkészek jövedelmeikhez mérten maguk fizették kész pénzben a rájuk eső részleteket s az ilyképen befolyt összegből fedezték a testület kezelési költségeit s a szepesi prépostnak a járo egyházi adót (Census Cathedraticus), mely amaz időben — 1606-ban — évi 66 drb. aranyban számíttatott fel [2]), Noscovi Mihály seniorsága alatt azonban 1673-ban 42 drb. aranyra szállott le, mivel azon időben csak 11 lelkész tartozott a fraternitas kötelékébe. A többiek a katholikus egyházhoz tartozván, tényleg kiléptek volt a szövetkezetből [3]).

A testületnek több rendbeli régi jegyzőkönyvei, eredeti kiváltságlevelei voltak, melyek azonban — fájdalom — Buchwald Lőrincz [4]), ménhárdi plebános, idejében, midőn ugyanott 1556 márcz. 13-án a lelkészlak leégett, a lángok martalékaivá lettek [5]). Úgy látszik, hogy könyvtára is volt; legalább erre mutat azon körülmény, hogy a magy. történelmi társaság, mely 1881-ben Eperjesen tartotta közgyűlését, a sz. ferencz-rendiek alsó-sebesi levéltárában egy könyvet talált, melyen ezen felirat van: „Pertinet ad fraternitatem 24 plebanorum in Scepusio“ [5]). (A szepesi 24. plébános testületé).

Leltár szerint 1611-en a testületnek következő tárgyai voltak:

1. Matricula vetus, Anno 1520 a Laurentio Jodoci Hildebrandt de Wogendrüssel, tum plebano in Igló, incoepta.

2. Codex chronologicus Joannis Jantschii Lipscha-Zolien. Pastoris Iglov liberalitate comparatus.

3. Matricula recens, inchoata a M. Joachimo Goltzio Dragenburgensi Marchico pastore Iglov Anno post stupendum virginis partum 1606.

---

[1]) Matr. Moler 588, és Babura László „Történeti szelvények“.
[2]) Matr Goltz 13.
[3]) Matr. Goltz 670.
[4]) Codex XIII. oppidorum, 57.
[5]) Századok 1881. VIII, 138.

4. Privilegiorum Transsumpta.

5. Quator libri in quarto, quorum duo continent inscriptionem, ad fraternitatis confessionem, quae Anno 1548 exhibita est. — — regi Ferdinando et Antonio Verantio Eppo. Agriensi 1560. Item in octava Eperiesini 1573. Hanc quoque legati liberarum Civitatum cum earundem pastoribus Cibini confirmarunt 1560. sat. sat.

6. Liber inventariarum XXIV. Regalium Seniore R. Tobia Erythraeo.

7. Liber Apocharum census cathedratici és

8. Liber Epistolarum, sat.

9. A fraternitasnak három, egymástól különböző pecsétje volt, mindannyi az angyali üdvözlet képével s körirattal volt ellátva:

a) A nagy pecsét részből volt következő körirattal: „S. Universitatis Plebanorum de Cips".

b) A közép pecsét ezüstből volt s ezen körirattal ellátva: „Sigillum XXIV. Regalium Past. in Scepusio", végre

c) a harmadik és legkisebb szinte ezüstből való volt ezen körirattal: „S. XXIV. Plebanorum in Scepus", sat.

10. Volt két ezüst serlege is.

11. Voltak különböző szabadalom-levelei másolatokban sat. [1]).

A testület már régen felosztott s ma már egészben véve a történelemé. Még csak azt jegyezzük meg itt, hogy az ágost. hitvallásnak a Szepességen való elterjedése legnagyobb részben a testületnek tulajdonítható [2]).

A kézirat és az eredeti codex a szepeshelyi könyvtár tulajdona. A codex közönségesen Matricula Goltzianának [3]) neveztetik, mivel Goltz volt az esperesek között az első, ki az 1606. nov. 15-én Bélán tartott testületi gyűlés alkal-

[1]) Matricula Goltz, 488–491. — Codex XIII oppid 56–62.

[2]) 1567. márcz. 19-én történt először, hogy a testület azon tanulókat, kik az új vallási tanokat ismerni s megtanulni mentek a külföldre, pénzzel támogatta. Bizonyos Pataky Demeter 50 drb. dénárt kapott, hogy theologiai tanulmányait Wittenbergában folytathassa. (Babura tört. szelv. M. Áll. 1881. máj. 21). — Az 1518-tól 1560-ig terjedő 42 év alatt, mig Melanchthon tanár volt a wittenbergai egyetemen, alatta 442 magyar ifjú képeztetett ki hitszónokká és tanítóvá. Ez ifjak névjegyzékét Révész Imre közli a „Magy. történelmi tár" IV. kötetében 207—230. lap. A bártfai születésű Stöckel egy éven át tanító volt Eislebenben, Luther szülővárosában. (Századok, 1874. 152—155).

[3]) **Jegyzet**. Codex Novus Accepti Et Expensi Factorum Et Consiliorum, Praecipuorum Venerabilis Fraternitatis XXIV. Pastorum Regalium In Scepusio: Inchoatus, A. M. Joachimo Goltzio, Dragenburgensi, Marhico, Pastore Ecclesiae Dei. Quae Est Neocomii: Tum Temporis Seniore. Anno Post Stupendum Virginis Mariae Partum 1606.

mával annak hivatalos ügyeit feljegyezni kezdette. E hivatalos jegyzőkönyvek 1673. nov. 22-ig terjednek, mely évben a congregatio Ménhárdon tartatott meg, melyen csak 11 plebános vett részt, még pedig 1. a lőcsei, 2. a szepes-olaszii, 3. az iglói, 4. a leibitzi, 5. a bélai, 6. a ménhárdi, 7. a poprádi, 8. a szepes-szombati, 9. a felkai, 10. a durándi és 11. a ruszkinóczi, mivel az idő szerint az egyesület csak 11 testvérből állott, mint azt Noscovi a következő szavakkal jegyzi meg: „Undecim modo residui erant in oficiis Reverendi Domini fratres". — A codex 671 lapot tartalmaz.

Charnoi I. György prépost 1392—1405.

Még igen fiatal vala, mikor szepesi prépostá kineveztetett, minek következtében az egyházmegye vezetését átengedé Pálnak, a szepesi káptalan kántorának és kanonokának.

György 1405-ben vagy a következő év elején halt meg [1]).

Domonkos prépost 1406—1408.

Közönségesen Domonkos fráternek neveztetett, valószínűleg azért, mivel prépostá való kineveztetése előtt valamely egyházi rendhez tartozott. Később Zsigmond király által csanádi püspökké tétetett s mint ilyen halt el 1423-ban [2]).

Palóczi II. György prépost 1408—1419.

György minden évben személyesen látogatott meg több plebániát s iparkodott az egyházi fegyelmet minden irányban javítani. 1419-ben erdélyi püspökké, 4 évvel később pedig esztergomi érsekké lett; meghalt 1439-ben [3]).

Késmárki III. György prépost 1410—1433.

Megválasztása Márton pápának irásbeli puhatolódzásokra szolgáltatott okot annak kánonjogi érvényességét illetőleg. Miután György a pápa méltányos követeléseinek alávetette magát, 1420. márcz. 24-én Zsigmond király által kineveztetett szepesi prépostá s e minőségében meg is erősíttetett [4]).

1433-ban betörtek a hussiták a Szepességre; rabolva és gyilkolva indúltak Szepesvár felé. György biztonsága kedvéért Késmárkra menekűlt. Miután azonban Perdus hussita vezér bevette a várost, György prépostot gyalog menesztette Prágába s ott börtönre vettette, hol borzasztó kínzások után éhhalállal múlt ki [5]).

II. János prépost 1433—1464.

Stock János Glogauból, Sziléziából származott. Zsigmond király kinevezte őt orvosának. Stock, az orvosi tudományok

[1]) Anal. Scep. III, 40.
[2]) Anal. Scep. III, 43.
[3]) Anal. Scep. III, 43.
[4]) Anal. Scep. III, 45. — Schem. Cleri Scep. 1852.
[5]) Anal. Scep. III, 55. — Sch. Cleri. Scep. 1852, 15.

tudora, a király tanácsosa és mindonkori asztaltársa volt. 1434-ben Zsigmond azon élte fogytáig tartó jogot adományozta neki, hogy ő tölthesse be az egyházi javadalmakat, a lelkészeket ő nevezhesse ki sat.[1]) E kiváltsággal Jánost Mátyás király is kitüntette[2]).

Albert király halála után Erzsébet s fia László táborába ment át s Ulászló ellen lépett fel, minek következtében majdnem elvesztette a prépostságot. Midőn azonban méhbenhagyott László pártja győzött, akkor megmaradt prépostnak.

János sokat foglalkozott a káptalan s az egyházmegye belső ügyeinek rendezésével. Legtöbb okot szolgáltatott erre nézve a hussiták tana, mely János idejében erősen terjedett Szepes- és Sárosmegyében. Alatta két egyházmegyei zsinatot tartottak, még pedig 1440-ben Szepeshelyt[3]) és 1460-ban Lőcsén.[4])

1462-ben kezdé épittetni a jelenlegi székesegyházat.[5])

Meghalt 1464-ben Budán, hol a pápa parancsára egyházi ügyekben tartózkodott.[6])

Berendi Back Gáspár, prépost 1464—1493.

Ifjú korában katona, később pap, s mint ilyen Mátyás király által prépositá tétetett. E minőségében Bonnba ment a kánonjogot s a többi theologiai szakokat tanúlmányozni. Első miséjét Rómában mondta.[7])

1472-ben IV. Sixtus pápa jogot adott neki, hogy püspöksüveget s pásztorbotot használhasson a jogköre alá tartozó templomokban.[8])

1474-ben résztvett mint kiküldött a lengyel és magyar mágnásoknak Szepes-Ófalván tartott gyűlésében.[9])

Őt illeti végre azon dicsőség és érdem, hogy a mostani szepeshelyi székesegyház építését folytatta s szerencsésen befejezte 1468-ban.[10]) Meghalt 1493. jún. 5.

Meckhei IV. György, prépost 1494—1505.

Azon kegyúri jog alapján, melyet a Szapolyay-nemzetség Mátyás királytól nyert, Szapolyay István nádor Györgyöt tette

---

[1]) Anal. Scep. I. 331.
[2]) Anal. Scep. I., 338. 339. Kaprinai Hung. Dipl. Dipl. II., 357.
[3]) Supl. Anal. II. ad 1759.
[4]) Péterfi in conciliis Hungariae. 202. — Schem. Cl. Scepus 1852.
[5]) Anal. Scep. III. 66, 67.
[6]) Anal. Scep. III. 69.
[7]) Anal. Scep. III. 71.
[8]) Anal. Scep. III. 71.
[9]) Anal. Scep. II. 103. 104.
[10]) Anal. Scep. I. 347. 349; továbbá eredeti okmány a káptalani levéltárban.

meg prépositá, mely méltóságában őt Este Hyppolit, bíbornok s esztergomi érsek, megerősíté.[1])

György egyike volt Szapolyay legbensőbb barátainak. Tanúsította ezt az utóbbi az által is, hogy 1499. Pápáról keltezett végrendeletében Györgynek, illetőleg a szepesi székesegyháznak Göncz helyiséget hagyományozta. Ez adományozást II. Ulászló király 1501-ben helyben hagyta [2])

György 1505-ben halt meg.[3])

Chobadi I. László, 1505—1510.

Szapolyay István özvegye, tescheni Hedvig, egyetértve két fiával, Jánossal és Györgygyel, Lomniczi vagyis inkább Palocsai Horváth Jánost (szül. Kakas-Lomniczon, 1490-ben) nevezte ki szepesi prépositá. De Bakács Tamás (helyesebben Bakócz[4]) esztergomi érsek vonakodott e kinevezést helyben hagyni, mivel Horváth még csak 15 éves volt s a szükséges theologiai tudományok nélkül szűkölködött, mire Hedvig őt saját költségén Rómába küldötte[5]) kiképeztetése végett, mialatt bizonyos László, abauji születésű s egri egyházmegyei pap, tétetett szepesi prépositá, de Bakócz ettől is megtagadta helybenhagyását. Erre László Gyula pápához fordúlt s csak így nyerhette meg egyházi jogainak gyakorlatát. A javadalmakat azonban nem nyerhette el, mivel azokat Horváth mindjárt prépositá való kineveztetése alkalmával birtokába vette[6]). László az 1510-ik év vége felé halt meg[7]).

V. János 1511—1544.

Lomniczi Horváth János a Szapolyayak által újból kineveztetett prépositá s Bakócz most kifogás nélkűl megerősítette[8]).

A mohácsi csata után Horváth semleges maradt, később, midőn I. Ferdinand a Szepességet elfoglalá, ehhez hajlott. Azonban Szapolyay ezt megtudván, megfosztottnak nyilvánítá őt a szepesi prépostságtól s azt titkárának, Bachia Ferenczneк, adományozta, ki azonban a prépostság tényleges birtokába sohasem juthatott. Bachia Ferenczről azt állítják, hogy igen vonzódott a protestáns tanokhoz[9]).

Horváth János igen jó barátságban élt Lewdischer György, 1533 óta késmárki plebánossal, s a mint látszik, ennek gon-

---

[1]) Anal. Scep. I, 351. és III, 72.
[2]) Anal. Scep. I. 148.
[3]) Anal. Scep. III. 72.
[4]) Századok, 1876. 253.
[5]) Anal. Scep. III. 73.
[6]) Anal. Scep. I. 355.
[7]) Anal. Scep. III. 74.
[8]) Anal. Scep. III. 74.
[9]) Analecta. III. 80.

dolkodás módjától nem igen tért el[1]). Nagyon keveset törődött az egyházmegye ügyeivel, minek következtében Moler[2]) nagyon kedvezőtlenül nyilatkozik Horváthról.

Ez időben a kath egyház állapota a Szepességen nagyon siralmas volt. Az új vallás hírnökei Németországból elözönlötték a Szepességet, s a hazai papságnak le kellett mondania a templomokról, javadalmakról s a legfőbb jövedelemről, a tizedről, az újonan érkezett küldöttek javára.

Az első magyarok, kik Melanchthon Fülöp rektorsága alatt Wittenbergában az új tanokat tanulmányozták, a Szepességből valók voltak. Nevök Sziriák Márton és Siegler János, mindkettő lőcsei. Az első, ki az új tanokat a Szepességen nyílvánosan hirdette, Fischer volt. Legelőbb Lőcsén lépett fel, azután Iglón és Svedléren; Genersich szerint az új tanok hirdetése miatt Krasznahorka várából a mélységbe dobták. Egy másik reformátor a Szepességen a lőcsei Lewdischer György volt, ki az új tanok buzgó pártolója volt s azokat Lőcsén, Sztrázsán, Késmárkon, Toporczon, Leibitzon s Malompatakon terjesztette. Az imént említett községek között Malompatak volt az első a Szepességen, mely az új tanokat 1543-ban elfogadta[3]). Hatalmas támaszt nyert az új vallás Pawschner Györgyben, a szepesi vár parancsnokában.

A kath. egyház s a kath. papok helyzete ez idő szerint rendkívül nyomasztó volt. Tény, hogy kath. papok éhen haltak. Hogy e borzasztó állapot megváltoztathassék, Horváth prépost 1540-ben kieszközölte I Ferdinandtól, hogy a plebániai javadalmak jövőre csak kath. papoknak adományoztassanak, minthogy az ország törvényeinek értelmében e jövedelmek azokat illetik. A kir. intézkedés azonban már későn érkezett, mert az egyház s a papság javainak legnagyobb része már világiak kezei közt volt. Nevezetesen a prépostság javait Serédy Gáspár és Báthory András ragadták magukhoz. Ily körülmények közt a kir. rendelet nem sokat ért, mert az új vallás terjesztői a világiak által hathatósan támogattatva, a plebániai javadalmaktól nem igen akartak megválni.

Erre azután Serédy és Báthory bevádolták a prépostot a király előtt, hogy Brisveczky Frigyes jószágait önkényűleg s erőszakos úton birtokába vette, mire Ferdinand Horváthot a

---

[1]) Genersich: „Merkwürdigkeiten der Stadt Kesmark.“ II. 93—106.

[2]) Moler tudományosan képzett férfiú volt s nagy tekintélynek örvendett úgy az egyháziak, mint a világiak előtt. Előbb bélai plebános volt; 1528. okt. 18-án Csütörtökhelyen a testület seniorává választatott s e hivatalt 16 éven át viselte; 1530-ban lőcsei plebánossá választatott, hol is 1558 júl. 21-én meghalt s 24-én eltemettetett (Matr. Moler. 495).

[3]) Wagner II, 237.

prépostságtól megfosztottnak nyilvánította[1]) s azt Kretschmár Lőrincz, székesfehérvári prépostnak, adományozta 1543-ban. Miután azonban ezt időközben szélhűdés érte s a prépostságot tényleg nem is vette birtokába, azért Horváth kieszközölte a királynál visszahelyeztetését; kötelességévé tétetett azonban Kretschmárnak, élte fogytáig évenkint 100 frtot fizetni[2]). Mivel azonban ebbeli kötelezettségének nem volt képes eleget tenni, 1544. decz. 16-án lemondott a prépostságról. Lemondása Lőcsén történt, hová Horváth több egyházi és világi férfiút hívott össze, hogy lemondását ünnepélyesen tegye közhírré. A lemondás ténye a lőcsei hatóság előtt történt. Erre azután Horváth egyenesen a plebánia hivatalába ment Molerhez, kijelentette abbeli szándékát, hogy nősülni akar, s a templomban következőkép hirdetteté ki magát: „Der edle Herr Hans Crovath von de Lompnytz, eyn Herr des Ungarischen Hauses, nympt sich dy Errenreyche und tugendsame Jungfer Agnes Herr Jörk Czypsers Tochter etc. etc.[3])

Horváth ezután Kakas-Lomniczra vonúlt vissza; később még egyszer nősült s családja körében lemondása után még 20 évig élt. Meghalt 1564. okt. 18-án[4]).

Várallyi Szaniszló 1545—1548 a sárosmegyei Kis-Szebenből való, pécsi püspök.

Miután 1543-ban a törökök bevették Pécset és Szaniszló nem foglalhatta el a püspöki széket, azért I Ferdinand őt szepesi préposttá nevezte ki. Szaniszló Szapolyay János király leghívebb barátai közé tartozott. Midőn János 1530-ban Budán Rogendorf által ostrom alá vétetett, Szaniszló titkos úton-módon élelmi szereket tudott becsempészni a várba az erősen szorongatott őrség számára. János király halála után Várallyi elpártolt Izabellától, ennek a török iránt tanusított nagy barátsága miatt, s átment Ferdinand pártjához.

Közvetlenül Szaniszlónak a Szepességre való megérkezése előtt itt a vallási viszályok rendkívül elmérgesedtek. Szaniszló semmit sem mulasztott el, hogy véget vessen e sajnálatos állapotnak. E czélból a szepesi papságot zsinatra hívta egybe a sz.-mártonhegyi templomba[5])

Már 1536-ban Luther tanai nagyon észrevehetően kezdtek terjedni a Szepességen. Lewdischer György 1542 óta leibitzi lelkész, hirdette azokat ugyanott[6]). 1545-ben Quendel (lat.

[1]) Genersich. II. 97.
[2]) Anal. Scep. III. 82.
[3]) Matr. Moler. 402. Genersich: Merkwürdigkoiten I., 97.
[4]) Anal. Scep. III. 82.
[5]) Anal. Scep. III. 84 és II. 339.
[6]) Matr. Moler. 274.

Serpilius) Tamás, Luther és Melanchthon tanítványa, bevitte az ev. hitvallást Bélára. Ugyanezt tette 1546-ban Regens Salamon Leibitzon; továbbá 1548. a malompataki születésű Leutscher Iglón, Blasy Jakab Szepes-Olasziban és Topperczer Antal Poprádon [1]).

Szaniszló 1548-ban halt meg.

Péterváradi Balázs prépost 1549—1560, korának egyik híres mathematikusa. Midőn a szepesi egyházmegyének vezetését átvette, a prépostsághoz tartozó jószágok még mindig azon veszélyben forogtak, hogy a világiak, kik azokat erőszakosan ragadták magukhoz, továbbra is birtokukban tartják. Általában a török uralom idejében Magyarországban számos egyházi jószág ment veszendőbe. Balázs erősen iparkodott, a prépostság elveszett javait visszaszerezni, fáradozásaiban azonban számos akadályra talált. A Thurzók, a szepesi vár urai, nem csupán csak e tekintetben gördítettek akadályokat útjába, hanem még azon csekély javak élvezetében is háborgatták őt, melyek a prépostság birtokában voltak.

1551-ben I. Ferdinand által azon joggal ruháztatott fel, hogy kanonoki állomásokat a szepesi káptalanban s papi javadalmakat adományozhasson.

1554-ben váczi püspökké neveztetett ki,

Meghalt 1560-ban.

Balázs halála után Thurzó Szaniszló az elhúnyt prépostnak különféle ingóságokból álló hagyatékát a szepesi várba vitette, később azonban I. Ferdinand rendeletére azok egy részét, melyet Balázs végrendeletileg nővérének Annának, Balogh János özvegyének, hagyományozott, ki kelle szolgáltatnia s a többit a prépost utódának átadni [2]).

Azon kedvező politikai viszonyok között, melyek az országban Balázs 20 évi működésének tartama alatt meg voltak, a reformatio a Szepességen nagyon terjedett [3]). Főleg a XIII. városban — melyek 1412 óta Lengyelországnak el voltak zálogosìtva, — talált a reformatio magva termékeny talajra. Igy pl. Szepesváralján már 1551-ben bizonyos Anton Mátyás volt az ev. lelkész, Szepes-Szombaton 1552-ben Philadelphus Antonius, Felkán pedig Filker Gergely választatott papnak. A többi XIII. városban ez időtájt a következők választattak

---

[1]) Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder. 1880. p. 133.

[2]) Anal. Scep. III, 85—89.

[3]) Borbis „Die evang. lutherische Kirche. Nördlingen 1861" cz. munkájában (17 l.) azt állitja, hogy a XXIV. szepesi városban 1552-ig (mely évben ott valamennyi lelkész evangelikussá lett) egy lutheránus és kath. papokból álló szövetkezet állott fenn, mely esperesét hol a katholikusok, hol az evangelikusok kebeléből választotta.

meg ev. lelkészekké: Ménhárdon Buchwald Lőrincz, Durándon Lemmel Tamás, Ruszkinóczon Mathiasch Boldizsár, Matheóczon Suhiav Péter és Sztrázsán Botzdorfer Servácz [1]).

Péter, Petrus Paulinus, 1560—1561.

Pálos szerzetes, Oláh Miklós esztergomi érsek titkára volt; azon bírák közé tartozott, kiknek hivatásuk volt megvizsgálni s megállapítni, mikép jutottak a prépostok és apátok méltóságaikhoz. Tudvalevőleg az akkori zavargós időkben sokan csak becsempészték magukat e méltóságokba [2]).

Péter 1560. máj. 21-ére egyházmegyei zsinatra hívta egybe a Szepesség papságát, melyre a podolini és gnezdai plebánosok is hivatalosak voltak, mely körülmény kétségtelenül tanusítja, hogy ez időben az imént említett két város papjai a szepesi prépost egyházi joghatósága alá tartoztak, nem pedig, mint némely lengyel író állítja, a krakói egyházmegyébe [3]).

Péter 1561 április havában halt meg.

Bornemisza György 1561—1584.

Előbb csanádi, később nagyváradi püspök, végre szepesi prépost. A Thúrzók azon pillanattól fogva, melyben Szepesvárnak uraiva lettek, magukénak tartották a szepesi prépostság feletti kegyúri jogot. Ezen vélt jog alapján a Thúrzócsalád Péter halála után azonnal Thúrzó Ferenczet nevezte ki szepesi prépostnak. Ez azonban sem Ferdinand király, sem pedig a metropolita által nem hagyatott helyben. Daczára e körülménynek Thurzó viselte a szepesi prépost czímét élte fogytáig, de a prépostság tényleges birtokába sohasem jutott [4]).

Bornemisza György nagy kegyben állott Ferdinand előtt. Mutatja ezt azon körülmény, hogy a pozsonyi országgyűlésen három egymásutáni napon részesítette őt a király adományozásokban, és pedig 1563 nov. 19-én csanádi püspökké nevezte ki, nov. 20-án a lechnitzi karthausi kolostor javait adományozta neki, mely kolostor közönségesen „Veres-Klastrom"-nak neveztetett és végre nov. 21-én a káptalannak adományozta a „Letenkew"-nek nevezett Menedék-kő melletti kolostor jószágait [5]).

Ez utóbbi adományozást illetőleg Miksa király 1565 aug. 21-én megbízta Thurzó Szaniszlót, hogy a káptalant s a

[1]) Weber: „Gesch. u. Zeitbilder". 133. l.
[2]) Anal. Scep. III, 89—92.
[3]) Anal Scep. I, 382.
[4]) Anal. III, 90.
[5]) Anal. Scep. I, 435.

prépostot védje meg a Menedékkő melletti lerombolt kolostor jószágainak birtokában a lechnitzi kathausiak ellen [1]).

1569-ben a reformatio a Szepességen be volt fejezve. Bornemisza ugyan megtette a kellő lépéseket, hogy az újításoknak elejét vegye; összehívta a káptalanba 1570 nov. 30-ára a Szepesség összes papságát s erősen óvta azt az újítókkal való mindennemű közösségtől [2]).

1582-ben a XXIV. kir. város lelkészeinek testülete, mely ez időtájt jobbadán bevándorlott német hitszónokokból állott, felvette az ágostai hitvallást s így tényleg elszakadt a kath. egyháztól, noha még egy időre elismerte a szepesi prépost egyházi joghotóságát, mert, midőn 1605-ben Csütörtökhely községe Roth Péter, ottani lelkész, ellen Thurzó Kristófnál panaszt emelt, Polcz felkérte Hetesi Pethe szepesi prépostot, hogy, mint a csütörtökhelyi község patronusa, vesse magát közbe Thurzónál [3]).

Bornemisza Jászon halt meg 1584. nov. 29-én.

Bornemisza 24 évi prépostsága alatt megyénkben a jogviszonyok még mindig nagyon szomoruak voltak. Az erőszakoskodás oly nagy volt, hogy az egyház s a papság jogai lábbal tiportattak. Még Thurzó Elek is, kinek pedig kötelessége lett volna az elnyomottakat védeni, igen gyakran átlépte a jogosság korlátait s megtámadta egyesek magán vagyonát. Midőn Bornemissza prépost meghalt, Thurzó komolyau készült erőszakkal behatolni a prépost lakásába, annak hagyatékát birtokába venni s a várba vitetni, még pedig azon ürügy alatt, hogy neki, mint a prépostság védnökének, joga van birtokába venni a hagyatékot. Időközben azonban császári katonaság érkezett s megakadályozta Thurzót szándékának megvalósításában [4]). E miatt azután Thurzó Rudolf királynál panaszt emelt. A vita 3 éven át tartott 1585—1587, mely idő alatt a prépostság üresedésben maradt [5]), mig végre Rudolf 1587. aug. 13-án Hetesi Pethe Mártont nevezte ki szepesi prépositá.

Bornemisza alatt 1582-ben már ismeretes volt a Szepességen az ú. n. Concordiakönyv (Konkordienbuch) [6]). Roth, lat. Ruber, késmárki tábornok az imént említett könyv egy példányát bizonyos Horváth Gergely nevű, svábóczi lakosnak ajándékozta, hogy azt a vele ismerős hitszónokokkal közölje.

[1]) Anal. Scep. I, 437. — Kárp. Évk. 1875, 120.
[2]) Weber: Zipser Gesichts- und Zeitbilder. 134
[3]) Babura; „Történeti szelvények" M. Állam, 1881.
[4]) Anal. Scep. III. 89—92.
[5]) Anal. Scep. III, 92.
[6]) Anal. Scep. II. 266.

A könyv szerzője Schmidelin Jakab, ki azt Lajos, wittenbergi fejedelem, megbízása folytán szerkesztette. A könyv czélja volt a lutheranusok sokféle nézeteit egy egységes tanná egyesítni

Ugyancsak Bornemisza idejében történtek az első lépések a Gergely-féle naptár behozatalára. Büntetés terhe alatt tiltotta a papságot a régi naptár használatától s behozta a szepesi egyházmegyébe az újat. Ez újítás ellen Szepesvármegye 1584. jún. 15-én tiltakozott s követelte, hogy Bornemisza álljon el az új naptár behozatalától mindaddig, míg az országgyűlés nem intézkedik e tekintetben. Tudva van, hogy a pozsonyi országgyűlésen az 1587-iki XXVII trvcz. értelmében Magyarországra nézve elrendeltetett az új naptár behozatala.

Hetesi Pethe Márton prépost, 1587—1605.

Kutassy János, esztergomi érsek, 1602-ben történt halála után Rudolf király Pethét nevezte ki Magyarország helytartójává. Ugyancsak Rudolf a szepesi egyházmegyére nézve őt bízták meg, hogy tartson egyházi vizsgálatot, az ágostai hitvallású lelkészeket távolítsa el s az így megürült állomásokat kath. lelkészekkel töltse be. Pethe ennek folytán 1604. szept. 5-én először Váralján, azután pedig okt. 10-én Lőcsén kisérelte meg a kath. egyház jogait visszaállítani, de bizony sikertelenül.

Pethét illeti meg azon érdem, mely szerint a Menedék-kő melletti kolostor javait, melyek a szerzeteseknek Schwendy Lázár által való erőszakos elűzetése óta 40 éven át világiak kezében voltak, saját pénzén váltotta vissza. Ugyanezen jószágokat később Rudolf beleegyezésével a jezsuitáknak adományozta oly feltétel mellett, hogy azok iskolákat fognak alapítni. Midőn Pethe 1604. nov. 21-én Zenicz János és Lobbe János kiséretében Lőcsére érkezett, hogy a karthausiak házát, mely a városnak volt alzálogosítva, de Pethe által kiváltatott, átvegye, fellázadtak a protestánsok s Pethének kisérőivel együtt menekűlnie kellett.

Időközben a Bocskáy-féle vallási mozgalmak napról napra növekedtek s a Szepességig is elhatottak. Pethe, minthogy élete sem volt biztonságban, előbb Nagy-Szombatba, onnan pedig Német-Ujvárra menekült, hol Körmendy katonái által elfogatva, kegyetlenül megkínoztatott. Végre Bécsbe ment s ugyanott 1605. okt. 30-án meghalt. Holt tetemei Pozsonyba hozattak, s ott el is takaríttattak.

Hosszúthótý II. László, 1606—1648. A vasmegyei Sorkoházáról való. Prépostá való kineveztetése után csak 8 évvel, 1614. nov. 2-án szenteltetett pappá, mire 1616-ban

tényleg is átvette a prépostságot. Ez időben Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, alatt újabb zavarok támadtak, melyek a Szepességet sem hagyták érintetlenül. Rablás és gyilkosság, elkövetve a kath. egyház szolgáin, nagyon is gyakran ismétlődtek. Ily körülmények között úgy a prépost, mint a káptalanbeliek életüket féltvén, Lengyelországba menekültek. Épen aratás idején voltak kénytelenek futni, minek következtében nagy károkat szenvedtek. 1619. szept. 2-án Szepesmegye Petróczy Boldizsárt tette a káptalan felügyelőjévé, ki azután begyűjtötte a gabonát a mezőről.

Lengyelországból Hosszúthóty Pázmán érsekhez ment Esztergomba, hol hosszabb ideig tartózkodott. 1632. júl. 7-én erdélyi, 1633-ban nagyváradi s 1646. április 3-án váczi püspökké tétetett. Meghalt 1648-ban [1]).

Hosszúthóty idejében a következő kath. községek jutottak ismét templomaik birtokába: 1616. okt. 2-án Gnezda, később Ruzsbach és Hobgart; 1638-ban Mindszent, Káposztafalu, Domány és Csütörtökhely; 1539-ben pedig, midőn Palocsai Horváth István és András a prot. vallásról a kath. hitre tértek, a katholikusok Fridmann, Haligócz, Kaczvin, Krempach, Lechnicz, Mátyásfalva, Nedecz és Új-Béla, — valamint 1643-ban Körtvélyes, Vittkócz és Velbach községekben nyerték vissza templomaikat [2]).

1607-ben a káptalan nagy szükségben volt, úgy hogy a kanonokok kénytelenek voltak a XXIV. kir. város testületétől gabonát kérni, s ez azután a szorúltabb helyzetben levő szepesi kanonokoknak adott is 6 mérő buzát és 2 mérő rozsot [3]).

Hosszúthótynak 40 éves hivataloskodása alatt két nevezetes esemény adta elő magát a Szepességen, t. i. Thurzó Kristóf visszatérése a prot. vallásra és a protestáns zsinat Szepesváralján.

Thurzónak a prot. vallásra való áttérését Xylander (másként Holzmann) István mester, szepesváraljai egykorú ev. lelkész, körülményesen írja le a Matricula Goltziana 112. s köv. lapjain e czím alatt: „De admirabili et iuxta memorabili Conversione spectabilis ac Magnifici Domini Comitis Chrystophori Thurzó . . . sat.

Előadásának tartalma a következő:

1613. febr. 19-én jókor reggel Thurzó magához hivatta Berzeviczy András nevű várnagyát. Thurzó szándéka iránt,

[1]) Anal. Scep. III. 101.
[2]) Weber; „Pipser Gesch. und Eeitbilder. 138.
[3]) A buzának ára akkoriban 125 dénár, a rozsé pedig 100 dénár volt. (Matr. Goltz. 15.)

már megelőzőleg többekkel tanácskozván, most a következő kérdéseket intézte Berzeviczyhez: Vajjon azon vallás-e az igazi, melyet a várnagy követ, t. i. az ágostai, s vajjon e vallást ha követi az ember, üdvözűlhet-e? Mire Berzeviczy azt adá válaszúl, hogy az ég alatt nincs biztosabb vallás, mint az ev. ágostai. Erre Thurzó a várnagynak kezet nyújtott s megfogadta, hogy ez órától fogva az ág. hitvallás követője lesz.

Meghivatott ezután Xylander István a várba a grófhoz; mivel azonban e napon nem volt otthon, hanem Lőcsén, azért csak másnap jelent meg a várban, s Ocskay Gáspár által d. e. 11 órakor a gróf elé vezettetett, mire a szobában levők kimentek s csak Xylander maga maradt a gróffal. Az értekezés teljes 4 órán át tartott.

Február 21-én Thurzó több kanonok jelenlétében kijelentette, hogy kitér a kath. vallásból s ágost. hitvallásúvá lesz.

1513. márcz. 2-án Thurzó a vár nagy termében, előbb térdelve meggyónván Xylander kezeiből átvette az ágost. vallástételt. Ezután ünnepélyes „Te Deum“ következett a várkápolnában.

Az isteni tisztelet befejeztével Thurzó nagy lakomát rendezett. A gróf magánosan étkezett egy mellékteremben. Ebéd végével felemelkedék, átment vendégeihez s egy drága serlegből veres bort ivott a magyarországi ev. ágost. rendek egészségére. A serleg, melyből Thurzó ivott, egykor II. Rudolf császáré volt; halála után eltulajdoníttották s Thurzó harmadik kézből drága pénzen vásárolta meg. Thurzó mint első kiürité a pompás serleget, azután ismét megtölté s átadá azt egyik vendégnek. Így aztán tovább kézről kézre járt sorban.

Mielőtt az asztaltól felkeltek s a megrendelt 28 ágyúlövés eldördűlt, a várban egy sajátságos esemény adta magát elő.

Azon teremben, melyben a gróf egyedűl étkezett, a kelet felé nyíló ablakra egy fehér galamb szállott le s majd ismét elrepült, de azután ismét visszaszállott az ablakra. Xylandert Berzeviczyvel együtt a gróf szobájába hívták, kik aztán a fehér galambot bámulattal szemlélték. Az ezen esemény folytán támadt kérdezősködések után kitűnt, hogy a várban ember emlékezet óta nem tartottak galambokat.

Az említett eseményből azt következtették a jelenlevők, hogy a galamb természetfeletti lény, melynek alakjában vagy a sz.-lélek, vagy az angyalok örömüket fejezték ki láthatóképen a várgróf megtérése felett.

Azon oknál fogva, hogy Thurzó visszatért a prot. egyház kebelébe, melyből 9 év előtt tér ki, Xylander rendeletére a

Szepesség minden evangelikus községe ünnepélyes istentiszteletet tartott.

Thurzó Kristóf 1613. márcz. 23-án kelt iratában értesítette az akkori nádort, Thurzó Györgyöt, a prot. vallásra való áttéréséről. Iratának végén így kiált fel: „Roma, vale; vidi: satis est, vidisse: revertar.“ (Róma, isten veled; láttam: elég hogy láttam: vissza fogok térni).

Thurzó elszakadása a róm. kath. vallástól s áttérése a prot. vallásra jel volt a protestántismusnak a Szepességen már megkezdett törvényes megalakulására.

A XXIV. kir. város testülete t. i. már 1530-ban Ferdinand király, később pedig 1560-ban Verancsics Antal, egri érsek, elé terjesztette volt hitvallását, melyet ugyanezen évben a kiküldöttek lelkipásztoraikkal együtt Kis-Szebenben elfogadtak; 1579. okt. 26-kán a testület tagjai a Megander Bálint. iglói, s Obsopeus Czirjék, váraljai ev. lelkészek, által szerkesztett s később az 1582. febr. 14-én Iglón tartott gyűlésen az ágostai vallástételt elfogadták. Ezentúl az ág. hitvallás követői azon iparkodtak, hogy tanaikat az állam is elismerje, a mi részben meg is történt az 1608 és 1609-iki pozsonyi országgyűlésen. Azon időben, midőn Thurzó protestánssá lett, a váraljai ev. hitközség egyházi ügyeit a lőcsei Xylander István mester látta el, ki Danielisz Illés helyébe választatott váraljai lelkészszé és Zabler Péter, lőcsei lelkész s a XXIV. kir. városi senior, halála után 1611. nov. 16-án a testület esperesévé is megtétetett. Xylander fáradhatatlan buzgalmú férfiú volt s rettenthetetlen előharczosa a protestántismus meghonosításának a Szepességen.

1610. ápr. 8-án Thurzó György nádor Lőcsére érkezett s innen Tokajba utazott tovább. Megérkezése a testületnek idejekorán tudtára esvén készületeket tett ünnepélyes fogadására. Ez alkalommal Zabler Péter, Muciuss János, alesperes s harikóczi lelkész, járúltak a nádor elé, hozzájuk csatlakozott a többek között Xylander is. Az volt czéljuk, hogy szorgalmazzák az 1608. és 1609-iki vallási trv. czikk életbeléptetését.

Thurzó György a küldöttséget kegyesen fogadta s megigérte, hogy minden erejével iparkodni fog az illető trvczikkelyt életbeléptetni. Ez alkalommal megmutatta a nádor a küldöttségnek az 1610. márcz. 28. 29. és 30-án tartott zsolnai prot. zsinat irományait [1]).

---

[1]) A convent határozatainak eredeti példánya a résztvevők, közöttük Thurzó nádor aláirásával ellátva s 39 még most is jó állapotban levő pecséttel kiállítva, Vladár István úr családi levéltárában őriztetik Nagy-Csepésen. (L. Századok. 1871. 181. és 182. l.)

E zsinat alkalmával ugyanis az ágost. hitvallás követői az 1608. és 1609-iki törvényczikk értelmében megalakúltak.

A nádor fenemlített igéretének alapján a XXIV. kir. város testülete 1610-ben husvét után azonnal összegyűlt Lőcsén s elhatározta, hogy felkéri a nádort, ki Lőcséről Eperjesen át Tokajba utazott, erősítené meg szabadalmait s a prot. egyház szabadságát. A küldöttség azonban, melynek a kérelmet át kellett volna vinni a nádorhoz, a nagy hó miatt kényszerűlt visszatérni. Nehány nap múlva Goltz és Xylander Eperjesre küldettek, kik itt megtudták, hogy a nádor ez időszerint Kassán tartózkodik s hogy onnan az alvidékre szándékozik utazni, mire aztán a küldöttség hazatért. Midőn azonban a nádor (júl. 6-án) visszajött Kassára, a testület ismét kiküldötte kebeléből a nádorhoz Xylander Istvánt és Cornides Dánielt, zsákóczi lelkészt.

A küldöttség a nádortól 3 levelet hozott: egyet Lepschy Bálint, királyi kanczellárnak, a megerősítendő szabadalmak ügyében; egyet az alispánnak, illetőleg Szepesmegyének s egyet a testület seniorának [1]).

Erre a testület több rendbeli gyűléseken tanácskozott, s miután az időközben támadt nehézségek részben elháríttattak, Xylander 1610. aug. hó elején ismét Kassára küldetett a nádorhoz.

Xylander a küldők nevében azok ügyét előadá a nádornak, ki 1610. aug. hó 6-án egy okmányt adott ki, melynek erejénél fogva a testület régi szabadalmai megerősíttetnek s új szabadalmak is adományoztatnak. Ezen okmány első pontjának értelmében a testületnek, úgy a többi szepesi és sárosi testületeknek s ágost. hitvallású híveknek megengedtetett, hogy maguknak superintendenst választszanak, új lelkészségeket állíthassanak fel, lelkészeket választhassanak, sat., — mint ezt a zsolnai convent 7-ik czikke meghatározza. Megadatott továbbá az ágost. hitv. lelkészeknek azon jog, hogy szabadon végrendelkezhetnek s hogy a lelkészek vagy tizedelőik tudta nélkül az egyházközségek nem vihetik be a tizedet a szántóföldekről sat. E szabadság-levél gr. Thurzó György és Hammel Sámuel titkár által van aláírva.

A kivívott szabadalmak élvezetét a szepesi nemesség sokfélekép akadályozta. Hogy ez akadályok elháríttassanak, Xylander, midőn a nádor Kássáról visszatérőben Szepesváraljára érkezett s a vámépületben, mely akkoriban a szepesi várhoz

[1]) Ez utóbbi levél a Goltzféle matricula 51. lapjához eredetiben van mellékelve s Kassáról 1610. júl. 8-áról keltezve.

tartozott, szállott meg, felhasználta a kedvező alkalmat s megjelent a nádornál. Kérelmére a nádor két iratot adott ki, egyet a megyéhez s egyet a XXIV. kir. város testületének.

Szept. 13-án maga Thurzó s a megyei nemesség jelenlétében Lőcsén felolvastatott ezen átirat s ennek alapján a superintendens választására előbb okt. 6-a, majd később nov 30-a tüzetett ki, miután a testület még a választás előtt nov. 25-én Szepes-Olasziban gyűlést tartott.

Végre nov. 30-án, isteni tisztelet után, összegyülekeztek a testületek a lőcsei iskolaépületben. A gyűlésben a sárosiak, nehány Tökölyi-párti s nehány lelkész nem vett részt. A gyűlésen jelen volt 66 lelkész s a következő 8 világi úr: 1. Görgey Kristóf alispán. 2. Görgei Görgey Vilmos. 3. Szaborszky János jegyző. 4. Treti, máskép Feigl Illés. 5. Humisvillai Székely Boldizsár. 6. Dráveczky Sámuel szolgabíró. 7. Cholim Kristóf szolgabíró és 8. Csepcsánszky Mátyás szolgabíró.

Midőn azonban a választást meg akarták kezdeni, Goltz azon kérdést veté fel, hogy ki fogja fizetni a superintendenst és miből? Ezen aztán meghiúsult a választás s a gyűlés minden eredmény nélkül oszlott szét.

A nádor a következő év jún. 24-ére a sárosmegyei Kis-Szebenbe hítta össze a szepesi testületeket s a kir. városok lelkészeit, hogy superintendenst válaszszanak. A zsinat azonban azon egyenetlenségek folytán, melyek időközben közöttük támadtak, nem jött össze. A nádor ezt megtudván, a zsinatot aug. első napjaira hívta egybe; de ezen összejövetel nem vezetett eredményre s az egész ügy egy ideig megakadt.

Midőn azonban Thurzó Kristóf 1613. márcz. 2-án az ev. vallásra tért át, a kérdéses ügy ismét a felszínre került. Nagy erőfeszítések történtek, hogy zsinat jöjjön össze, melyen az ev. ágost. hitvallás törvényszerűleg megalakúljon és megállapíttassék s melyen a szepesi superintendens is megválasztathassék.

Okot szolgáltatott erre a nádornak Bitsén 1613. máj. hó 12-én kelt átirata, melyben a szab. kir. városokat, a XIII. szepesi várost sat. zsinatra hívja egybe, melynek helyét és idejét Thurzó Kristóf jelölte meg, mire a szabad városok 1613. jún. 28. és 29-én Kis-Szebenben zsinatot tartottak, melyen Thurzó Kristof magát két követ által képviseltette, kiket utasitásokkal is látott el.

Lubomirszky László, lublói várkapitány és a XIII. szepesi város praefektusa, tudomást szerzvén arról, hogy

zsinatot szándékoznak tartani, 1613. júl. 13-én levelet írt Thurzó Kristófnak, melyben a szándékolt egyházi újítások ellen erélyesen tiltakozik.

Végre Thurzó Kristof, Szepesvár ura s a megye főispánja, egy 1614. jan. 12-éről kelt iratában a zsinatot jan. 22-ére Szepesváraljára hívta egybe, melyre a sárosi és szepesi protestáns rendeket, továbbá az V. kir. város papságát, a XXIV. kir. város testületét, a XIII. szepesi várost és a többi világiakat meghívja. Xylander Ruszkinóczon a fraternitással még előbb jan. 20-án tanácskozmányt tartott, mely alkalommal hosszabb vita után azon határozat hozatott, hogy a váraljai zsinaton képviseltetik magukat, de a kiküldötteknek a nyert utasitások szerint kell eljárniok.

Végre megérkezett 1614. jan. 22-ike; a rég óhajtva várt zsinat Szepesváraljána városház-termében összeült. Ünnepélyes „Veni Sancte"-vel vette kezdetét, azután Mihalko János elmondta az imát és Czebányi Ábrahám, megyei jegyző, latin beszédet tartott s kifejtette a jelenlevők előtt a zsinat czélját. Ekkor a szepesi káptalan két kanonoka, István és Dénes, belépett a terembe s tiltakozott a zsinat megtartása s a lelkészek részvétele ellen. E közbejött esemény után Horváth László a főispán nevében magyar nyelven üdvözölte a megjelent rendeket.

Nehány jelentéktelen kérdés feletti rövid vita után Czebányi Thurzó megbizása folytán „XX. propositiot" olvasott fel, melyek, mellesleg legyen mondva, csaknem mindenben megegyeztek a zsolnai zsinat határozataival. Az erre következett vitában a lelkészeknek, a világiak által hozott határozat értelmében, nem volt szabad résztvenni, sőt még a termet is el kelle hagyniok.

Az 1-ső propositio kivételével, melynek értelmében Szepes- és Sárosmegyék számára csak egy superintendens lett volna választandó, a többi 19-et Thurzó javaslata értelmében jelentéktelen módosításokkal és hozzáadásokkal fogadták el.

Délután 3 órakor Boccatius János, a kassai iskola rectora, bebocsáttatott a terembe, hol kijelentette, hogy ők már megválasztották az V. szab. kir. város nevében Zabler Pétert a két megye superintendensének s meg is erősítették, e körülmény azonban ne szolgáljon akadályúl a megejtendő választásra nézve. Kérte a zsinatot, engedné meg, hogy a megválasztandó superintendens az V. kir. várossal kölcsönös érintkezésbe léphessen. E nyilatkozat után az V. kir. város küldöttei felszólíttattak, hogy másnap reggel 6 órakor jelenjenek meg a zsinaton. Horváth László a várgróf nevében úgy az egyházi, mint a világi követeket meghívta a várba lakomára.

melyben azonban csak a nemesség vett részt, míg az egyháziak lakásaikba mentek.

Vasárnap reggel 8 órakor a zsinat ismét „Veni Sancte"-vel nyittatott meg s az imát ismét Mihalko mondotta. Boccatius az V. város nevében azonnal egy pontozatot adott be, „in forma libelli redactos articulos", mire Horváth Lászlótól azon határozott választ nyerte, hogy, miután az V. város már választott magának superintendenst, csak tartsa meg magának azt is, meg a pontozatait is. Erre aztán eltávoztak a fenemlített küldöttek s többé nem vettek részt a zsinaton.

Ez esemény után hozzálátott a zsinat a superintendens megválasztásához. Négy lelkészt jelöltek, ú. m.: 1. Xylander Istvánt Váraljáról, 2. Zaar Györgyöt Teplitzből, 3. Kurkovitius Györgyöt Palocsáról, 4. Zarevutius Mátyást Berzeviczéről, kik közűl Xylander Istvánt egyhangúlag választottak meg superintendensnek.

Mivel — mint fennebb említettük — a lelkészek a zsinatból ki voltak zárva s ennek következtében Xylander sem volt jelen, azért küldöttség menesztetett érte, hogy a zsinaton megjelenjen. A mint megérkezett, Isaak, bajmóczi superintendens, és Szepesmegye alispánja között foglalt helyet. Mikor tudtára adták superintendenssé való megválasztását, eleinte vonakodott elfogadni e méltóságot többféle oknál fogva, a többek között azért is, mivel a XXIII. szepesi városnak szigorúan meg volt tiltva, a zsinat által hozott újításokhoz hozzájárúlni. Ezek ellenében biztosították arról, hogy ha a XXIII. szepesi városban nem érezné magát teljes biztonságban, akkor szabadságában fog állani a IX. város közűl választani egyet lakhelyéűl pl. Sümeghet, mely város Thurzó Kristófé volt s melynek tizede igen nagynak mondatott. Továbbá vonakodott azon oknál fogva is, mivel a superintendens fizetése nem volt rendszeresítve. A zsinat okmányaiból azonban látható, hogy a fizetés 200 frtban állapíttatott meg, mihez fele részben Thurzó, fele részben pedig a lelkészek és nemesek ajánlkoztak hozzájárúlni.

Xylander megnyervén az imént említett biztosításokat, elfogadta az új méltóságot s hosszabb beszédet intézett a zsinathoz.

Thurzó, kit időközben értesítettek a superintendens megválasztásáról, a zsinat minden tagját a várba hivatta fel lakomára. Nemsokára a várból fogat érkezett, melybe négy fehér ló volt fogva s melybe a bajmóczi superintendens és Xylander ültek. A fogat mindkét oldalán a világi és egyházi küldöttek haladtak párosan, mögötte pedig nagy száma a fogatoknak, melyek Xylandert a várba kisérték.

Oda érkezve, Xylandert a templomba vezették; itt az

oltárnál a lőcsei és kassai lelkészek között helyet foglalt s aztán a bajmóczi superintendens által beigtattatott, mire német nyelven szónoklatot tartott, melyhez a szöveget a Timotheushoz írt I. levél 3. fejezetéből vette.

Beszédének befejeztével az oltár legalsó lépcsőjén letérdelt, mire oda ment hozzá a többször említett superintendens s fejére tette kezét, azután következtek a lőcsei, kassai lelkészek s az V. város többi lelkészei, a testületek sat. — Az isteni tisztelet ünnepélyes „Te Deum"-mal végződött zene kiséret mellett, melyben a Thurzó-uradalom összes tanitói résztvettek. Azután az új superintendenst bemutatták Thurzó Kristófnak, mely alkalommal ez amannak szerencsét és áldást kivánván új méltóságához, elrendelte, hogy a szerencsésen befejezett választás 28 ágyúlövéssel dicsőíttessék.

Délután 3 órakor Thurzó a nagy palotában ebédet adott, s 6 órakor a küldöttek búcsút vettek a vár urától. Mialatt a várkastélyból távoztak, Thurzó nagyszerű tűzjátékot rendeztetett, mely pompás palotákat, repülő sasokat, sárkányokat, egymással küzdő lovas és gyalog katonaságot, magas oszlopokat, tüzes golyókat ábrázolt, mely utóbbiak a légben borzasztó robajjal durrantak szét. E tűzijátékot 3 tűzmester rendezte, kiket Thurzó tisztán ez alkalomra hozatott Németországból.

Ép mikor az ágyúk légjavában dörögtek, érkezett meg a sárosmegyei Herknechtből, — ma Hertnek, — Szepesváraljára gr. Forgách Ferencz bíbornok; a káptalanban szállott meg s haladéktalanúl tiltakozott mindazon újítások ellen, melyek az utóbbi napokban életbe léptettek.

A zsinat okmányai két egyenlő példányban állíttattak ki; egyet kapott az újonnan megválasztott superintendens s egyet Thurzó.

Végűl még csak azt jegyezzük meg, hogy a zsinat határozataihoz később az V. szab. kir. város: Bártfa, Eperjes, Lőcse, Sáros és Kis-Szeben is hozzájárúlt.

Lelóczi Tarnóczy II. Mátyás prépost 1648—1655.

Nagy barátja lévén az iskoláknak, hogy az elődei által a káptalanban alapított iskolákat felvirágoztassa, nagyon sokat áldozott, s fáradozásainak sikerült is a jezsuitákra bízni a káptalanbeli iskolákat [1]), melyek azután hosszabb időn át nagyon

[3]) Hetesi prépost 1604-ben Szepeshelyt gymnasiumot alapított s ezt a jezsuitáknak adta át (Lit. Auth. Coloczae. 1882. I, 74—79). Ezen intézetet később Hosszúthóthy (1647) és Tarnóczy (1649) jelentékeny adományokban részesítették, melyeket III. Ferdinand király 1653-ban helyben hagyott. Ugyan ez évben Tarnóczy a gymnasiumot convictussal kötötte össze. — Az intézetben akkor következő tárgyakat tanítottak: grammatikát Priscianus szerint, dialektikát Aristoteles szerint, rhetorikát Cicero és Quintilianus szerint, végre pedig zenét, geometriát és astronomiát (Lit. Auth. Coloczae 1884, 119—156).

is látogatottak voltak, míg nem a rend feloszlásával 1773-ban hanyatlásnak indúltak.

Tarnóczy az „Úr testéhez“ czímzett kápolnát, melyet Szapolyay-kápolnának is neveztek, valamint a kluknói területen levő Sz. Anna-kápolnát szintén a jezsuiták gondjaira bízta. Sz. Anna kápolnája Wesselényi Anna által építtetett s mai napig is híres búcsújáró hely.

Tarnóczy Welehrádon a cziszterciek kolostorában halt meg 1655. aug. hó 20-án, a hol óhajtása szerint el is temettetett [1]).

Pálfalvay VI. János 1655—1663 és Lovasberényi Bársony V. György 1663—1675.

1670-ben ez utóbbi behozta Késmárkra a pálosok rendét. Mint az idők jelét legyen szabad felemlítenünk egy eseményt, mely ez alkalommal előadta magát.

A rend behozatalát az említett város lakosságának egy része nagyon kedvezőtlenül fogadta. Egyik úrnapi körmenet alkalmával Horváth Márk a térnek, melyen a körmenetnek át kelle haladnia, egy részét kocsikkal állotta el s azokat, kik a körmenetelen részt vettek, megbotoztatta, sőt egy halálra ítéltet, kinek azonban a császár megkegyelmezett, Késmárk nyilvános terén a körmenet tartama alatt lefejeztetett.

Egy másik ilyen esemény volt a következő: Bársony fivérével, Jánossal, Nyitramegyébe Turolukára utazván a templomok visszaszerzése ügyében, az utóbbit az említett helység lakói agyonverték 1672. jul. 14-én, a prépostot pedig keményen megkínozták.

1671-ben a hunfalvi templom a pálosok rendének birtokába ment át, jun. 14-én a csütörtökhelyi, okt. 5-én pedig a káposztafalvi templom jutott a katholikusok birtokába. 1672. jan. 12-én az illésfalvi, batizfalvi, sümegi, nagy-szalóki, müllenbachi, sz.-andrási, nagy-lomniczi, továbbá a zsákóczi, pálmafalvi, farkasfalvi, ábrahámfalvi, hozeleczi, svabóczi templomok adattak át az illető kath. községeknek. 1673-ban Bársony a késmárki templomot, plebániát és iskolát vette át s 1674. ápr. 18-án a lőcsei templomot. Ugyan ez évben valamennyi XIII. szepesi város temploma, melyeket a protestánsok hosszú éven át használtak, Mihály, lengyel király, Varsón 1671 jún. 24-én kelt meghagyása [2]) következtében visszaadatott a katholikusoknak.

1674. május 1-én a szepes-váraljai lengyel biztosok által a XIII. város lelkészei hivatalaiktól megfosztattak és sokan közülök július 10-én elhagyták a parókiát s az országot.

Bársony 1675. szept. 13-án egri püspökké neveztetett

---

[1]) Annal. Scep. P. III. 107. l. és Historia Residentiae Scepus. Kézirat.
[2]) Eredeti pergamen-okmány a podolini piarista-kolostor levéltárában.

ki s 1678. jan. 11-én halt meg a Szepességen, hová egészségi szempontból jött [1]).

Luzenszky Joachim prépost, 1676—1681.

Sebestény András prépost, 1681—1683. Midőn András a Szepességre jött, itt nagyon is szomorú társadalmi viszonyok uralkodtak, mert a vallási viszályokhoz politikai mozgalmak csatlakoztak s ezeket Tökölyi idézte elő.

Sebestény, mint ügyes diplomata, minden erejéből azon igyekezett, hogy Tökölyi és Lipót között a békét valamikép létrehozza, fáradozásának azonban nem lett sikere. Tökölyi őt, habár kérelmeinek és figyelmeztetéseinek nem is igen engedett, folyton nagy tiszteletben tartotta, még akkor is, midőn a szepesi vár 1681-ben Tökölyi birtokába jutott.

Sebestény 1683-ki ápr. 1-én halt el [2]).

A megváltozott idők jeléül megjegyezni való, hogy az 1681. évi 25. törv. czikk értelmében a protestánsoknak az egész Szepességen „csak“ Görgőn, Topporczon, illetőleg Batizfalván volt megengedve a szabad vallásgyakorlat; nevezett helységek azért később artikuláris helyeknek (loca articula) s az ottani templomok artikuláris templomoknak neveztettek.

Balogh III. Miklós, szepesi prépost 1683—1689.

Mattyasovszky III. László, nyitrai püspök, birodalmi kanczellárj 1689—1696.

László alatt Lubomirszky Szaniszló Heraklius, a XIII. város kapitánya, a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot engedett. László mint magyar kanczellár Bécsben halt meg 1705. május 10-én [3]).

Sigrai VII. János prépost 1696—1718.

A kath. egyháznak buzgó szolgája volt, ki minden erejével azon volt, hogy Lubomirszky Tivadar hg. 1702-ben kiadott rendeletének az által szerezzen érvényt, hogy a protestánsokat visszatérítse a kath. egyház kebelébe.

Midőn 1703-ban a Rákóczy-pártiak Késmárkot, Lőcsét s más szepesi városokat birtokukba vették, megyénkben borszasztó vallás-háború támadt. II. Rákoczy Ferencz, Erdély fejedelme, Görgey Imrét, Melczer Jánost és Becskeházy Istvánt küldötte a Szepességbe mint biztosokat, kik a fejedelem nevében 1705-ben a katholikusok birtokában levő késmárki, hunfalvi, zsákóczi, nagy-lomniczi s több más helységbeli templomokat visszaadták a protestánsoknak [4]). Ily körülmények között Sigray 1705. okt. 17-ig maradt a káptalanban. Mivel nem

[1]) Anal. Scep. P. III. 113. l.
[2]) Anal Scep. P. III. 119. l.
[3]) Anal. Scep. P. III. 123. l.
[4]) Weber: „Geschichts- und Zeitbilder“ 142 l.

akart a Rákóczy-pártiakhoz csatlakozni, ezek által száműzetett s csak nagyon kevésbe múlt, hogy általuk agyon nem veretett. Egy napon ugyanis körűlfogták a prépostsági épűletet és Sigray csak éltének koczkáztatásával tudott menekűlni egy szalmás kocsin. Erre Rákóczy a prépostságot megürűltnek nyilvánította és Brenner János Domonkos Antalt nevezte ki prépposttá. A káptalan ugyan eleinte vonakodott Brennert elismerni, utóbb azonban engedni volt kénytelen, midőn Rákóczy 1706. decz. 23-án Rozsnyóról a káptalanhoz fenyegető levelet küldött. Miután azonban a Rákóczy-pártiak Trencsén mellett megverettek, Brenner 1710-ben örökre elhagyta a Szepességet, mire Sigray Oppauból, hol időközben tartózkodott, visszatért a káptalanba s a prépostságot ismét birtokába vette [1]).

A Rákóczy-féle felkelés elnyomatása után azon templomok, melyek az utóbbi időben a katholikusoktól elvétettek, nekik ismét visszaadattak.

Sigray 1718-ban halt meg.

Szentmiklósi és óvári báro Pongrácz Imre prépost, 1719—1724.

Pelcz VIII. János prépost 1725—1740.

Szalai gróf Barkóczy Ferencz prépost 1740—1744 később egri püspök, végre esztergomi érsek.

Markusfalvi Máriássy Sándor prépost 1745—1755.

A 44-ik s egyszermind az utolsó szepesi prépost volt kis-kolaczini Zbisko József Károly 1755—1774.

Vele végződik az egykor híres és hazánk történetével sokszor szoros összefüggésben lévő szepesi prépostok sora.

Mária Terézia 1776-ban a szepesi társas egyházat, mely keletkezésétől fogva az imént említett évig folyton az esztergomi érseki megyéhez tartozott, székes-egyházzá emelte s a szepesi prépostságot szepesi püspökséggé tette, melynek első évszados fenállását Császka György, mostani szepesi püspök, 1876. nov. 11-én ünnepelte.

Császka a püspökség megalapítása óta a 9-ik szepesi püspök [2]).

Pažica.

A káptalantól nyugatra, közvetlenül az országút mellett, mely a nyagati körfal mentén tovább egész Klinekig húzódik el, van egy nagyobb terjedelmű pázsit, melyet közönségesen „Pažicá"-nak neveznek. Ez tulajdonkép folytatása a Márton-

[1]) Anal. Scep. III. 125 l

[2]) Schematismus Cleri Dioesesis Scepus. 1881,

hegynek. A terület dombos. Az alig 20 cmnyi földfelület alatt már mészkő sziklák kezdődnek, melyek jó épület-anyagot, útkövezetet és meszet szolgáltatnak. A Pažica egy része szántóföld, más része legelő, míg egy része Sibra mellett az utóbbi időben erdei fákkal ültettetett be.

Különféle pontjain kápolnák emeltettek és pedig: 1. a Rosalia-kápolna, melyet 1663-ban Bethlenfalvay János, szepesi kanonok, emeltetett. 2. Xaveri Ferencz-kápolna, mely 1675-ben építtetett és 3. a kereszt-kápolna; e két utóbbi lovasberényi Bársony György szepesi prépost által építtetett. 4. Nep. Sz. János kápolnája, mely Zbisko Károly által emeltetett. E 4 kápolnán kivül a Pažicán még több kő-szobor is van.

Sibra.

Tótúl Šivabrada [1]) (ősz-szakáll) fürdőhely, 474.4 mtnyi magasságban a tenger színe felett, a Pažica legmélyebben fekvő szélén fekszik. A kúpalakú domb keleti oldalán, mely kereszt-kápolna-dombnak neveztetik, ennek alján hideg, kén- és mésztartalmú víz bugyog fel, mely facsöveken át vezettetik a fürdőbe. A fürdőhely 10 vendég- és 15 fürdőszobából áll és egy étteremből s a Pažicával együtt a szepesi káptalan birtoka. Fenn a keresztdombon, nem messze a keresztkápolnától van egy olyan forrás, melynek nincs látható lefolyása.

Baldócz.

Sibrától déli irányban, mintegy félóránnyira van Baldócz falu (435 mtnyi m.) s ettől mintegy 10 percznyire van a hasonnevű fürdőhely, melyet a nép leginkább Bužna néven ismer. Van több fürdőszobája, egy étterme, szép kertje. Az egész a Szadlis-család birtoka. Ásványvize hideg s épen úgy, mint a sibrai kén- és mésztartalmú s melegített fürdőül használtatik.

A Branyiszkó.

Szepesváraljától éjszakkeletre, körülbelől egy óra járásnyira emelkedik a Branyiszkó-hegység, mely határt képez

[1]) Tót neve, mint mondják, ősz-szakállú remetétől származik, ki régente itt lakott; mások szerint a Kereszthalom fehér kőzetétől, végre pedig azon kanonok fehér szakállától vette nevét, kinek felügyelete alatt a fürdő épült. (Dr. Wachtel David: Ungarns Kurorte. Oedenburg 1855, 241. — Tátra-Vidék. 1883, 24. sz. — Analyse der Trink- und Badequelle in Šivabrada von Aurel Fest. Wien 1884).

Sáros- és Szepesmegye között. A hegylánczolat legmagasabb csúcsa a Viszoka-Hola már Sárosban van s 1172 m. magas, míg a Branyiszkó maga, melytől a hegység nevét vette, csak 816 m. magas.

A Branyiszkó különféle időkben különféle nevet viselt. Egy 1297-ben kelt kir. okmányban Ruda neven említtetik, valószínűleg azért, mivel a hegységben ősrégi időkben bányászatot űztek. Később, tekintettel a régi veszedelmes útra, mely rajta átvezet, „Purzelgrund"-nak (Bukóhely) neveztetett; több század óta azonban Branyiszkónak nevezik. Midőn a rajta levő erdőségek egy része még Szepesváraljához tartozott (1412), a hegység „Branyssa" nevet viselt.

Braňisko a szláv nyelven annyit tesz, mint „védelmi hely", de annyit is, mint „nagy kapu", s úgy látszik, hogy itt a szónak utóbbi jelentménye volt irányadó. A Branyiszkó nyergén át ugyanis út vezet a Szepességből Sárosba s a nyereg csakugyan hasonlít kapuhoz. Az újabb időben, 1848. óta a hegy „Guyonhegy" néven is említtetik annak emlékezetére, hogy a honvédek Guyon vezérlete alatt 1849. febr. 5-én megostromolták [1]).

Fenn, a sziklába vágott kapunál egy kúpalakú emlékkő van felállítva, mely a 48-iki magyar honvédsereg e hőstettére emlékeztet a következő felirattal: „Emlékül az 1849. évi febr. 5-én győztesen harczolt branyiszkói Hősöknek; állította Szepesmegye, 1875".

A branyiszkói hegység fogalma alá tartozik az egész hegyvidék, mely nyugaton a Polyanócz-Korotnoki-völgy, — délen a Hernád, keleten és éjszakon a Tarcza-folyó által van határolva. Szűkebb értelemben azonban csak a Polyanócz-Korotnok- és Harakócztól keletre fekvő s éjszakról délre húzódó hegységet nevezzük így, míg a többi emelkedések más-más nevet viselnek.

A Branyiszkón át vezető út ősrégi idők óta Felső-Magyarország legfontosabb útja volt, melyen a Kassa-oderbergi vasút megnyitásáig (1872) igen élénk közlekedés volt Szepes-, Sáros- és Abaujmegyék között. Mellesleg még azt jegyezzük meg, hogy a jelenlegi út nem az eredeti.

A hegy csúcsáról pompás kilátás nyílik a Szepességre. Még meglepőbb, ha az ember Sárosból jön Szepesmegyébe. Midőn felérkezünk a Hvala Bohu (Hála Isten) csúcsra, tekin-

[1]) **Jegyzet.** Midőn Rudolf trónörökös ő fensége és fenséges neje Stefánia ünnepélyes bevonulásukat tartották Budapestre, 1881. máj. 18-án, akkor a 48/49-es honvédek is kivonúltak s a budai oldalon képeztek sorfalat, középen a vörös zászlóval, ugyanazzal, mely alatt a branyiszkói csatában küzdöttek. (L. Pannonia. 1881. 61. sz.).

tetünk előtt egyszerre feltárúl a Szepesség jó része számtalan hegy- és völgyével. Délen emelkedik a Királyhegy, nyugaton a Tátra s alant a völgyben a szántóföldek, számtalan patakkal átszelve s gyönyörű vetéssel borítva. Különösen nagyszerű a tekintet, melyet a vár nyújt, ha alant a völgyben a vidéket köd takarja el. Ilyenkor a felület a szemlélő lábai előtt úgy néz ki, mint a tenger, melyből Szepesvár nagyszerű romjai mint valamely hullámcsapdosta sziklaszigetről látszanak kiemelkedni. Nem messze Szepesváraljától, az országútról egy mellékút vezet le, melynek mindkét melléke jegenyefákkal van szegélyezve s mely

Mindszentre (németül Betendorf, latinul Villa Omnium Sanctorum, szlávúl Biacovce) visz bennünket. A helység 561 m. magasan fekszik, van 100 háza s 664 lakója, kik mindannyian tót ajkúak s kath. vallásuak. Határa mintegy 1715 kataszt. hold. A szép plébánia-templom, mely — a goth stylű apsist kivéve — román modorban építtetett, 1880-ban felújíttatott. Goth stylben emelt főoltára igen szép. A gr. Csáky-családnak ugyanitt nagy kastélya s szép és tágas kertje van. A kastélyban jelenleg gr. Csáky Albin, a „Magyarországi Kárpátegyesület“ elnöke lakik. Érdemes megnézni a kastély termeiben a család kiválóbb tagjainak arczképeit, közöttük Csáky István (1671—1699) főispán, országbíró sat. és felesége, Wesselényiét; ezen képek a várból származnak; továbbá láthatni a házi kápolnában (Kereszt-kápolna) azon oltárképet, mely Dürer Alberttól származik, végre a családi levéltárt, melyben két Árpádkori eredeti okmány is van, a többiek a mohácsi vész utáni időkből valók. A levéltárban ezen felül nagy számú magánlevél is van a család különféle tagjaitól, közöttük gr. Csáky János országbírótól 3438 drb, gr. Csáky Imre bíbornoktól 3309 drb; Rákóczy korából, különösen Ebergényi László tábornoktól (1697—1724) ötödfélezer db.[1]); összesen mintegy 10—12.000 drb levél.

Mindszentről jőve, az országúttól jobbra, Szepesváraljától 10 percznyi távolságra van Kolbach nevű kicsiny község, melynek régi neve Kaltbach, Kolderbach volt. A helységnek, mely 452 mnyi magasan fekszik, 70 háza s 450 lakosa van, mindannyian katholikusok s tótok. Határa mintegy 1182 kat. holdnyi.

Szepesváraljáról Csütörtökhelyre, kiindulási pontunkra utazva, Szepes-Olaszin megyünk keresztül, mely a régi okmányokban közönségesen csak Olaszi vagy Olozi néven fordúl

[1]) Száz. 1875. 92—93. l.

elő (németűl Wallendorf, latinúl Villa Italorum, Villa Latinorum, tótúl Wlahy). A város, mely olasz gyarmat volt s 1876-ig a XVI. szepesi városok közé tartozott, most rendezett tanácsú város és (Lipszky szerint) a keleti hosszúságnak 38° 20′ 45″ s az éjsz. szélességnek 48° 55′ 36″ között fekszik a tenger szine felett, 388 mtnyire. Van 472 házszáma s 2477 lakosa, kik közűl a nagyobb rész tótúl, a kisebb németűl beszél. Határa 7124 kat. hold. Van kath. és ev. plébániája, szép kath. temploma, mely az újabb időben igen szépen renováltatott; van községi iskolája, két leánynevelő intézete, melyek közűl az egyik Császka György, szepesi püspök, által alapíttatott 1876-ban s a Sz. Vinczéről nevezett apáczák vezetésére bizatott. Császka György t. i. megvette Hradszky Francziska Antoniának 1850 óta fenálló nevelő intézetét, előbbi tulajdonosnője 1876. júl. végén Karlsbadban meghalván. A püspöki leánynevelő intézet mellett árvaház is van.

A várostól délre folyik a megyének nagyságra nézve 2-ik folyója, a Hernád, tótúl közönségesen Hornad, a régi okmányokban pedig „Fluvius Conradi“. Innen a még most is gyakran hallható „Kundert“ elnevezés. A folyó mellékfolyóival együtt a Duna folyam-vidékéhez tartozik. A Királyhegy tövénél ered, déli irányt vesz s a Sajóba ömlik. Egész hossza a Szepességen 76 klméter, forrásától torkolatáig pedig 190 km.

Nem messze Olaszitol, a „Wehrbusch“ nevű erdőcske alatt van a vasuti indóház. Az indóházhoz a Hernádon át vezető híd 381·5 m. s az indóház maga 384 m. magasságban fekszik a tenger színe felett.

Innen Igló felé a legközelebbi vasúti állomás

Markusfalva, németűl Marksdorf, tótúl Markusovce, kis helység plebániával, 70 házzal s 500 lakossal, kik mindannyian tótok és katholikusok. A kath. templom alapja 445 m. magasan fekszik. Van a helységben több ódonszerű kastély. Ezek egyikében van a Máriássy-család levéltára, mely család e helységről viseli előnevét. A levéltárban sok érdekes okmány őriztetik, a többek között 14 db. részint eredeti, részint másolt a XIII. századból; 69 drb. a XIV. századból; 126 drb. a XV. századból sat., összesen, beleszámitva XVIII. századbelieket, 1070 db. [1])

Érdemesek a megtekintésre a Máriássy-családnak az ottani templomban látható sír-feliratai[2]). Máriássy István (meghalt 1516) sír-felirata mellett van Szapolyay István s nejének czímere is. Fontos a történelemre nézve e czímer azért, mivel a fából való kerek pajzson a Szapolyay-család czímere ki van

[1]) Századok 1872, 664.
[2]) L. Wagner Anal. Scep. P. II. 352. l.

színezve. 1872-ig a Szapolyay-család czímerének színei ismeretlenek valának [1]).

Markusfalváról Iglóra érkezünk. Igló, németül Neudorf. tótúl Nova . ves. latinúl Nova Villa. Neoconium. a Hernád mellett fekszik (Lipszky szerint) a kel. hosszúság 38° 14′ 30″ és az éjsz. szél. 48° 50′ 27″ között 458 m. magasságban; rendezett tanácsú város, 1876. jan. 1-ig székhelye volt a XVI. szepesi város hatóságának s jelenleg ép úgy. mint a többi szepesi város, a megye hatósága alá tartozik. Van 827 háza s 7564 lakosa s így a Szepesség legnépesebb városa. A lakosok nagyobb része tótúl, a kisebb németül beszél. A község határa 17.810 kat. holdnyi.

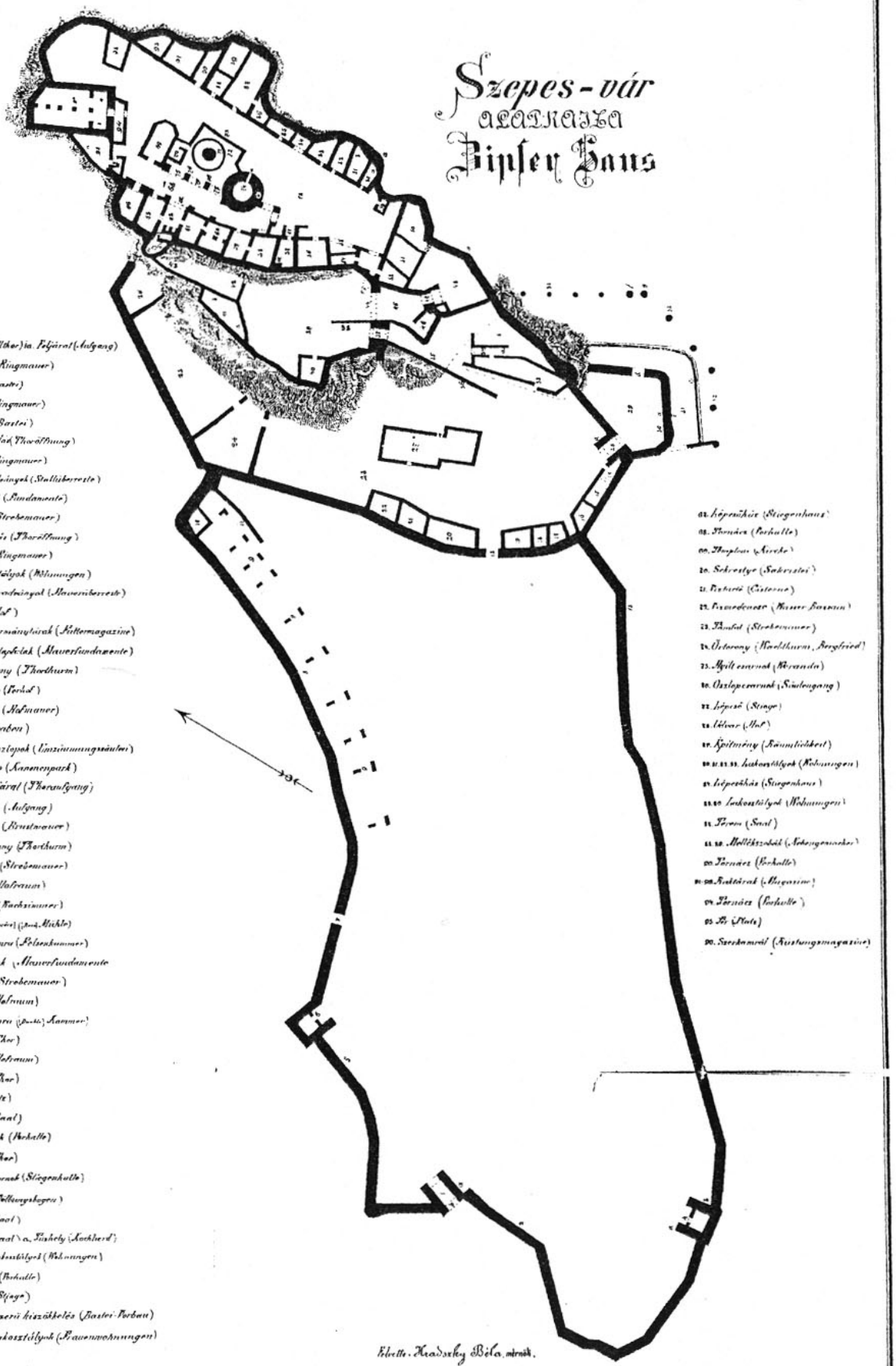
Igló egyike a Szepesség legcsinosabb városainak. Nevezetesebb épületei közé tartoznak: az ev. ágost. főgymnasium, épült 1867-ban; a kath. népiskola épülete, mely 1877-ben emeltetett; az ev. nép- és polgári leányiskola; a provincia épülete; a városháza; a goth-stylű templom, az állami tanitóképző épülete, mely 1874-ben épült, a bányapolgárság háza sat. Van Iglónak posta- és távirda állomása, vasuti indóháza, kir. járásbírósága, magy. kir. bányakapitánysága; székhelye a felső magyarországi bánya-polgárságnak (bányász-szövetkezet). Az említett tanintézeteken kivül van Iglónak még ipariskolája, gazdászati minta intézete, két gyermekkertje sat. A lakosok földmiveléssel, kereskedéssel, bányászattal, iparral foglalkoznak. Van fősz- és keményitő-gyára, papir- és műmalma, rézolvasztója, fűrészmalma, haltenyésztője sat.

Iglóról egy jó karban tartott országút vezet tovább nyugat felé; ezen egy jó óra alatt eljutunk kiindulási pontunkra, Csütörtökhelyre.

---

[1]) Századok 1872, 664.

Szepes-vár
alaprajza
Zipser Haus

1. Őrpó (Bollwerk) u. Feljárat (Aufgang)
2. 3. Körfal (Ringmauer)
4. Bástya (Bastei)
5. Körfal (Ringmauer)
6. Bástya (Bastei)
7. Kapunyilás (Thoröffnung)
8. Körfal (Ringmauer)
9. Malomvendéglő (Stallhäuserreste)
10. Alapfalak (Fundamente)
11. Támfal (Strebemauer)
12. Kapunyilás (Thoröffnung)
13. Körfal (Ringmauer)
14–19. Lakosztályok (Wohnungen)
20–22. Kalonavendéglő (Mauerüberreste)
23. Udvar (Hof)
24. 25 26. Tűzharcmánytárak (Pulvermagazine)
27. Épületi alapfalak (Mauerfundamente)
28. Kaputorony (Thorthurm)
29. Előudvar (Vorhof)
30. Udvarfal (Hofmauer)
31. Árok (Graben)
32. Kerítőoszlopok (Umzäunungssäulen)
33. Ágyúbástya (Kanonenpark)
34. Kapufeljárat (Thoraufgang)
35. Feljárat (Aufgang)
36. Támfal (Strebemauer)
37. Kaputorony (Thorthurm)
38. Támfal (Strebemauer)
39. Udvar (Hofraum)
40. Őrlakás (Wachzimmer)
41. Malom (Mühle) (Mod. Mühle)
42. Sziklakamra (Felsenkammer)
43. Alapfalak (Mauerfundamente)
44. Támfal (Strebemauer)
45. Udvar (Hofraum)
46. (Bom) Kamra (Bastei) Kammer)
47. Kapu (Thor)
48. Udvar (Hofraum)
49. Kapu (Thor)
50. Tér (Platz)
51. Terem (Saal)
52. Előcsarnok (Vorhalle)
53. Kapu (Thor)
54. Lépcsőcsarnok (Stiegenhalle)
55. Bolt (Wölbungsbogen)
56. Terem (Saal)
57. Terem (Saal) a. Fürkely (Wachhaus)
58. 59 60 61. Lakosztályok (Wohnungen)
62. Őrnácz (Vorhalle)
63. Lépcső (Stiege)
64. Bástyaszerű kiszögkelés (Bastei-Vorbau)
65. 66. Nő lakosztályok (Frauenwohnungen)
67. Lépcsőház (Stiegenhaus)
68. Őrnácz (Vorhalle)
69. Tömlöcz (Kerker)
70. Sekrestye (Sakristei)
71. Vízkerék (Cisterne)
72. Vízvezeték (Wasser-Leitung)
73. Támfal (Strebemauer)
74. Őrtorony (Wachthurm, Bergfried)
75. Nyílt csarnok (Veranda)
76. Oszlopcsarnok (Säulengang)
77. Lépcső (Stiege)
78. Udvar (Hof)
79. Építmény (Räumlichkeit)
80. 81. 82. Lakosztályok (Wohnungen)
83. Lépcsőház (Stiegenhaus)
84. 85. Lakosztályok (Wohnungen)
86. Terem (Saal)
87. 88. Mellékhelyiségek (Nebengemächer)
89. Őrnácz (Vorhalle)
90. 91. Raktárak (Magazine)
92. Őrnácz (Vorhalle)
93. Tér (Platz)
94. Szerszámraktár (Rüstungsmagazine)

Felvette. Hradszky Béla okl. mérnök.

Kellner és Mohrlüder Joseph's műnyomda Budán.